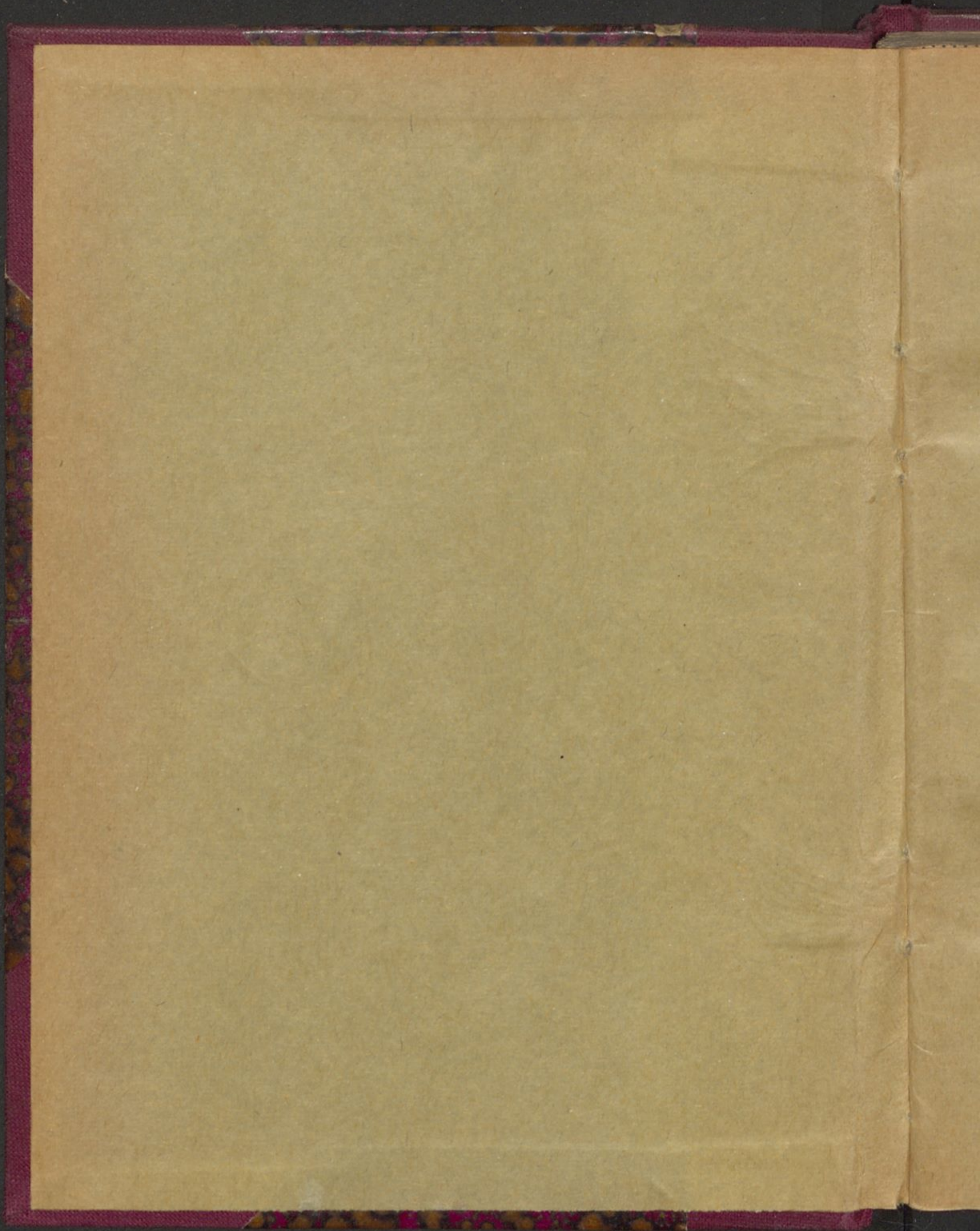

44919

2.

M I R A N J A R C

ZAKOPANI ZAKLADI

P O V E S T Z A M L A D I N O

Pg.

po vzoru

✓ KNJIŽNICA **2** RAZOROV

ZAKOPANI ZAKLADI

MIRAN JARC

ZAKOPANI ZAKLADI

POVEST ZA MLADINO

1 9 4 0

44919

M. Tis.

030021685

Izdala in založila uprava Razorov,
odsek Združenja jugoslovanskega učiteljstva meščanskih šol,
sekcija za dravsko banovino v Ljubljani.

Tiskala tiskarna Merkur d. d. v Ljubljani (O. Mihalek)

I.

NOČNI OBISK

Vsakdo, ki ga je kdaj v mraku pot zanesla v Ragovo gmajno, je občutil tesnobo, če ne celo strah, in je pospešil korake, da bi čimprej prišel spet v bližino večjih skupin hiš, ki so se čredile na robu mesta, tamkaj, kjer prehajajo široka dvorišča tovarn, skladišč, delavskih koč in barak že v pokrajino, najavljajočo se s prvimi posameznimi iztegnjenimi kozolci in hišicami, ki niso ne čisto delavske, ne še kmečke.

Ragova gmajna ni bila nikakor podobna pošastnim pokrajinam, kot jih poznamo iz strašljivih povesti o roparjih in starodavnih bajk o zakletih kraljičinah. Nasprotno, Ragova gmajna je bila enolična ravnina tik mesta, čez leto podobna pisani preprogi travnikov in njiv, pozimi pa je nalikovala ogromnemu belemu pogrinjaču, ki je segalo v meglenih dneh tja do obzorja, v sončnih pa do nizkega iztegnjenega gozda, za katerim so se v dalji dvigali vrhovi visokih gora. Morda so jo že v davnih časih plašljivci krstili za Vragovo gmajno, češ, ker so v srednjem veku bajé tam stale vislice, na katere je gosposka poviševala vse, ki so se kakor koli izkazali za uslužne hudobcu in njegovim nakanam zoper red v človeški družbi. Dandanes seveda ni bilo ne duha ne sluha o kakih vislicah ali o kakršnih koli strahotah, ki so se morda v gluhi prošlosti godile na tem prostoru. Pač pa je šel ob kraju te gmajne železniški nasip že opuščene

proge, na katero so spominjale samo še vdrtine odstranjenih pragov za tračnice. Tam, kjer se je povzpел nasip najviše, da si se z njega lahko razgledal na daleč in široko po okolici — na eni strani prostrano mesto s stolpi in kupolami cerkvà, z nebotičnikom, tovarniškimi dimniki in z Gradom v zahajajočem soncu, na drugi griči in gore, pokrajina z okoliškimi naselji, tam se je pod nasipom ta ravnina nenadoma prevesila v ozko globel, sredi katere je stala samotna rdeča hišica. To je bila tista rdeča hišica, ki je mimo-idočim dražila živce in jim polnila domišljijo s pisanimi, zelo neprijetnimi dogodivščinami, o kakršnih nam pripovedujejo dnevniki pod poglavjem roparskih napadov in vlomov. Rdeča hišica! O, ta hišica je bila hudó samotna! Rdeča prav za prav sploh ni bila, pač pa so njene stene vzbujale videz rdeče barve. V resnici pa so bile te stene iz mnogoterih barv: rjave, rumene, tudi vijoličaste, kakršne so pač bile deske, ki so sestavljale ves gornji del zidu, ki ga je pokrivala črna streha brez dimnika. Korak zemljišča na vsako stran te kolibe je zamejeval plot iz žic, kakršne je sedanji lastnik po vsej priliki dobil kje iz kupa pozabljene žične ograje za vojaške namene, in iz razklanih desk najrazličnejše velikosti in debeline. Ta plotič, na katerem so visele umazane, tudi raztrgane cunje, se je nehal pri bornem grmiču, poleg katerega je stal drog z odprto kletko za ptice. Najbolj čudno je bilo, da nisi po cele dni videl nikogar, ki bi stopil iz hišice ali pa se nameril vanjo. Zdelo se je, da je izumrla, toda bel kuža na kratki verigi je s svojim bevskanjem in cviljenjem opozarjal redke sprehajalce na obljuden dom. Pa še neki znak življenja je imelo to borno pribežališče človeških bitij: dva golobčka, ki sta gnezdila tik pod streho in sfrfotavala nemirno od strehe do grmička s ptičjo kletko.

Nekega zimskega večera pa se je zgodilo kakor v čudežu. Nedaleč od te hišice na zasneženi poljski poti se je ustavil odličen avto. Dva snopa rezke svetlobe iz žarometov sta jarko osvetlila revno hišico, ki se je zdela potopljena v soj ščemeče beline in obdana s trdo temo vseokrog, zares pravljica. Iz avta je stopil mlad gospod v bogati zimski suknji s kožuhom in se nameril v hišico. Tujec, ki ga divji lajež priklenjenega psa ni uplašil, je krepko potrkal na vrata in, ne da bi počakal odgovora, odprl. Njegovim očem se je odprl pretresljiv prizor: v sobi, ki je bila lahko rečemo brez vsakršnega pohištva, je med štirimi stenami, ki so kazale s snegom in ledom zamašene razpoke, ležalo v kotu na vlažni, razcefrani slamnjači nerazločno človeško bitje pod kupom raztrganih sukenj in vreč. Pod okencem pa se je iz lesenega zaboja tisti hip dvignil mož srednjih let, izsušenega obraza, razmršenih las, v obleki, ki je bila bolj podobna odelu sešitih krp vseh barv kakor moškemu oblačilu. Gospod v bogatem kožuhu in razcapanec sta se nekaj trenutkov merila samo s pogledi.

Siromaka je spreletela prva misel: pred menoj stoji detektiv, saj je bil vajen obiskov takih ljudi. Kako se je torej začudil, ko ga je neznani bogatin ogovoril s skoraj prosečim glasom:

»Lepo vas prosim, oprostite mi, da sem tako rekoč vdrl v vaše stanovanje. Že trikrat sem bil danes tukaj, a zaman sem trkal. Zdaj pa sem moral, naj velja kar hoče, poiskati vas. Ne glejte me nezaupno... Prosim vas, ali ste vi Matija Prevc?«

»Čemu ti ovinki?« je mrko odvrnil mož v cunjah. »Povejte naravnost, da ste prišli pome, ker me sumničite, kaj vem česa. Ni prvič, kar sem imel posla s policijo, čeprav so me morali vsakikrat izpustiti, ker mi ni še nihče mogel dokazati krivega dejanja.

Če vam pa je revščina sumljiva in nevarna, tedaj jo odpravite lahko kaj hitro: zažgite to nesrečno bajto, mene pa ustrelite, da bo na zemlji vsaj eden nesrečnih manj. Na poti sem vam nemara, kaj!« se je razburil in hotel nadaljevati, ko ga je gospod pomiril s tem, da mu je ponudil cigareto. Prevc, kakor je bilo bajtarju res ime, je ves osupel vzel ponujeno cigareto, ki mu jo je neznani imenitnik uslužno prižgal in čakal naslednje besede.

»Vi ste torej Matija Prevc, delavec na progi?«

»Sem bil,« je odgovoril mož brez posla. »Bil sem delavec na progi, v skladiščih, pometač, drvar, snažil sem čevlje, žagal in sekal po hišah drva, še prej pa sem bil mizarski pomočnik, da ... vse sem že bil ... pa kaj želite? Sedite na ta zaboj, stolov nimam.«

Bogati gospod je v zadregi objel s pogledom to bivališče bede in zapuščenosti in obšel ga je občutek sramu pred samim seboj. Spričo te vnebovpijoče revščine v tej trdi zimi se mu je njegovo bahaško oblačilo zdelo grdo izzivanje.

»Oprostite mi,« se je nerodno opravičeval siromaku, »res nisem vedel, kaj in kako. Pa to je dolga zgodba, ki vam je ne morem v eni sapi povedati. Povejte mi, ali ste poznali neko žensko, Ano Logarjevo?«

»Siroto Jerico?«

»Kakšno siroto Jerico?« je vprašal neznani gospod, ki je lahno vztrepetal in stopil korak bliže.

»Tako so jo nazivali ljudje, ki se jim je smilila. Otroci pa so metali kamenje za njo in vpili: 'mačeha gre'. Bila je stara in hodila vsa sključena s palico v roki in nezaupno gledala okrog sebe. Potem je tako oslabela, da se ni mogla premakniti nikamor več ...«

»Odkod veste za njeno ime?«

»Kaj ne bi vedel, ko sem bil vendar jaz tisti, ki sem jo pobral s ceste, ko se živ krst ni pobrigal zanjo.

Ljudje so hodili mimo nje kakor mimo kupa kamenja, ki se mu sleherni izogne. Toda naposled sem videl, da je najbolje, da gre revščina k revščini, in sem ubogo starko privlekel v to kočo, kjer se je toliko opomogla, da si je rešila življenje.«

»Dobri človek!« je vzkliknil gospod, ves presunjen. »Ali je res, kar mi pripovedujete? Vi ste angel! O kako sem reven v primeri z vami. Vse moje bogastvo ne zmore bogastva vaše velikodušnosti. Dajte, da vas objamem za vašo dobroto!«

Bil je čuden prizor. Brezposelni delavec, ki ni vedel, kaj naj stori, se je izmaknil in stopil korak nazaj, mestni gospod je obstal s krilečimi rokami sredi sobe, ne vedoč, kaj storiti. Pogled mu je zadel kup slame in cunj v kotu, kjer je ležalo v cunje povito človeško bitje. Šele zdaj se mu je zazdelo, da se je bitje premaknilo in da diha. Na nem vprašujoč pogled mu je delavec dejal: »Moja žena.« Tuji gost ni mogel odgovoriti, tako ga je pretresla ta beda. Delavec pa je dodal: »Pred tednom dni jo je vrglo. Sinoči jo je mrzlica tako pestila, da sem mislil, da bo že po njej, pa danes ji je odleglo. Zdaj spi mirno.«

»Pa kako jo zdravite? Kaj je dejal zdravnik?«

»Križ božji, kako naj jo zdravim, s čim? Takšnega raztrganca, kot sem jaz, ne sprejme nihče. Saj se še na urad ne upam več. Barabe se vsakdo boji. Da bi me ovohavali stražniki in pisarji mesece in mesece, preden bi mi kdo stisnil deset dinarjev uradne podpore, tega nočem. Če se je smrt usmilila treh mojih otrok, se bo tudi še žene in mene.«

»Saj to je vnebovpijoče!« je kriknil bogati meščan. »Moj Bog, kako žalostno je na svetu. Ne, ljubi moj prijatelj, kdor koli ste že, vi ste človek! Pomagal vam bom. Še nocoj bomo vašo ženo odpeljali v mojem avtu v bolnišnico. Plačal bom jaz, da veste...«

Po teh besedah je planil čez prag in poklical čakajočega šoferja. Delavec, ki je menil, da se mu vse, kar doživlja, samo sanja, je nemo pomagal prenesti ubogo, še mlado ženo v odlični avto, v katerega je na gospodov namig vstopil še sam. Gospod je velel šoferju, naj naglo odpelje v bolnišnico.

Ko so opravili v bolnišnici uradno zadevo sprejema in ko je plačal neznani bogati gospod večji znesek na račun zdravniške oskrbe za mlado delavko, je hitel brezposelni s solzami v očeh zahvaljevati se tujemu dobrotniku. Ta pa je vzel iz listnice tri stotake, jih izročil delavcu z besedami: »Dolžnik sem vam. To, vzemite, samo kot pomoč v prvi sili. Moj šofer vas bo odpeljal domov. Jutri pa se zglasite pri meni, da se pomeniva. Mnogo se morava pogovoriti. Starka, ki ste jo pobrali s ceste, je namreč moja mati. Moja mati! Zdaj razumete. Zdaj razumete, da nisem nikak čudežni dobrotnik, marveč samo plačnik. Vprašanje pa je, če vam sploh morem poplačati ljubezen. Vi ste človek, ki ve, kaj je ljubezen, jaz, jaz pa...« Nenadoma je utihnil in stopil k šoferju. Pustil je delavca samega s šoferjem v avtu, ki je trenutek za tem oddrdral. Gospod je ostal na cesti, po kateri je zdaj pa zdaj švignil kak avto, priropotal tramvaj, se ozrl v redko ozvezdeno nebo in se počasi okrenil proti središču mesta, kjer je stanoval. Tisto noč ni mogel zatisniti očesa.

II.

ROKA PRAVICE

Pa tudi brezposelni delavec ni zatisnil očesa. V njegovo že tolikrat preizkušano življenje je posegel dogodek iz čisto drugega sveta. Kaj se je prav za prav zgodilo? Pred nekaj urami je bil že na robu brezdna.

Obup ga je tlačil, če je pomislil na prihodnje dni. Saj je bil vajen že vsega. Saj ni zahteval in pričakoval nemogočega. Imel je za seboj že nič koliko služb, v katerih je dal ljudem vso svojo mlado delavno moč, prejemal pa vedno le za sproti, toliko, da ni mogel ne umreti ne živeti. Pozneje pa, ko se je moral uvrstiti med brezposelne, se je kar vdal v božjo usodo, češ, saj imam takih bratcev in tovarišev, ki nimajo kam glavo položiti, po vsem svetu brez števila. Vdal se je, ko so mu pomrli trije otroci drug za drugim, vdal se je, ko je le malo manjkalo, da mu ni vzela beda še ženo, in že je pozabil na ves svet, ko ga je življenje tako nenadoma zdramilo iz otopelosti. Le kako je mogoče, da je stopil v njegov brlog tako odličen gospod, se je spraševal in znova premišljeval o dogodku. Tista uboga starka, ki jo je nekoč za nekaj mesecev pobral s ceste, da bi bila mati tako bogatega človeka? O kako kratka je pot iz bogastva do bede! Kakšna skrivnost se neki skriva za tem vprašanjem?

Toda starke že več tednov ni bilo pri Prevcu. Stara Ana Logarjeva si je bila toliko opomogla, kljub temu, da ji Prevčeva sama nista mogla nuditi kaj več od bornega doma, ki si ga je bil delavec zbil skupaj v »boljših letih«, da je pomagala zakoncema po svojih skromnih močeh pri bednem gospodinjstvu. Ko pa je starka videla, da še sama nimata kaj jesti, jima ni hotela še ona pritrgovati od ust priberačene grižljaje, in je neko popoldne na tihem zapustila kočico, kjer si je podaljšala življenje, ter odšla v neznano, da bi ne bila več v napoto ljudem, ki so sami reveži.

Tisto noč po povratku iz bolnišnice je Prevc šele proti jutru zaspal in ko se je zbudil, je najprej pogledal, če ima pri sebi denar, kajti bal se je, da so bile vse skupaj razkošne sanje lačnega siromaka.

Potolažen se je odpravil v mesto, da bi si pri starinarjih za vodo kupil suknjič in hlače, ki bi bile vsaj za silo. Kako pa je osupnil, ko se je čisto slučajno ozrl na pisane lepake na zidovih, kajti na enem je bral z velikimi črkami ime prav tistega neznaneza dobrotnika, ki je sinoči posegel v njegovo življenje kot čarodej v pravljici. Po lepaku sodeč je bil ta dobrotnik sloviti igralec na klavir, ki je nastopil že po velikih mestih širom po Evropi, kjer so občudovali tisoči in tisoči spretnost njegovih umetniških rok. Brezposelni delavec Matija Prevc je obstal pred oglasno desko in čital. Mimoidoči so se začudeni ozirali na raztrganca, ki stoji pred lepakom, ki vabi ljudi na klavirski koncert. Delavec je bral in bral. Ni prav za prav razumel vsega, kajti imena slavnih glasbenikov so mu bila neznana, mrtva, zanimalo ga je samo ime imenitnega moža in cena sedežev. Pred očmi se mu je kar meglilo: sedeži po trideset, štirideset, petdeset dinarjev za dve uri poslušanja! Petdeset dinarjev! Bogastvo, ki ga že davno ni imel v žepu, vse do snoči, ko so mu podarjeni stotaki kar zmedli pamet. Ljudje vro mimo njega in se ozirajo nanj. Ali pa ve, ali sploh sluti kdo od vseh teh meščanov, ki bodo morda nocoj poslušali ta koncert, da je sloviti igralec na klavir še pred nekaj urami iskal pomoči v pretresljivi človeški zadevi prav pri tem neznatnem, od vsega sveta zavrženem brezdomcu?

Brezposelnega delavca Prevca so na poti po obljudenih ulicah mimo bogatih izložb visokih hiš in palač obhajala kaj mešana čustva. Če je doslej živel sprt s svetom in ljudmi v svoji žalostni osamelosti, po svoje mirno, kakor je pač miren bolnik, ki je moral zavreči poslednjo kapljico upanja, da še kdaj ozdravi, pa se mu je zdaj dramil nemir, saj se je vračal med ljudi. V težkih mislih je prispel do brega,

kjer so se vrstile na zadnji strani starih, ozkih hiš izložbe starinarnic pod kostanji. Tu si videl vsakovrstnega blaga: zaprašene ure v poslikanih škatlicah s kukavico, kletke za ptiče, obešalnike, podobe s fantastičnimi pokrajinami, zaprašene knjige, starinske omare, stole s čudno izrezljanimi hrbtišči, zofe z obledelo prevleko, suknje, hlače, suknjiče, kipe in svete podobe s križci, skratka, tu ni ničesar manjkalo. Vse, kar je nekoč krasilo stanovanja, pa je zdaj postalo nerabno, bodisi, da so lastniki že davno obubožali in se z odprodajo takega blaga rešili revščine za nekaj dni, ali pa umrli. Vso to navlako je mesto naplavilo na breg na ogled vsem tistim, ki se morajo zadovoljiti s tako naplavino. Med temi je bil tudi delavec Prevc. Ko je nekaj časa ogledoval še dokaj spodobno obleko in jo bil že pripravljen kupiti, ponujajoč debelemu kramarju stotake s tresočo se roko, ki se ji je poznalo, da že davno ni držala v prstih toliko in takšnega denarja, je nenadoma začutil za svojim hrbtom nekega človeka. Nehote se je zdrznil, zlasti še, ko je opazil, da ga je kramar pred njim krivo pogledal. Ozrl se je nazaj, a že mu je na rame položil roko — stražnik.

»No, no,« je dejal stražnik preplašenemu brezposelnemu, »počasi, počasi. Odkod pa toliko denarja? Pokažite legitimacijo.«

Prevc ni imel nikakega izkaza pri sebi. Bil je res premalo previden. Je pač tako na svetu, da revščina vedno vzbuja zle sumnje, medtem ko lepa obleka dostikrat zakriva najhujše grehe.

»Legitimacije nimam pri sebi,« je povedal po pravici in gledal stražniku mirno v obraz. Če pa že hočete vedeti, odkod ta denar, vam povem, da mi je bil podarjen.«

»Podarjen? Od koga neki?« se je muzal stražnik, ki pa je na ven kazal neizprosen uraden obraz.

Od koga? Zdaj je prišel ubogi delavec res v zadrego. Kje na svetu je dandanes stražnik, ki bi verjel bajkam. In, če poreče, da mu je te stotake podaril sloviti igralec na klavir, umetnik, o katerem na dolgo in široko pišejo vsi dnevniki, umetnik, ki so ga sprejeli na postaji z veliko častjo, tedaj je to najbolj neverjetna, povrhu pa še bedasta bajka.

Stražnik je opazil, da je Prevc v zadregi in že si je v mislih napravil sklep: v roke mi je padel prevejani tat, če ne celo vlomilec, ki bo delal moji iznajdljivosti veliko čast, in nagrada mi ne uide.

»Tako. Lepa reč,« je spregovoril stražnik.

Delavec pa mu je segel v besedo: »Denar mi je podaril moj veliki dobrotnik...« in povedal je ime slavnega umetnika, »Ivan Logar«.

Stražnik je namršil čelo. Kako, zdaj se bo ta človek celo norčeval. Skratka, brez ovinkov in čakanja mu je velel, da mora z njim na policijo.

Delavec Matija je prebledel. Tega ni pričakoval. Ni se bal, saj človeku brez vsega ni bilo mogoče ničesar vzeti, ne denarja ne službe ne doma. Zapeklo pa ga je zaradi dveh stvari. Prvič: koliko časa ga utegne čakati virtuoz na klavirju, in kako bo mogel dokazati svojo nedolžnost, ko je imel hude skušnje v teh zadevah. Drugič pa, in to ga je najbolj grizlo: ali se ga bo res do smrti držal pečat izobčenstva? Kaj je vendar storil, da mu ne zaupajo? Ali je revščina sramota? Ni zoprval. Brez besed se je vdal, češ, pa pojdimo.

Poldne je odbilo v vseh cerkvah, ko so brezdomca Prevca poklicali pred policijskega uradnika. Ko je osumljenec povedal vse točno in po pravici, kdo je in odkod, se je uradnik sklonil nad papir in se glo-

boko zamislil. S prsti levice jo bobnal po pisalni mizi, v desnici pa se je igral s peresnikom in z njim risal podobice na rob papirja. Ta uradnik je bil debeloglavec in rdečih lic. Tudi ušesa, ki so mu stala hudo opazljivo stran od glave, vidna tem bolj ker je bil mož plešast, so mu rdela kakor od ozeblin. Izpraševalni uradnik se je namrgodil, pogledal na stensko uro in odprl debelo knjigo, ki mu jo je bil prinesel uslužen mlad uradnik, po vsej priliki stre-muški začetnik.

»Tako, tako, pravite, da se pišete Matija Prevc, rojen leta ... pristojen v ... zdaj brez posla ... Hm, hm. Če ste res tisti, kakor trdite, se bo še izkazalo. O tem se bomo že mi sami prepričali, zdajle pa me bolj zanima vaša povest o podarjenih stotakih.«

Matija je tudi zdaj povedal vse po resnici in pravi-
vici kakor že prej stražniku, samo da je pripovedoval obširneje in tudi ni pozabil omeniti, da je ljudomili dobrotnik dal prepeljati njegovo na smrt bolno ženo v bolnišnico, kar naj blagovoli spoštovana oblast sama vprašati po telefonu.

Zdaj pa lahko grem, si je mislil Matija in se že hotel posloviti.

»No, no, tako hitro pa ne gre to,« je menil policijski uradnik. »Bomo morali še pogledati v spise in poizvedeti o vas. Zdaj vas bo stražnik odvedel ...« Matija je prebledel. Kako? V zapor? Za prazen nič! Preden utegnejo o njem zbrati vse podatke, lahko mine nekaj dni, on pa mora in mora še nocoj govoriti z dobrotnikom, kateremu se je obvezal z obljubo.

Toda, čeprav je prepričevalno prosil uradnika, naj ga izpusti, so bile vse prošnje zaman. Odití je moral s stražnikom.

Medtem pa ga je umetnik čakal uro, dve, in iz bojazni, da ga delavec ne bi zgrešil, ostal še celo popoldne doma in brez uspeha dočakal večera, ko naj bi nastopil pred najizbranejšim občinstvom.

III.

SIROTA JERICA

Mislite si največjo dvorano v mestu, bogato razsvetljeno s tisočericimi žarnicami v razkošnih lestencih izpod visokega stropa, nabito polno občinstva v izbranih večernih oblekah. Vse nestrpno čaka, kdaj se na odru pojavi umetnik. Vse dnevne skrbi so ostale doma, roke, ki so še pred nekaj urami delale v učilnici, pisarni, v uradu in tovarni, se odpočivajo, šum ulic je ostal zunaj, tu v svetišču umetnosti pa vlada tišina kakor v cerkvi.

Ko je umetnik stopil na oder, je vsakdo pridržal dih, nato pa je zabučalo ploskanje, ki je utihnilo šele, ko je virtuoza sedel za klavir. Mehka roka je zdrsela po tipkah kakor za poizkušnjo. Oglasili so se plašni, bežeči zvoki. Umetnik se je poigral še enkrat, dvakrat, nato pa je krepko položil roko na vrsto tipk, da se je po dvorani razleglo mogočno sozvočje, ki mu je sledil plašen odjek razposajenih zvokov kakor šelest vetra, lovečega se v vejevju jesenskega gozda. Iz prepletavajočih se godbenih valov je začela kipeti čudovito nežna melodija — uvod v slovito glasbeno pesnitev »Sirota Jerica«, ki je še povsod žela viharo priznanje. Poslušalci so odreveneli. To, kar so jim govorili ti čudežni zvoki, ni bila samo glasba, bilo je vse več: odkrivanje srca, izpoved globoko trpečega človeka. In medtem, ko so umetniku drseli prsti po tipkah na klavirju kakor gnani po neki nevidni višji

volji, je njegov duh plaval daleč proč od te dvorane, preko ljudi, v preteklosti ranjene in bičane mladosti človeka, ki ga je temna doba pokoljev in viharjev vrgla iz domačega doma, mu razgnala svojce po svetu, mu vzela mater, katere ni poslej več videl dvajset let. In prav včeraj, šele včeraj je po čudnem naključju našel sled njenega življenja, upanje, da jo najde živo, da jo vidi, da se privije k njej z isto silno otroško ljubeznijo kot nekoč, ko še ni vedel za trpljenje tega sveta. O, da bi se zgodil čudež, da bi prav to uro, to minuto tudi njegova mati bila med temi poslušalci in poslušala pesem, ki jo je zložil v spomin nanjo, stokrat preizkušano, stokrat trpečo. In igral je kakor obseden, igral je, kakor bi hotel z zvoki priklicati bogve kje zapuščeno živečo ali pa blodečo mater, da bi ga slišala, da bi, pa če tudi slepa našla pot do njega, mimo vseh težav in ovir, prav semkaj, v to blestečo dvorano... O, da bi prišla, da bi jo zagledal! Spričo vseh poslušalcev bi planil proti njej in se ji zgrudil na kolena: »Mati, mati, mamica!«

V teh trenutkih, ko so zvoki peli, jokali, tožili, prosili, molili, da je sleherni človek v dvorani trepetal pod vplivom prebujenih čustev skoraj neke otroške ginjenosti, v teh trenutkih se je bil v umetniku prebudil človek, ki je zakoprnel po svoji materi. Kakor v sanjah se mu je razgrnila mračna prošlost dolgih, črnih let, zgoščena v hip spominskega razsvetljenja.

Njegova mati je bila doma iz kmetov, lepo, tiho dekle, ki je živelo samo zase v družini proč od družbe veselih tovarišic, s skrito žalostjo v srcu. Domači so se bali za njeno življenje, saj je bila videti krhka kot vejica, ki bi jo utegnil zlomiti najnedolžnejši vetrič. Huda beda jih je pestila. Šest otrok je bilo pri hiši, od katerih je bila Ančka naj-

mlajše dekletce. Od zore do trde noči sta se ukvarjala oče in mati na krpastih, pobočnih njivah, ki so donašale komaj toliko, da so životarili, za šolanje pa ni bilo denarja. Ančka, ki je bila od vseh najslabotnejša, ni kazala, da bo za delo na zemlji. Toda, ker je videla kako skopa je bila usoda z njenimi starši, je po svojih močeh poizkušala pomagati domu. Ko pa ji je bilo deset let, ji je mati umrla za pljučnico. Oče se je oženil v drugo, ker bi brez gospodinje ne mogel ostati. Ančka pa je dobila mačeho. Njeni bratje so se po večini razkropili po svetu kot delavci po tovarnah na tujem ali pa kot hlapci po sosednjih vaseh. Doma je ostal samo najmlajši, ki je bil ves dan z doma pri očetu na polju ali pa je žagal v gozdu kot vdinjan najemnik bogatim posestnikom. Ančka je bila skoraj ves dan doma pri mačehi, ki ni imela usmiljenja z njo. O, kaj vse je moralo nesrečno dekletce pretrpeti! Ne samo, da je morala uboga pastorka delati preko svojih moči, da je bila pretepana za prazen nič in kaznovana s stradanjem, tudi nič koliko žalitev je morala preslišati. Njeno posebno, edino veselje in uteha ji je bilo petje. Že v šoli je opozorila s svojim čistim glasom na svoj pevski dar starega učitelja, ki je bil hkrati organist. Hotel jo je vzgojiti za cerkveno pevko, toda mačeha ji ni dovoljevala, da bi jo organist še posebej poučeval peti, ampak jo je znala vedno kako zaposliti, le da bi imela potreben izgovor. Ta mačeha, sama po sebi še ne tako napačna ženska, je bila iz tiste vrste ljudi, ki sovražijo vsako rahlejšo ali vzvišenejšo čustvo, željo po izobrazbi, ljubezen do vsega, kar ni zgolj na prvi pogled koristno. Ančki ni bilo v takem črnem domu strpeti. Toda kaj je hotela. Pogled v izmučenega očeta, ki mu je delo brez oddiha že izsesalo kri iz telesa, ji je dal moči. Tudi on mora prenašati strašno breme,

Bog ve, kolikrat se je moral tudi on odpovedati marsikateri tihi želji, se je tolažila, le da je lažje prebila dolgo vrsto sivih, enoličnih dni, v katere ni v tem domu nikoli posijalo sonce zdrave veselosti. Že se je vdala v mračno usodo, ko ji je — dvajsetletni — nenadoma umrl oče. Pokopalo ga je deblo podsekanega drevesa. Dan po osmini se je prvič izpovedala nekomu. Bil je to stari župnik, ki je z očetovskim sočutjem poslušal ihtčega dekleta in jo potolažil, da bo vse poizkusil, da bi jo kako rešil tega trpljenja. Že se je dobremu duhovniku posrečilo preskrbeti ji službo pri neki šivilji v bližnjem trgu, ko jo je huda bolezen privezala na posteljo. Visela je med smrtjo in življenjem. Ležala je pri neki daljni sorodnici v vasi, ki se je zapuščene usmilila in ji dala v svoji hišici nov dom namesto prejšnjega, ki se vanj osirotelo dekle za nič na svetu ni hotelo več vrniti. Tista teta je imela svojo modrost in je venomer trdila: »Kaj vé zdravnik. Saj nisi bolna na telesu, na srcu si bolna. Žalostna si, žalost te je tako zelo zdelala, da nisi za nikamor. Revica, kako so te zmučili. Ni vsakdo za vse. Eden je hrust ko hrast v gori, drugi je vijolica, ki ne prenese najmanjše teže. Oh, kako so ljudje grdi. Prav nič niso taki, kakor bi morali biti, če bi sprejeli vase nauk našega Gospoda Zveličarja. Še jaz vem, ki nisem hodila kdo ve kaj v šole, da je treba biti s človekom, kakor zasluži. Rastline so me naučile.«

Tista teta je bila vsa nora na rože. Za vsako je vedela, katera zemlja ji godi, koliko zalivanja prenese, in vse, kar mora vedeti, kdor se ukvarja z vrtarstvom. Morda je imela dobra žena prav: dekle Ančka se je pod njeno varuško roko spet vrnila v življenje kakor prerojena. Zdelo se je, da je šele zdaj pokazala svojo pravo podobo: postala je vedra

in sveža, smejoča in upapolna, in tudi telo je zaživeló v novi mladosti. Ali kaj, ko ni mogla ostati pri teti dolgo, saj usmiljena ženska ni mogla preživljati še drugih, ko se je še sama težko otepala z revščino. Tedaj je Ančka skušala izpolniti čas z delom, ki ji je bilo najbolj pri srcu: vezla je. Posrečili so se ji čudovito lični vzorci, ki so po naključju prišli v roke veščakom in vzbudili veliko pozornost. Dobila je naročil, pot v bodočnost se ji je odprla. Ugledna gospa ji je pripomogla, da se je preselila v mesto v zavod, kjer so pospeševali domačo žensko obrt. Ko ji je bilo trideset let, se je poročila. Človek, ki ji je postal življenjski drug in mož, je postal njena usoda. Življenje se je zanjo spremenilo kar čez noč. Zdelo se je, da se ji je sreča prismehljala kot za odškodnino za njeno siromašno mladost. Mož je bil trgovec, ki mu je kupčija naravnost cvetela. Blagostanje se je kar vidoma večalo. Zdaj je bila Ana zavidanja vredna gospa. Ali navzlic vsemu udobju, ki ga je uživala v svojem domu, je živela sama zase s svojo družino kakor na samotnem otoku sredi mesta. Vso ljubezen je posvečala sinu, ki je bil — njena druga podoba — tih in plašen fantek. Očetu, ki je bil z vso dušo trgovec in podjetnik, ni ugajala sinova mehka нрав. Kadar koli je mogel, se je obregnil ob Ivančka, ki ni kazal nič veselja za tisto živahno in razigrano življenje večine odraščajočih fantov, ampak se udajal zamišljenosti in samotarstvu. Nekega dne pa vam pride Ivanček domov, ko je ura kosila že davno odbila. Ne, v šoli ni bil zaprt, saj je vedno izvršil vsako nalogo sproti, ampak ustavil se je bil pod odprtim oknom neke hiše in poslušal klavir, pri tem pa pozabil na kosilo, na dom, na vse.

»Mama, tako rad bi se učil igrati na klavir,« je prosil ves iz sebe. Obljubil je, da bo vse storil, kar bodo zahtevali, da bo še bolj ubogljiv, samo da mu

izpolnijo vročo željo. Toda njegova prošnja je bila zaman. Njegov oče ni hotel nič slišati o tem. »Glasba samo zmeša pamet,« je govoril, »moj sin mora postati nekoč moj naslednik. Trgovec bo. Česar nisem dosegel jaz, bo dosegel on. Trgovec in glasba pa sta si drug drugemu kakor pes in mačka. Nočem, da bi moj sin bil kdaj ubog muzikant, ki po kavarnah in gostilnah gode gostom za počene groše. Ne, fant, iz te moke ne bo kruha. Kar izbij si iz glave vse take muhe!«

Za Ivančka se je začela križeva pot. Kakor je nekoč njegova mati zadela s svojo željo, da bi bila kdaj pevka, ob trdi zid nerazumevanja, tako je zdaj tudi njenega sina obiskala podobna težka preizkušnja.

Ivanček se je počutil hudo nesrečnega. Toda kri ni voda in nature ne iztrebiš z nobeno besedo, z nobeno prepovedjo. Porodila se mu je odrešilna misel. Za vsak uspeh v šoli ga je oče nagradil z denarnim darilom. Ta denar je hranil v škatlici. Odslej je sklenil učiti se tako, da bo prvi v vseh predmetih, le da bo svoj zaklad povečal. Sošolci so ga začeli gledati po strani, češ, stremuh je, ki hoče »potolči« vse tovariše, namesto da bi bil povprečen dijak. Siliti se med odličnjake pa je bilo po mnenju povprečnih študentov znak stremuštva. Tudi Ivanu je bilo zoprno tisto tekmovanje v šolskih uspehih, ki mu ni namen utešenje vedoželjnosti, marveč samo bahavo ponašanje, češ, prvi sem. Nenadna Ivanova sprememba je bila vsem uganka. Ivan pa se ni dal zmotiti in uplašiti, ampak je slep in gluh na vsa očitanja šel po svoji poti dalje. V nekaj mesecih uspeh ni izostal. Profesorji so strmeli: doslej ponižen fant, ki je sicer zadovoljivo izdelaval, se je pomaknil v vrsto najboljših dijakov. Tudi domačim ni šla v glavo ta silna izprememba. Oče si je skrivaj mel roke: fant je prišel do pameti.

Oče je že računal: igraje bo dovršil gimnazijo, potem bo šel na visoko šolo za trgovske vede, postal ravnatelj kake banke in pot v sijajno bodočnost mu je zagotovljena. Oče je sina vzljubil. Bil je z njim ne navadno dober in ljubezniv, pripravljen izpolniti mu vsako pametno željo. Kupil mu je smuči, ki tiste čase še niso bile sen slehernega mladega človeka kot dandanes, kolo, fotografski aparat, dajal mu denar, ki ga je fant vlagal v hranilniček, ki ga je vsako poletje spraznil, da je naložil denar v poštno hranilnico.

Toda kaj bi porekel oče, če bi vedel za sinovo skrivnost! O, to je bila prav posebna, čudaška skrivnost. Ivan je imel dovolj prostega časa, ko ga ni nihče nadziral. Ure in ure je bil njegov oče v družbi trgovcev in podjetnikov, ki so prihajali k njemu na važne razgovore.

Kakor sem že omenil ni Ivančka pri njegovem učenju nihče motil. To ugodnost je fant spretno izrabil zase. Dal si je narediti desko, na kateri je narisal klavirske tipke in jih označil z notnimi črkami. Ker je iz pouka v petju znal note dobro brati in ker je imel izrazito razvit posluš tako, da je že samo z gledanjem notnih znamenj v duhu slišal njim ustrezajoče zvoke, ni bila zanj nobena težava učiti se igranja na klavir na prav čudaški način: s prsti se je dotikal nemih, samo narisanih tipk, pred seboj pa je imel glasbeni zvezek, ki si ga je bil izposojeval od svojega sošolca. To je bil njegov prvi pouk v igranju na klavir! Mesece in mesece se je vadil tako, ne da bi kdo sploh kaj slutil o njegovi skrivnosti. Ko je preštel svoje prihranke in izračunal, da bi z njimi lahko plačal pouk na glasbeni šoli za eno leto, se je odločil poiskati si učitelja. Ta korak je bil tvegan. Za nič na svetu bi ne hotel, da bi se stvar zvedela in bi

zaradi tega nastal v hiši prepir. Učitelj, ki mu je priznal svoj težavni položaj, je bil navdušen, saj doslej še ni imel učenca, ki bi se tako ves žrtvoval za vzvišeni poklic. Ves ginjen je poslušal fantovo pripoved in sklenil, da ga bo poučeval zastonj. Že po prvih poizkusih z mladim gojencem se je prepričal, da je bil fantov dosedANJI čudaški nemi pouk — izvrsten. Sicer se je začetnik zmedel, ko je prvič začutil pod svojimi rokami živ klavir, toda že naslednje ure se je privadil in po nekaj tednih je pokazal tolikšno spretnost in napredek kakor marsikdo šele po dveh letih. Vse je kazalo, da bo šlo odslej učenje gladko pot. Toda po polletnem skrivnem šolanju se je zgodilo nekaj, kar je v Ivanovo mlado življenje poseglo z vso krutostjo. Nenadoma je izgubil očeta. Še prejšnji dan je bil njegov oče zdrav in na videz dobre volje, na večer pa se je ob prejemu nekega pisma ves pomračil. Z izgovorom, da mora nujno na pot po kupčijskih zadevah, je še tisto noč sedel na vlak in se odpeljal. Poslej pa ni bilo več sledu o njem. Kljub najvestnejšemu iskanju so našli v vlaku samo njegovo prazno aktovko in klobuk, kar je vzbudilo šumo govoric, da je bil oropan in ubit, ali, da je izvršil samomor. Meseci so minili v negotovosti. Slednjič je oblast odredila pregled pokojnikovega premoženjskega stanja in izkazalo se je, da je mož zapustil velikanske dolgove, ki je vanje zabredel po preveč hlastnem in nepremišljenem lovu za dobičkom. Dolgovi so presegali vrednost njihovih nepremičnin. Nesrečna vdova se je čez noč znašla na cesti. Nenadoma so upniki padli po njej kakor volkovi, povrhu pa je morala uboga mati pretrpeti preziranje in zaničevanje prav tistih ljudi, ki so se še malo prej dobrikali hiši kot najboljši prijatelji. Dnevi po očetovi smrti so bili strašni, saj se je tenkočutni fant, doslej

vajen vse udobnosti, ki jo je premogla meščanska hiša, zavedel, da se pravi odslej živeti, boriti se za košček kruha, za najbornejše bivališče kje v predmestju. Njegova mati je spet postala »sirota Jerica«, a s tem razločkom, da jo je v mladosti sovražila samo mačeha, zdaj pa vsi ljudje. Sama sta ostala s sinom. Ivan ni nikoli mogel pozabiti turobnosti zadnjih dni pred izselitvijo. Nekdaj tako bogato opremljene sobe so zevale v mrtvaški praznoti. Mati je odprodala vse, kar je še količkaj spominjalo na prejšnje blagostanje. Vse preostalo pohištvo — dve postelji, omaro, mizo s tremi stoli — je postavila v eni izmed sob, kjer sta nameravala ostati še nekaj tednov do dne, ki je bil določen za izselitev. Z materjo sta sedela v kuhinji in molčala. Sin je čutil vso težo skrbi za bodočnost, ki je trla srce tej ženi.

»Ne, mama, ne obupuj! Ne skrbi zame! Poučeval bom dijake, da se bom prebil še vsa ta leta na gimnaziji... Potrpi. Saj ne veš, kako sem močan. O, tudi jaz sem se že navadil zatajevati... Ne verjameš?«

Mati ga je ošinila z žalostnim pogledom, kakor bi hotela reči: »Ubogi otrok, saj ne veš, kaj govoriš.«

»Mati, potrpiva. Nekoč bom slovit glasbenik, mnogo bom zaslužil, vse bom dal tebi.«

Mati je vrgla začuden pogled. Kaj vendar govori njen otrok! Glasbenik!

»Res, mama. Saj ne veš, kaj vse sem delal ta leta skrivaj...« In začel ji je pripovedovati, kako se je naučil klavir. Njegova pripoved jo je navdala z največjo osuplostjo. Ali je kaj takega mogoče? Ta navidez krhki fantič je leta in leta molčal in se pripravljaj? Vztrajnost in premočrtnost takega ravnanja, odločnost in neupogljivost njegove volje, meječe že na trmo, ji je vzbudila spoštovanje do sina. Ne, ta mladi fant ni

bil več otrok: s svojim dejanjem je dokazal, da je cel človek. Da, njen sin je bil, toda močnejši od nje.

Življenje, ki sta ga bila odslej deležna, je bila zares huda preizkušnja. Z vsakim letom je šlo bolj navzdol. Mati je morala služiti. Še srečna je morala biti, da je prišla kot gospodinja v bogato družino, kjer so jo toliko cenili, da so jo vzeli s seboj v južne kraje, kamor je vzela tudi sina, ki so ga tik pred koncem študiranja vzeli v vojake. Zdaj sta morala prestati novo, najhujšo preizkušnjo — vihar svetovne vojne. V zmedi in valovih tistih let sta se mati in sin razšla najbrž — za vedno. Mati je kot begunka brez sredstev morala iskati zavetišča na tujem pri Nemcih, sin je bil ranjen na bojišču, drug drugega nista mogla več najti. Kakor tisoče drugih, sta tudi onadva utonila v vrtincu vseobčega viharja, dva zrnca v prahu človeštva! Sirota Jerica je našla svojo tretjo mačeho skupno sovražno mater — vojno ...

Umetnik je zaigral poslednje akorde. Skladba »Sirota Jerica« se je končala z mračno obtožnico: zakaj trpimo ...

Po dvorani je završal plaz navdušenja, ki se ni in ni podel. Znova in znova so očarani poslušalci klicali virtuoza na oder in se mu zahvaljevali za lepoto, ki jim je nalil v žejna srca.

IV.

KLIC PO MATERI

Umetnik se je vrnil v hotelsko sobo močno utrujen. Nocojšnji večer je doživel sicer velik uspeh, toda saj ni iskal uspeha in priznanja. Priznanj je bil že navajen. Občinstvo je bilo povsod isto, na tujem in doma.

Doma? Pa saj je bil prvič po dvajsetih letih spet doma. Toda svojega doma ni imel. Bil je romar vse od tiste ure, ko ga je iztrgala materi vojna. Od takrat pa do danes je doživel preveč, da bi mogla duša obdržati vse v spominu. Leta vojnih strahot so se mu dozdevala podobna vročičnim sanjam bolnika, ki že ne verjame več vanje, čim se mu povrne zavest. Umiranje stotisočev, razstreljevanje mest in naselij, poniževanje vsega človeškega je postalo nujno, naposled kar samo po sebi umevno, da se ni nihče več ničemur čudil. Ko so ga odpustili iz bolnišnice, kjer je hudo ranjen prebil več tednov med življenjem in smrtjo, je bil sicer za vedno nesposoben za vojaško službo, toda postavljen je bil tako rekoč na cesto brez sredstev za življenje. Ker pa ni bil edini in ker te zavest, da s teboj vred prenašajo isto usodo tisoči in tisoči tebi enakih, tolaži, je kar nekam mirno vzel nase novo breme in iskal v velikem mestu najskromnejšega kotička, misleč samo, kako bi si ohranil golo življenje. Pa tudi na mater je mislil. Bog ve, kam jo je vrvež dogodkov odplavil, na katerem bregu je našla svoj zadnji pristan. Ah, saj še misliti ni smel, da bi zvedel kaj o njeni usodi, ali o sedanjem bivališču, ko mu je gola borba za vsakdanji obstoj za sproti izčrpavala vse sile. Čas je bil tak, da je vsakdo, ki ni napel vseh svojih sil, utonil na dnu, kajti razburkana reka življenja ni dovolila, da bi se posameznik pomišljal, nikar, da bi se ji upiral. Obdržali so se samo tisti, ki so se, zavedajoč se novega položaja, vrgli v veletok in plavali s strujo naprej, zmagovali pa tisti, ki so se ne meneč se za glas vesti in človeškega dostojanstva, z lažjo in prevaro prerivali skozi gnečo slabotnejših in zasedli ugodne položaje v novi družbi. Med temi Ivan ni bil. Umetnost mu je bila slejkoprej zvezda vodnica. Še bolj se je oklenil glasbe, kakor da samo ona lahko

pomiri človeška srca, razviharjena po tako strašnih preizkušnjah in žalitvah. Vpisal se je na visoko glasbeno šolo. Toda predavanja je utegnil obiskovati samo v večerih, kajti čez dan si je moral zaslužiti toliko, da je imel kaj jesti in kje prebivati. Dobil je službo delavca v neki tovarni za pločevino. Že navsezgodaj je moral z doma v delavnico. Tam je ves dan stregel strojem ali pospravljaj pločevinaste odpadke na ogromen kup, ki so ga delavci odvažali v druge konce tovarne. Brez prestanka je šlo skozi ušesa enomerno brnenje strojev, da je naposled človek kar otopel v enoličnosti. Iz dneva v dan, iz tedna v teden, iz meseca v mesec ista slika, ista godba: ogromna brneča dvorana s kolesjem vsepovsod — pri tleh, pod stropom, vmes pa šumeče jermenje, ki te je vsak hip pretilo zgrabiti za roko. Isti izmučeni obrazi, v katerih ni bilo več ne smeha, ne žalosti, temveč samo bedna otopelost. Nekoč, ko je bil Ivan še otrok, ki se je zanimal za tehnične predmete, se mu je taka velika tovarna zdela nekaj tako vabljivega. Inženirski poklic ga je svoj čas na vso moč zamikal. Kaj ni bilo nekaj imenitnega izmišljati si in sestavljati nove drzno zasnovane stroje, ki bi bili hkrati človeštvu v prid! Kot dijak je čital potopisne in izumiteljske romane Julesa Vernea, v duhu spremljal potovalce skozi osončje, na luno, v središče zemlje, dvajset tisoč milj pod morjem in na severni tečaj. O, kako bi bilo lepo na zemlji, ko bi si človek s pomočjo strojev skrajšal delovni dan, da bi lahko preostali čas uporabil za visoko izobrazbo duha! Na tako sanjarjenje se je zdaj, ko je sužnjeval v moderni tovarni, spomnil z bridkim smehljajem. Povsod samo stroji in stroji, med njimi pa izsušeni, mrki ljudje, ki so morali že davno dati slovo vsakim vzvišenim poletom duha in se odreči življenju. Pa kaj, on je bil kralj sredi njih,

čeprav je prenašal isto usodo. Toda, kadar je zatulila sirena in so se usule iz delovnih dvoran črne gruče delavcev, je napočil njegov čas. Ves utrujen je hitel pol ure daleč na svoje stanovanje, v podstrešno sobico nad šestim nadstropjem. Umil se je in preoblekel, da je bil nov človek in povečerjal kos kruha s slanino. Medtem, ko so se njegovi delavski tovariši smeli odpočivati, je on pričel šele študirati. Ves teden si je bil razdelil v učne večere. Ta večer se je vadil na klavirju v neki izposojevalnici klavirjev, drugi večer je hitel na koncert, tretji na zadnje predavanje o glasbeni teoriji, se sestajal z mladimi glasbeniki in se z njimi razgovarjal o najpodrobnejših zadevah glasbe. Doma pa je še pozno v noč izdeloval glasbene naloge, tako da se je počasi kar privadil peturnemu spanju. Ta »babilonska sužnost«, kakor je pozneje imenoval to dobo svojega življenja, je trajala tri leta, leta, kakršnih človek nikoli ne pozabi, saj se je v njih do kraja seznanil z vsemi stranmi življenja, po največ z mračnimi. Na dno je pogledal človeškemu trpljenju, obup se ga je že loteval ob spoznanju, kako brezbrizno deli usoda dobro in zlo in koliko tihih nadčloveških junaštev zmorejo prav tisti neznani trpini, ki jim nihče ne postavlja spomenikov, ki nihče o njih ne piše.

Po treh letih pa se je — kot že nekoč — njegova usoda čez noč spremenila. Njegov tovariš na glasbenem učilišču, goslač, ki je bil odličen član orkestra pri nekem glasboljubivem bogatašu, ga je povabil, če hoče kot igralec na klavir stopiti v njihovo družbo. Ivan je že s svojim prvim nastopom pred razvajenim gospodom uspel. Ko pa je pozneje razodel podporniku umetnosti svoje neznosno življenje, je tako ganil mecena, da mu je bila zagotovljena redna mesečna plača za njegovo stalno sodelovanje v orkestru.

Zdaj se je za vedno poslovil od mrakot življenja in se lahko ves predal svojemu poklicu. Dovršil je glasbeno šolo z odliko, nastopal že samostojno pred izbrano družbo glasbenih sladokuscev, se seznanjal z vplivnimi ljudmi in se uvrstil med pomembne umetnike. Odslej je šla njegova življenjska pot vse više in više... nastopal je v tujini po največjih mestih, občeval z mednarodno družbo, dosegel priznanja, ki so mu zagotovila poslej najudobnejše življenje.

Ali zdaj mu je bolj in bolj rastlo hrepenenje po materi, pozabljeni, neznani. Ali ni bila mati tista, po kateri je prejel darove, ki so ga tako visoko dvignili? O, kje je to uro njegova mati? Kje, kje? Ta klic se je zarezal vanj sredi najsvetlejše svečanosti in v najživahnejši družbi. Nenadoma se je pomračil, da ni nihče vedel zakaj, in umolknil. O, morda prav to uro, ko se njemu življenje smehlja in dobrika, se njegova mati potika okrog tujih ljudi, proseč jih miloščine in ležišča.

Njegova mati — vtelesitev vseh bednih mater, kar jih je videl v življenju! On, ki bi ga brez nje ne bilo, ki bi brez nje ne utrgal sladkih sadov najvišje izpolnitve svojih sanj, on pa ne ve za svojo mater? O, vse je poizkusil, da bi jo našel, pisaril je pisma na urade, da bi izsledili njeno bivališče, a vse zaman. Po vojni spremenjene razmere po svetu, premaknjene državne meje, od vojske uničeni arhivi in zapiski so mu zbrisali sleherno sled. Pa še na eno mater je mislil — na svojo domovino, na slovensko zemljo. Stoletja tepšana in zatirana slovenska zemlja se je dvignila v novo življenje v svobodni jugoslovanski državi, on pa še zmeraj živi kot tujec v tujem svetu, med tujimi ljudmi. »Čas je,« se je zavedel, »da se odpravim tja spodaj v kraje, iz katerih sem zrastel s svojo bolečino in svojo vero, ki sta mi dali, da sem takšen, kakršen

sem!« In, da bi našel svojo rodno mater in še mater vseh slovensko govorečih, se je odpravil nazaj v domovino. Pozdraviti jo je hotel najprej kot umetnik in se pokazati svojcem vrednega svojega prvega obiska.

*

Delavca, ki ga je umetnik pričakoval ves dan, ni bilo od nikoder. Upanje, da bo našel svojo mater, se je razpršilo v meglo, zlasti, ko je naslednje dni umetnik zaman obiskoval zapuščeno rdečo hišico v globeli. Pri tem poizvedovanju pa bi umetnik kmalu postal žrtev napačnega sumničenja. Tiste dni se je namreč pripetil nedaleč od delavčeve barake drzen roparski napad, ki je izzval silno razburjenje ne samo meščanov na periferiji, marveč tudi v mestu samem. Kakor je pač v takem primeru razumljivo, so sosede vzeli na muho vsakega sumljivega tujca, ki se je pojavil v okolici. Kako razburljivim govoricam pa so šele dali povod nerazumljivi obiski tega odličnega tujca, ki so ga večkrat na dan videli, kako je postopal okrog hišice. Umetnik pač še slutil ni, da ga opazujejo nevidni oprezovalci, ki so si že meli roke v domnevi, da je on iskani roparski napadalec, na čigar glavo je oblast razpisala visoko nagrado. Še sumljiveje je vplivalo dejstvo, da je neznani tujec nenadoma izginil iz okoliša, kakor da mu je postalo vroče pod petami.

Večere je umetnik prebil največ v družbi domačih glasbenikov, ki so se z njim želeli pogovoriti o stanju umetnosti v evropskih glasbenih središčih. Povabljuje so ga tudi nekatere družine, kjer je prvič po tolikih letih brezdomstva spet zaživel v prijetnem okolju svojih rojakov.

Tiste dni se je zgodil še neki važen dogodek. Oblast je odkrila družbo prevratnikov, ki so s svojim delovanjem skušali sejati razdore med ljudstvom in ogra-

žali javni red in mir. In ker se je razvedelo, da so bili voditelji takega gibanja tujci, je oblast budno pazila na slehernega tujca, ki je s svojim dejanjem in nehanjem vzbujal pozornost. Čez noč so se raznesle govorice, da zahaja sloviti umetnik v sumljive konce predmestja. Ljudje, ki so ga še včeraj sprejemali, počaščeni z njegovim obiskom, so začeli kazati do njega hladnost. Nič hudega sluteči še sanjal ni, da je okrog njega že razpeta mreža ovaduštva. Nekega dne, ko se je ravno pripravljaj, da zapusti hotelsko sobo, je doživel mučno presenečenje.

Pred njim je stal človek, ki se mu je predstavil za detektiva. Po uvodnih besedah je detektiv zastavil prepadenemu umetniku glavno vprašanje: »Ali poznate Matijo Prevca?«

»Prevca? Kako ga ne bi! Saj prav njega iščem že vse dni... In če mi veste vi povedati kaj določnejšega o njem, vam bom iz srca hvaležen.«

Detektiva je takšna prijemljiva odkritosrčnost nemalo zmedla. Vendar se ni dal omajati, ampak je skušal osumljenca zmesti:

»Prevca je v policijskem zaporu. Vse nam je razodel. Zdaj je odvisna njegova in vaša usoda od vaše izjave.«

Ubogi delavec v zaporu? Umetnik je obstrmel. Hkrati pa ga je obšla misel, kakšna neki utegne biti Prevčeva krivda. Detektivovim paznim očem ni ušla zadrega, ki se je pokazala na umetnikovem obrazu.

»Povejte naravnost, da nam prihranite nadaljnje raziskovanje, ali ste član saj veste katere družbe?«

Umetnik je debelo pogledal, saj ni ničesar razumel. Kaj naj bi vedel o nekaki družbi, ali sploh o čem, kar bi naj mu naprtilo na vrat policijsko preiskavo.

»Dovolite mi,« je spregovoril, brž ko se je zavedel, »nekaj besed pojasnila, da boste vedeli, kako in zakaj

sem se spoznal s Prevcem. Moj poglavitni namen, da sem prišel v svoje rojstno mesto, ni bila prireditve koncerta, o katerem ste imeli priliko čuti, marveč čisto zasebni: svojo mater iščem. Po pripovedovanju nekaterih starih ljudi, ki so se še spomnili mojih staršev, sem dobil prve napotke o tem, kako bedno živi moja mati. Obletal sem vse mesto in slednjič me je pot dovedla do delavca Prevca, ki mi je povedal, da je moja nesrečna mati poiskala zatočišča pri njem, ko se je živa duša ni usmilila. Želel sem se z delavcem pogovoriti še tisti večer o tej zadevi, toda nevarna bolezen njegove žene, ki sem jo dal na svoje stroške odpeljati v bolnišnico, je preprečila moj nadaljnji razgovor z delavcem. Pričakoval sem ga pa vse naslednje dni in se čudil, da se je kakor v zemljo vdrl. Šele iz vaših ust sem pravkar zvedel, da tiči ta človek v zaporu... To je vse, kar vem o Prevcu in, če sem morda jaz vzrok, da ga je oblast pridržala, tedaj sem pripravljen poizkusiti vse, da ga rešim. Da bi bil pa človek, ki ima tako usmiljeno srce kot ta nesrečnik, kriv česar koli, kar bi ga moglo pripeljati med štiri stene ječe, tako sumničenje zavračam kot žaljivo.«

Detektiv, ki je tujca mirno poslušal, se je ob zadnjih besedah pikro nasmehnil.

»Povedali mi niste mnogo novega. O večini vaših trditev, na priliko, da je delavčeva žena v bolnišnici, smo se že na svoje oči prepričali. Toda kdo bo verjel trditvi, da je vaše prizadevanje, najti mater, iskreno, ko bi vam vsa taka pota lahko prihranila policija sama, če bi se obrnili nanjo...«

»Vsa pota sem poizkusil, prepričajte se na poizvedovalnem oddelku in... sicer pa sem vam rade volje na razpolago in če oblast potrebuje mojo navzočnost, rad grem z vami.«

Detektiv se je zamislil ali vsaj videz je kazal, da premišljuje. Po presledku nekaj trenutkov pa se je, ne da bi potreboval še kakega pojasnila, zahvalil umetniku za njegovo izpoved in — odšel.

Umetnik je začuden obsedel za mizo, potopljen v še bolj mračne misli, ker si ni znal razložiti detektivovega nenadnega odhoda. Čudno mu je bilo pri srcu. Tako osamelega se že dolgo ni čutil. Stopil je k oknu in gledal na prometne ulice. Snežilo je v kosmih. Bil je čas pred božičnimi prazniki. Obšlo ga je malodušje, ki ga doživlja človek, kadar se zave, da nima nikogar na svetu, ki bi ga lahko imenoval svojca. V takih trenutkih bi dal vso slavo, ki jo je užil, vse svoje velike duševne darove za toplo, iz srca izgovorjeno besedo bližnjega človeka. Klic po domu, po materi je bil čedalje močnejši. Brez delavca ne opravi ničesar. Naj velja kar hoče, dobiti ga mora, pa če stopi v ječo do njega. V strahu, da bi ne bilo prepozno, se je odpravil v mesto.

V.

NA POTI DOMOV

V predmestni gostilni je sedel za nepogrnjeno mizo delavec Prevc in pripovedoval svojemu novemu tovarišu, ki ga je iztaknil bog ve kje s ceste, svoje prigode.

»Saj mi ne boš verjel, čeprav je res. Kakor Bog v nebesih. Še danes se mi vrti v glavi. Sredi največje bede, ko ti žena umira, ti plane v hišo gospod, kakršni prebivajo samo v palačah, ti govori nerazumljive stvari o svoji materi, ti odpelje skoraj že umirajočo ženo v bolnišnico, meni pa podari tri sto dinarjev. Drugi dan me aretirajo, me zaslišujejo, da se začne še meni dozdevati, da sem morda vendarle zagrešil kaj kaznivega, dva dni pozneje pa me kar na lepem

izpustijo. Ko se znajdem na cesti, me prestreže tisti gospod, o katerem sem že mislil, da je bil samo prikazen, me popelje v hotel, želi, da ga povedem k njegovi materi, in ko mu odvrnem, da sploh ne vem, kam je odšla, zapiči vame svoj pogled, kakor bi me hotel prebosti, mi vrže v zahvalo za moj trud še par stotakov in me odslovi. Hitim v bolnišnico k svoji ženi, tam pa zvem, da je uro pred mojim prihodom umrla. Pa povej, če ni življenje pisano!«

»In kaj je s tistim gospodom?«

»Vrag si ga vedi. Še enkrat sem ga iskal, pa so mi povedali, da je odpotoval. Nikoli ne smeš obupati, pa če te že vrag jemlje. Preveč sem že prestal, da bi še mislil na smrt. Žena, vidiš, mi je umrla. Vsi zdravniki ji niso mogli pomagati. Rešena je vseh zemeljskih težav in nadlog, s katerimi jo je Bog blagoslovil. Toda jaz še nisem rešen. Stojim v bolnišnici, se poslavljam od mrtve žene, Bog vedi, da sem imel solze v očeh, toda kaj hočeš, tudi nase sem moral misliti. Ugibam to, ugibam ono. Od zraka ne bom živel, od kidanja snega tudi ne, saj so pri magistratu oddali že vse vozove in lopate drugim, ki so prej prišli, pa mi pade v glavo čudovita misel: Kaj ko bi ponudil zdravnikom svojo kri! Rečeno — storjeno. Zdravniki so me preiskali in povedali, da imam kri kot nalašč za bolnike.«

Njegov tovariš je menil: »Pametno. Človek res ne sme nikoli obupati. Čim trše živiš, bolj si odporen. So pa trepetlike, ki jih vsaka sapica vrže na tla. Gremo v čase, ko bo ostal pri življenju samo tisti, ki je hrust od nog do glave...«

»Smilijo se mi ljudje...« je pristavil Matija in zvrnil čašo vina.

»Kaj hočeš,« je njegov drug skomizgnil z rameni in vprašal: »Pa kaj je bilo potem s tistim tvojim gospodom?«

»Kaj vem. Izginil je kot kaŕa. Saj sem res neroda butasta, da ga nisem vprašal za pot, kajti kdo ve, morda bi mu pa le še kdaj mogel ustreči...«

Medtem, ko sta se ta dva brezdomca pogovarjala o svojih težavah in upih, je »gospod« sedel v vlaku in se peljal proti kraju, kjer je njegova mati prebila najnežnejšo mladost. Za to pot se je bil odločil kar čez noč. Kje naj izve kaj o svoji materi, če ne v njenem rodnem kraju? Morda bo našel še koga iz tiste hiše, ki se bo spominjal male šolarke, ki je tako lepo pela, morda se je reva zatekla v domačo občino, da bi na rodni zemlji zatisnila trudne oči...

Vlak je drvel skozi čudovito zimsko mesečno noč. V luninem svitu so se kopale planine kakor pravični okameneli oblaki. Valovita bela pobočja so se menjavala z ravninami, ki so segale do gozdov in se vrtele v migljajočem odsvitu iskrečega se snega. Čez nekaj mesecev se bo sonce nasmejalo in vsa ta enolična belina bo oživila v pestrih barvah. Prikazale se bodo njive in travniki, vrtovi in pašniki, ljudje bodo spet zapustili dremajoče koč, šli orat, sejat in okopavat... oh, kako srečen bi bil, če bi lahko doživel pomlad na slovenski zemlji, slovensko pomlad, ki bi dala mir njegovemu srcu in zdravje njegovemu telesu... Drdranje hitečega vlaka spremlja njegove sanje kot uspavajoč pripev, ki se mu preliiva v čudovito melodijo pojoče zemlje...

*

Na samotno naselje v hribih se je spuščal zimski večer. Hišic se kar ni videlo izpod snega. Vsa pota so bila zasnežena, da bi le z največjo težavo prilezel redki potnik v vasico pod zapuščenim gorskim slemenom. Pri nekdanjem županu, ki je edini imel krčmo, so sedeli za mizo trije možaki in modrovali

ter ugibali o tem zavozlanem življenju. Uganili so, da je svet že zrel kot sad v jeseni, in da je potreben le še močan veter, pa bodo jabolka sama od sebe popadala na tla. Vedeli so peti hvalo nekdanjim časom, ko je beseda še kaj veljala in ko so peli po hišah še kolovrati. Sami sicer niso doživeli časov kolovrata, ali po pripovedovanju staršev, ki jim je grobove pri Sv. Lenartu že davno prerastla trava, so bili prepričani, da je bila tista doba zlata doba, zlasti še, ker je šla skozi naselek pomembna cesta. Pri županovih so točili izvrstno kapljico in takrat dvorišče ni imelo nikoli dovolj prostora za vse »furmane«, ki so se tod ustavljali, da bi napojili živino in sebe. Ta nekdanj tako sloveča in važna cesta je bila zdaj pozabljena, ohranjena samo domačim ljudem, da so po nji s težavo vlačili tovor iz doline, pa tudi vodo, ki je tu gori nisi mogel dobiti.

»Še cest ne bo treba,« je menil zajetni gostilničar, »saj ni več daleč čas, ko se bodo vsi vozili samo še po zraku.«

»Samo tega ne bo noben spak iznašel, da bi človek lahko živel brez jedače in pijače,« se je oglasil plečat mož z dolgimi povešenimi brki, ki je slovel kot najboljši klavec v okolici.

»Pa če bi tudi, takrat ne bi hotel živeti,« je menil tretji, kot zemlja star možiček, »zakaj takrat bo vladal na zemlji peklenšček. Že v očenašu molimo »daj nam danes naš vsakdanji kruh«; sam Bog nam je torej povedal, da bomo jedli kruh do konca sveta.«

»Saj, saj...« je prikimal gostilničar, »vemo pa le ne, kaj vse bodo še pogruntali mestni ljudje. Vse ti pretaknejo in pretuhtajo. Še v naš konec so se že zagrizli. Lani je neki inženir iskal tu rudo, zlomek vedi, kakšno, menda baker, če ne zlato, pa jo je odkuril praznih rok. Za njim je prišel čudak, ki mi je

prekopal tri metre kraj naše gornje njive, češ da bo izdeloval barve. Nazaj ga pa tudi ni več bilo...«

»Saj, saj,« je menil klavec, »vse ovohajo in pretipajo, samo tega čudeža še nismo doživeli, da bi nam kdo izvrtal vodnjak. Kar pomnim, nikdo se še ni pobrigal, da bi imeli vodo, ki jo moramo vlačiti zdaj tri ure iz doline. A vem, da mora biti v tem grebenu studenec. Ljudi pa ne dobiš, da bi kopali, še za hlapca se ne ponudi nihče več, vse sili v tovarne...«

»Glej,« mu je ustavil besedo gostilničar, »prav zdaj mi je prišlo na misel. O vodnjaku govoriš. Bog ve, če ni tisti mestni človek, ki že nekaj dni lazi tod okrog, spet kak inženir, ki...«

»...ki išče v snegu vodo, kaj?« se je zasmel klavec. »Če je ta ne bo našel, potem je pa nihče ne bo. Pa še brez kakega truda. Snega naj natlači v vedro in ga postavi na toplo. Vode bo nič koliko...«

»Na, na, na,« je zagodrnjal gostilničar, ki je hotel v vsakem dogodku odkriti kako skrivnost, in bil po takih zbadljivih besedah nekam užaljen, »šalo na stran. Čisto zares. Ali ga nisi tudi ti videl?« se je okrenil k mlajšemu kmetu, ki je že dalj časa sedel molče na klopi okrog široke peči.

»No, Miha, pa ti povej, kdo je tisti človek, ki tiči vedno ali pri župniku, ali pa pri učitelju. Da ni kak inženir iz Ljubljane?«

»Inženir?«

»Rad bi ga dobil v naš brlog. Morda se pa da z njim spregovoriti pošteno besedo.«

»Tudi jaz sem že ugibal,« je odvrnil oni kmet, »teden dni se potika že tod okoli. Trikrat sem ga videl že pri Logarjevih. Ne vem, kaj stika pri njih, zaklada gotovo ne bo odkril, ko stari Logar še pri belem dnevu ne najde beliča v svoji bajti. Ta pa tod

okrog in v tej trdi zimi! Bog si ga vedi, kakšne muhe mu plešejo pred očmi...«

»Pa bo že res kak inženier. Morda pa za vojaške reči. Kaj pa veš, za kaj jim še pride prav naša jazbina? Morda nas bodo kdaj počastili še s topovi, ki jih bodo razpostavili po tem grebenu.«

»Inženir že ne bo,« se je oglasil tretji. »Moramo pa res poizvedeti, kakšen človek je to!«

Tako so vaščani marsikateri večer ugibali, kdo je in česa išče v tej samoti — umetnik, skladatelj, ki je iz daljne tujine prišel v rojstni kraj matere, katero je zaman iskal vsepovsod. Navajen hrupa in trušča velikih mest, bleščanja razkošnih dvoran, izbranih družb velikega mesta, je zakoprnel po tihoti in samoti slovenske gorske vasice, da bi se spet nasrkal svežih, zdravilnih sil preprostega življenja.

*

Na nekdanjem domu Logarjevih je zdaj gospodaril nečak njegove matere. Umetnik je vstopil v staro, na rob smrekovega gozda prislonjeno hišo, spoštljivo, kakor da stopa v svetišče. Veža je bila polna dima, ki je črnil vse ostrešje nad ognjiščem. Mlado, preplašeno dekle mu je na vprašanje po gospodarju zastavilo pot v zli slutnji. Za hišo se je oglašal lajež in rožljanje verige. Medtem, ko je umetnik še dopovedoval dekletu, kaj ga je prignalo semkaj, so se vrata izbe odprla in na pragu se je pojavil starikav mož, ki je nepričakovanega gosta ošinil z nezaupnim pogledom. Umetniku ni bil tak sprejem nič kaj prijeten. Nekaj mačehinskega je zavelo vanj.

»Kaj bi radi?« je vprašal gospodar s precej osornim glasom in še dodal: »Pri nas ni gostilna. Morate iti po robu navzdol, streljaj hoda od tu... ne boste zgrešili, saj je samo ta pot izorana.«

Umetnik pa se ni dal odpraviti.

»Saj je tu pri Logarjevih, ne?«

Mož je prikimal.

»No, potem sem prišel prav... Vaš sorodnik sem!«

Sorodnik? Starikavi mož je še bolj nagubal čelo, kakor da išče po spominu, kdo iz njihovega sorodstva bi utegnil biti tujec pred njim. Kolikor se je spominjal pa so bili vsi Logarji gozdniki, ki niso hodili v mesto. Če pa se je kateri izgubil v dolino, ni več našel pota nazaj. Kdo pa bi hodil spet v revščino v hribe, če se mu je kdaj nasmehnila sreča tam spodaj!

»To se pa motite, gospod,« je odvrnil, ne da bi gosta povabil, naj sede.

»Moja mati je bila iz te hiše. Za trdno vem. Ana Logarjeva...«

Ana Logarjeva? Možu se je pričelo nekaj svitati. Megleno se je spomnil, da mu je rajnki oče tako mimogrede omenil neko teto, ki pa se je po vsej priliki izgubila v mestu. Toda kaj se je zgodilo z njo, ali se je poročila, ali je umrla bog ve kje — mu je bilo neznano in ga, kakor je kazalo, sploh ni zanimalo.

»Ali smem ogledati sobe?« je silil vanj umetnik, ki se ga je jelo polaščati malodušje.

»E, saj ni kaj videti,« je menil gospodar. »Kup revščine. Še tatove ne mika...«

»Težko je živeti tu gori,« je dejal umetnik, da bi vsaj malo raztajal gospodarjevo nepriljudnost.

»Težko,« je gluho ponovil kočar, kakor bi hotel reči: oh, kaj pa ti veš, kaj se pravi boriti se z zemljo.

»Mi se moramo boriti...« je dejal mož bolj v zrak kakor tujcu. Naposled umetniku ni drugega kazalo, kakor da se primerno opraviči in poslovi, zanašajoč se na ugodnejšo priliko, ki bi mu odprla vrata v rojstni dom njegove matere.

Vse naslednje dni je hodil po okolici. Sobico si je najel spodaj v dolini v obcestni vasi, kjer se je namenil ostati čez božične praznike. Dalj ko je bil tu, bolj ga je samotna gorska pokrajina priklenila nase. Prav nepriljudnost, ki ga je sprva preplašila, je imela poseben čar privlačnosti na njegovo občutljivo dušo.

Umetnika je kraj očaral, ni ga mogel več zapustiti. Potem je odkril kraljestvo živali. Takšnih kot v tej samoti ni še videl. Tu je bila žival zvesta tovarišica človeku, suženjsko povezana z njim v družnem trpljenju. Samo na kmetih sta človek in žival tako odvisna drug od drugega, oba pa od zemlje in sonca. Vse to je umetnik vedel, ali samo tako, kot je v knjigah bral, saj se je znal tudi v marsikaj, česar ni doživel, vživeti. Toda zdaj je vsaj poskušal živeti v takem okolju, kot doslej nikoli ne. Stanoval je v najpreprostejši sobici z okenci, da si komaj pomolil skozi glavo, brez električne razsvetljave, s petrolejko, ki je le za silo razsvetljevala ozek prostor. Tu ni imel pri rokah ne dnevnikov ne knjig. Skratka :čedalje bolj je spoznaval, da se je podal v neko svojevrstno pustolovščino, iz katere se morda povrne čisto izpremenjen.

VI.

ČAR SVETE NOČI

Tiho se vsipajo beli kosmiči v zimsko noč. Ves prostor med nebom in zemljo je samo še ogromno plesišče rajajočih snežink, ki jih stresa nebo brez prestanka kot zvezdni prah. V to veličastno tišino, ki je ne dramati noben človeški krik, ne vzdih dremajočih gozdov, ne otožni glasovi živali, pa se je zdaj razleglo svetonočno zvonjenje, od svépovsod. Oglašja se Sv. Lenart, iz sosednje tokave mu odpeva

Sv. Helena, za griči se budita Miklavž in Sv. Martin. Ozračje je polno nekega posebnega svetega razburjenja, ki se ga ne more otresti še tako brezdomski človek, če je, nesrečnik, zdaj sam kje na poti k neznanemu cilju, proč od človeških bivališč.

Umetnik je ta večer prebil pri Hrastarjevih. Družina, ki ga je povabila za te ure v svoje okrilje, se je zbrala pri jaslicah, ki jih je napravil domači sin Andrej. Niso bile navadne jaslice to, narejene samo za to, da bi hiša ne ostala brez božičnega spomina. Andrej, ki je zdaj že nehal hoditi v šolo in delal na domu, je v te jaslice položil vso spretnost svojih rok in bistrost duha, ki je tako želel izobrazbe. Na veliki deski na tri ogle se je razprostirala pisana pokrajina z Jeruzalemom v ozadju, ki je s svojimi kupolami, minareti in s čudaško izrezljanim obzidjem spominjal na mesto iz arabskih pravljic. Hlevček je stal skoraj neznaten pod skalnim pomolom, poraščenim z grmičjem in mahovjem. Po vsem pobočju so okrog dreves sedeli pastirji pri ognjih in se ozirali v ozvezdano nebo. Na neštetih krajih so bile v zemljo izkopane votlinice s studenčki, ki jim je bila struga izpeljana po hribčku v nekako jezerce z račkami. Okrog hleva je šla bela stezica v polkrogu in izginjala skozi rov obdan z drevjem pod goro. Že ta pokrajina s hlevčki, kozolci, stajami, pastirci, ognji, studenčki, z najmanjšim predmetom, ki je bil potreben, da je povečal resničnost in živost celotne podobe, je bila sama po sebi ljubka mojstrovina ljudske umetnosti. Ko so domači — oče Hrastar, njegova žena, otroci Tine, Mihec, Marička, in dekla Reza — sedli za veliko mizo in dali časten prostor umetniku tik pod jaslicami, se je pričelo dejanje. »Mojster« Andrej se je splazil pod pisani prt z božjim srcem, rožami in zvezdami, ki je zakrival kot pod jaslicami. Oče Hra-

star je privil petrolejko, da je zavládala v sobi skoraj popolna tema. Tedaj se je začulo srebrno pozvanjanje zvončka kakor iz daljne daljave. Vsi so utihnili. Umetnik je ves prevzet čakal, kaj se bo zgodilo. In glej: iz srebrnega pozvanjanja se je izvila preprosta melodija stare božične pesmi »Sveta noč, blažena noč...« Melodija je prihajala nekod izza griča pred Jeruzalemom, postajala močnejša in vdahnila vsej sobi neko praznično razpoloženje. Tedaj pa se je zgodilo kakor v čudežu: zvezde na nebu so se zaiskrile, ognji pastirčkov okrog dreves so zagoreli v toplem rdečem siju, hlevce se je razsvetlil z mirno svetlomodro svetlobo, od Jezuščka v plenicah pa je zažarelo v jarki sončavi. Nad jaslicami se je zablestela zvezda repatica. Studenčki izpod skal so zašumeli in po jarkih je zacurljala živa voda, tolmun se je napolnil in račke so zaplavale. Pastirčki so se zganili in se začeli od vseh strani pomikati proti hlevcu. Tisti hip so vsi v sobi pričeli glasno peti: »Sveta noč, blažena noč...« Umetnik je obstrmel. Doživel je nepopisno lep prizor, ki se ga je bolj dojmil kot še tako mogočna svečanost v mestu. Neka neizrazno prisrčna domačnost se je razlivala od duše do duše, ljubezen je prečarala to kmečko »hišo« v pravljichen kraj, kjer se gode čudeži. Kakor da so se človeku odprla sama nebesa, po katerih kličejo milijoni v najtežjih urah življenja.

V pritajeno petje so se mešali šepetajoči pogovori o skrivnosti te noči, ko se celo živalim razveže jezik, da se pogovarjajo s človekom, za nekaj ur rešene večne nemosti, vzradoščene nad rojstvom Njega, ki ga je poslal Oče na svet v odrešenje milijonom rodov... O skrivnost božjega rojstva, ko se še čas ustavi in se celo natura zamakne v strmenje z vsem vesoljstvom, ki čuti, da se godi to noč čudež vseh čudežev...

»Na, ti si pa umetnik,« je vzkliknil gost iz mesta. »Tudi meni boš napravil podobne jaslice... Tukaj imaš dvesto dinarjev za delo!«

Andrej je osupnil. Vsa družina se je začudila.

»Nikar, s tem denarjem delo ni plačano. Samo vzpodbuda je. Prava umetnost je neocenljiva... Andrej, spravi ta denar in bodi nanj ponosen. Tvoj je, s svojim delom si ga boš prislužil!«

Očetu pa ni to šlo v glavo. Za tako igračo — dve sto dinarjev. Torej imajo take stvari tudi svojo ceno? Kako je šele gledal, ko je umetnik družini pripovedoval o veliki vrednosti slik in kipov svetovno slavnih mojstrov. Umetnik je menil: »Škoda je Andreja. V šole bi ga morali dati...«

»V šole? S čim pa? Kdo pa bo na posestvu? Najraje bi pridržal fanta doma. S šolami pa je tako: deset, dvajset let drgneš hlače po šolskih klopih, na koncu pa nisi ne kmet ne gospod, ker ne dobiš dandanes službe. Kje pa bom vzel denar za šolanje, ko še za davke skoraj nimamo. Kmet, ki hoče živeti človeško od svojega posestva, mora biti pa že hudo velik posestnik. Takih ni nikjer tod okrog... K polnočnici zvoni! Dvignimo se!«

Umetnik je vstal. S pogledom pa se kar ni mogel ločiti od jaslic, ki so se spet pogreznile v temo. Samo oljenka je rdeče obsvetljevala hlevček. Pastirci so spet mirovali vsak pri svojem drevesu, voda v tolmunu je usahnila, pesem utihnila.

*

»Pa kako si vse to napravil?« je umetnik spraševal fanta, ko so vsi skupaj gazili pot k farni cerkvi. Andrej je ves ponosen zanosno pripovedoval, kako je tedne in tedne, vsako noč, po opravljenem delu posedal za mizo, rezal in stružil, barval in izrezoval

ter napeljeval električno žico povsod, kjer je določil prostor za pastirski ogenj. Pastirčke je bil pritrdil na z mahom pokrito vrtljivo desko, ki jo je premikal skrit električni motorček na pogon iz suhih baterij. In tako dalje.

»Vi ne veste, gospod, kako rad delam take stvari. Jutri, če vas bo zanimalo, vam pokažem svoje kipce, ki sem jih zgnetel iz gline. O, ko bi le utegnil baviti se s takimi rečmi! Doma pravijo, da moram nehati igrati se, kakor da je to, kar počenjam, otročarija. Pravijo, da se moram zresniti. Nič ne rečem: na te jaslice so vendarle ponosni in so jih že marsikomu pokazali, češ, naš fant pa zna. Toda, kadar me kdo hvali, me obide žalost. Čas poteka, prej ali slej bom moral dati slovo tem otročarijam in se vpreči v jarem težaškega dela, čeprav nerad. Tudi gospod župnik je že prigovarjal mojemu očetu, naj me da v šole, ali moj oče je gluh za take besede...«

Umetnik je ves ginjen poslušal fantovo izpoved in se spomnil svoje matere. Tudi ona je želela postati nekoč slovita pevka, toda tudi njej ni usoda, ki vlada našega kmečkega človeka, prizanesla. In spomnil se je sebe. Če bi ne bil rojen v udobnih razmerah, skoraj v bogastvu kot sin uglednega trgovca, bi tudi njegov umetniški dar ostal za vekomaj zakopan kot neodkrit zaklad. Morda bi životaril prisiljeno, topo iz dneva v dan, suženj vladajočih običajev, z zavestjo, da ne more koristiti narodu s takimi dejanji, v katerih bi se lahko ves in plodno razdal v prid občestvu in sebi. Tesno mu je bilo ob takem razmišljanju. Mladi tovariš, ki je pogumno gazil pot pred njim, pa je menda uganil njegovo trpko čustvovanje, saj je vzkliknil: »Pri nas se človek naposled vda v svoj položaj. Kako pa naj si pomaga? Sam na svojo pest? Ne gre. Poznam jih nekaj, ki so zapustili dom in šli v svet, pa

so se, kakor pravijo, izgubili. Naposled je še vedno bolje, da ostaneš dober delavec na svoji zemlji, kot šviga švaga, ki ni ne za v peto ne za v šesto...

Zdaj se je oglasil stari Hrastar, ki je stopal prvi v vrsti: »Ali slišite?« Umetnik je prisluhnil. Vse tiho. Tudi zvonjenja ni bilo slišati več. Samo šum v sneg vdirajočih se korakov je sproti usihal v zemljo.

»Ali ne slišite?« je ponovil gospodar in iztegnil roko proti gozdu. »Dvakrat je zadelo ob skalo, kakor bi kdo kopal. Nekdo nemara išče zaklad...«

»Beži no, beži, da ne pride vrag pote, ko govoriš take nespodobnosti na sveti večer,« se je vtaknila v besedo njegova žena, ki je stopicala na levici stare botre Katre.

Umetnika je zanimal namig na zaklad.

»S to stvarjo pa je tako,« mu je pojasnjeval stari Hrastar. »Pojdi na sveto noč opolnoči na tak kraj, do koder ne seže ne glas zvona ne duh kadila in zasadi lopato v zemljo — pa ti hudič pomaga dvigniti zaklad. Če ne verjameš, pa sam poizkusi, pravijo pri nas... No, zdajle bi ga rad videl, ki ga mika v tem metežu potiti se za prazen nič. Ha, ha, ha. Pospešimo korake, da ne bomo med zadnjimi...«

Bili so res med zadnjimi, saj je bila skromna cerkva že nabito polna. Svečano bučanje orgel, stari napevi slovenskih božičnih pesmi, ki so jih peli neizvežbani pevci z veliko prizadevnostjo, lesteneč s svečkami, dim kadila... vse to je na velikomestnega človeka, kakršen je bil umetnik, silno vplivalo prav zaradi ljubezni, s katero so vsi ti preprosti verniki skušali povzdigniti svečanost v tem ponižnem božjem hramu sredi slovenske zemlje. Umetnika je prevzela nepopisna ginjenost. Saj ni še nikoli doživeljal božične noči v skriti vasici. Bilo mu je, kot da se je leta in leta klatil po svetu in iskal zaklada življenja, ki se je

skrivalo zanj samo tam, odkoder je izšla njegova mati. Čustva so mu vrela in prekipevala, da ga je kar dušilo. To so naši ljudje, kako željni lepote in povzdignjenja, le da jim za trenutek snameš težki jarem delavnika. O, tem ljudem, ki jih pomanjkanje izsrkava do onemoglosti, je treba pomagati. Postaviti se v službo v njihov prid, bi morala biti dolžnost vsakega slovenskega razumnika. Za to noč jim je bil iz vsega srca hvaležen, saj so mu napolnili dušo z bogastvom čustev, ne da bi sami vedeli za to. Po svetem opraviilu je hotel biti sam s seboj, urediti si misli, široko zadihati in se sprostiti vala sladke vznemirjenosti. Ves zatopljen v misli je stopal v breg proti vasici, kjer je stanoval. Ni čutil ne mraza ne utrujenosti, ko je gazil suh sneg, ki se je zelenkasto svetlikal v blede mesečini. Ni se zavedal časa, ni pazil na smer, hodil je kakor po taktu neke neslišne melodije, ki se je spočenjala v njegovi umetniški duši. Bilo mu je kakor da buden sanja. Ubogi kmečki fant Andrej je stopil predenj kot slovit kipar, čigar slava se je ponesla daleč po svetu. Vsi časopisi pišejo o njem, najtehtnejši bogatniki mu odkupujejo umetnine, ki krasijo dvorane velikih palač... Andrej Hrastar poje s svojim delom čast in hvalo slovenskemu narodu... Andrej ni edini... Pred duhovne oči stopajo stoteri in stoteri duševni delavci kot inženirji, arhitekti, zdravniki, iznajditelji in izumitelji, vsi ti nekdanji neznani otroci iz neznanih, samotnih krajev širom slovenske zemlje, igrajoči se ob studenčkih, ki jim preusmerjajo strugo z nasipi iz kamenja in blata, vsi ti otroci, ki delajo mlinčke, vozičke, vetrnice in letala iz odpadkov žaganega lesa, deščic in paličic... Ti siromašni, zaradi bede in neusmiljenja zapuščeni otroci, ki jih je narava obdarila samo z bogatimi duševnimi darovi in s silovito voljo po uspehih, ki bi

bili njim samim v utešitev življenjske razgibanosti, narodu pa v prid, so bili nekoč zapostavljeni in pozabljeni, zdaj pa, poveljani na cilju svojih sanj, gradijo narodu bolnišnice in sirotišnice, železnice in ladje, postavljajo hrame umetnosti in znanosti, potem ko so nesebični narodni gospodarji iz ogromnega denarnega zaklada, v katerega so prispevali bogati posamezniki in družbe cela premoženja, rešili ljudstvo bede in z umnim in načrtnim gospodarjenjem onemogočili, da bi se beda še kdaj vrnila in oglodala drevo ljudskega življenja do živega soka...

Domišljija je čarala čudovita videnja umetniku v dušo. Razkošna veličastna podoba vseobčega blagostanja se je razprostrla pred njegovimi očmi kakor čarodejna pahljača. Skriti zakladi so bili izkopani, sleherni človek je postal dragocen, postavljen pod sonce novega življenja...

»Kam hodim? Mar sem zašel?« se je umetnik zavedel, ko je nenadoma začutil, da se ga oprijemlje omotica. Zazdelo se mu je, da se je vse pred njim stemnilo. Ozrl se je okrog sebe in zamahal z rokami, kakor da se hoče prepričati, da ne spi. Pokrajina okrog njega se mu zdi tuja. Tod okrog ni še nikoli hodil. Pred njim in za njim se vlečejo bele stene smrekovih gozdov... Kako je zašel na to jaso? Ozka ravninica se kar iskri kot da je posuta s samimi dragulji. Od nikoder ne šuma ne vika. Umetnik gleda okrog sebe, da bi se razpoznal. Ne ve, kam bi se obrnil. Mraz pritiska čedalje huje. Zdi se mu, da ima roke že čisto otrple. Noge ga samogibno nosijo dalje. Strah mu vrača moči. Z neverjetno svežostjo se požene kar na slepo proti ozki odprtini sredi gozda, kakor da ga tam čaka rešitev. S snežnimi kepami se noge bore, da ga obliva pot. Čedalje bolj mu je toplo. Še

četrt ure... še pet minut, pa bo na ravnem, odkoder se mu bo odprl razgled po dolini. Že je na koncu ozkega prehoda. Ali — groza: pred njim se dviga strmo pobočje na vse strani. Nikjer izhoda. Globoka tokava ga je zajela v bel objem... Noge se mu zašibe... Strah mu stisne žile, mraz ga spreleti od nog do glave, da ves zdrgeta... Moj Bog, kaj res ne bo našel poti iz te bele smrti? Nazaj? Toda kod, ko je belina povsod ista, molčanje v snegu pokopanih smrek na vseh štirih straneh enako? Nič obupavati, kar naprej, kar naprej... Zamiži, kakor bi pričakoval navdiha iz lastnega srca. Miže gre dalje, navkreber. Ničesar ne vidi, ker miži. A ko odpre oči, vidi samo črno... Pade, a se pobere. Pobočje se vzpenja bolj in bolj strmo, z rokami se grabi raskavih debel, ki mu režejo rane v kožo, katerih pa niti ne čuti. Zdi se mu, da se je priplazil na vrh grebena. Koliko časa je že preteklo? Ura? Dve? Komaj minuta. Tako se mu vse dozdeva kakor v sanjah, kjer ni časa, ne trajanja. Kaj se mu bliža? Kakor da se je snežena gmota pred njim zganila, se zazibala, oživila, kakor da je zadihala. Bela gmota se ziblje naravnost proti njemu. On obkleči nepremičen. To je žival. Razločno sliši dihanje. Živo bitje! Pes. Da, to je pes. Ali res? Pes v tej beli samoti? Edino bitje? Že se dotakne roka toplega živalskega telesa. Ves se zlekne ob živali. Zgodi se kar koli. Žival je pri njem. Zdaj bo zaspal. Brez skrbi. Mora zaspati. Tako neizrazno je truden... Samo spati, spati in sanjati. Vleže se. Toplota ga prevzame. Ali ga ni pobožala živalska šapa? Ali ga ni po licu obliznil topel raskavi jezik? Kaj se godi čudež? Žival se je oglasila! Pes je spregovoril! Seveda, saj se v sveti noči gode čudeži. Le kako je mogel še dvomiti. Silna je bila v njem želja

spojiti se z naravo, uslišati bolest slehernega bitja, dati mu tolažbo... zato je žival spregovorila... da... čisto naravno...

*

V dolino se je razlegal zategnjen lajež. Žival je s šapami tolkla po človeku, ki je ves trd spal v snegu, a še vedno rahlo dihal. Pes je lajal, lajal, lajal, da je pošastno odmevalo od gozdov in vzbujalo nemir. Žival se je venomer prestopicala okrog ležečega človeka, ga trgala in vlekla in se ozirala na vse strani, kakor da hoče s pogledi prebosti samotno glušino.

Ure svete noči so se iztekale...

VII.

OSUMLJEN UMORA

Tisto jutro svetega dne se je Hrastarjev Andrej zbudil kakor prerojen. Sanjal je, da ga je umetnik odpeljal v svet, daleč čez morje, v Ameriko in še dalje, v dežele, kjer prebivajo črnci in ljudožrci, še dalje na južni tečaj... Danes je imel na jeziku tisto besedo, ki jo je tajil od prvega dne, ko je zagonetni, po vsej priliki petični tujec stopil v njihovo hišo, besedo namreč, da bi se imenitni gospod zavzel zanj in ga odvedel odtod, kjer mu ni živeti. Vse bi storil, kar bi zahteval gospod, samo da bi ga odvedel v širni svet, kjer človek postane človek, ki ga vsakdo spoštuje. Nič več noče zoreti v revščino in težaštvo, ki ga čakata na rodni tleh, kjer se še zlato, če bi ga kaj bilo, spremeni v navaden kamen.

Po veliki maši se je sestal s svojim tovarišem Petrom Cerarjem, s katerim so ju družila podobna nagnjenja. Peter, suhljat črn fant, je imel že od nekdanj svoje muhe. Če je Andrej že od nekdanj rezal,

rezbaril in kiparil, je Peter hodil samotna pota, legal na zemljo, kakor bi hotel poslušati, z ušesom obrnjenim k tlom, kaj mu bo zaupala težka gruda. Venomer ga je zasledovala misel, da mora prej ali slej odkriti zaklad, pa najsi bo kakršen koli, ki bo privabil v ta pozabljeni kot blaginjo. Ljudje so ga dražili: »Peter, Peter, zaman pritiskaš uho k zemlji. Zaklada ne boš našel, tudi če jo vso prekoplješ. Tod mimo niso hodili francoski vojaki, ki bi spravljali za vsak grm težko blagajno.«

Peter jim ni odgovarjal. Prezirljivo se je obrnil v stran, kakor bi hotel reči, kaj boste vi, ki nič ne tvegate. Kakšna francoska blagajna neki? Saj ne išče takšnega zaklada. On išče rudo! Bil je ves divji na knjige. Ker pa ni imel dosti izbere, je prebral eno in isto po desetkrat, toliko da je ni znal na pamet. Bral je o rudarjih, o ekspedicijah, o raziskovanjih in izumih. Ali človeka, ki bi se mu mogel zaupati, ni imel. Bil je zaprt sam vase in neprestano čakal, da se zgodi čudež. Nekaj tednov pred Božičem je zaupal Andreju: »Z doma bom pobegnil. Tam zunaj je sreča, tu pa pogineš od betežnosti...«

»Kaj pa govoriš?« se je zgrozil Andrej, ki ni mogel zatajiti svoje privezanosti na zemljo, čeprav je tudi njega trlo in metalo hrepenenje.

»Kaj govoriš, Peter! Kaj je to sreča?«

»Saj me ne razumeš? Sreča je zame prilika napraviti kaj posebnega. Mnogo tvegati, zato pa tudi mnogo doseči. Moči mi ne manjka, pameti tudi ne. Doma mi oboje malo koristi, delaš in delaš, pa je, kakor bi svoje sile trosil v pesek. Bral sem o slovitih izumiteljih. Pa poizkusi pri nas kaj izumiti. Doma se ti bodo smejali, ropotijo ti bodo zmetali v peč, tebe pa nagnali mešati steljo...«

»V svet, v svet, praviš? Kaj pa misliš, da boš dosegel tam? Z Ameriko ni nič. Moj stric, ki živi tam že deset let, piše hudo žalostna pisma domov. Danes je povsod izguba, kamor se obrneš. Misliš, da sem jaz zadovoljen?«

Peter je molčal. Molk je bilo njegovo orožje in zatekališče. Odkar mu je oče umrl, je bil prava sirota. Njihova hišica je šla na boben, mati njegova pa je hodila na delo v vsako hišo, kjer so še potrebovali koga, da ni imela prilike brigati se za otroke, ki so bili nesrečni potepi. Edino Peter se je rešil za kravarčka k skopemu posestniku, ki je izrabljaj mladega fantiča, kolikor ga je mogel. S tem posestnikom je imel ubogi Peter hude reči. Nekoč, ko je fanta zalotil ponoči pri branju, ga je najprej divje zlasal, potem pa mu vzel knjige, ki jih je že hotel raztrgati, če mu jih ne bi fant pravočasno izvil iz rok.

Skopuh pa je še vpil: »Misliš, da boš tratil petrolej za moje krvavo prislužene denarje? Kaj, zapravljivec, potepuh, tak kot tvoj oče, ki so ga pognali na cesto...«

Bog ve, kaj bi se zgodilo, da se fant ni obvladal in se uklonil. Posestnik bi bil Petra že davno zapodil, če ne bi vedel, da mu fant dela za dva, pa še brez pravega plačila. Hrastarjevim seveda ni bilo nič kaj prav, da se njihov sin Andrej večkrat pomudi v pogovoru s takim ubogim hlapčičem, kot je bil Peter, kajti na kmetih so stanovske razlike ponekod zelo hude in močno uvaževane, in stari Hrastar je kaj krati posvaril sina, naj se ogiba prekucuha, iz katerega ne more biti nič prida.

Lahko si tedaj mislimo, da je nenaden prihod neznanega gospoda — umetnika — ki ni bil ošaben kakor drugi gospodje, ki so kdaj pa kdaj prišli mimo grede v vas, napolnil mlada srca Andrejev ali Petrov z mogočnim upanjem. Kakor da je videl v dušo tem

mladim nesrečnikom, jih ni gledal z viška, kakor delajo odrastli, marveč jih jemal za res in jih skušal razumeti. Posebno so ga zanimali nemirni, pri vaščanih slabo zapisani vetrnjaki, ki »ne bodo za nobeno rabo«, ker so se mu zasmilili, ko jih je videl izobčene iz družbe, in ker je iskal v njih posebne darovitosti, pri čemer ga je vodilo spoznanje, da v premnogih preziranih in zavrženih tlijo izredne zmožnosti in sile, le da jih ni znal nihče ali obuditi ali pa naravnati v pravo smer. Ta umetnik je bil morda tisti čez noč poslani čarodej, ki naj Andreju in Petru prečara dosedanje življenje.

Ko sta se tedaj tovariša srečala pred cerkvijo, sta šla nekaj časa svojo pot, da ju ne bi dohiteli drugi. Šele ko sta bila sama, je Andrej razodel Petru svoj načrt, da se bo obrnil na umetnika in ga zaprosil pomoči. Toda nista slutila, kakšno razočaranje ju čaka. Na njegovem stanovanju sta zvedela, da se od snoči še sploh ni vrnil domov. Popoldne pa so tudi že drugi ljudje pričeli nemirno govoriti, da se je »gospodu« najbrž pripetila kaka nesreča, in na večer se je zbralo nekaj fantov, ki so bili nared oditi v okoliške vasi poizvedovat, kje bi bil pogrešani tujec. Med iskalci sta bila tudi Andrej in Peter. Vsak je vzel v roke težko okovano palico in svetilko. Medtem, ko je druge fante gnala na pot poleg prirojene pripravljenosti pomagati bližnjemu v nesreči tudi neka radovednost, razumljiva zlasti, če pomislimo, da je tak dogodek za vas res nevsakdanji, razgibal tih kraj, sta Andrej in Peter pričakovala od uspeha spremembo v njihovem dosedanjem življenju.

»Obesil se bom nanj in ga ne izpustim,« je menil Peter. »Zdaj je napočila moja ura... To je znamenje!«

»In če ga ne najdemo? Če je zašel? Če ga je kdo napadel in ubil?« je pomišljal Andrej.

»Vseeno! Nazaj se ne vrnem več. To je zame znamenje. Samo človek, ki tvega, uspe...« In začel je pojasnjevati svoj načrt: v mesto pobegne, priberačil se bo že kako dotlej, da ga sprejmo v tovarni ali v kaki delavnici, kjer bo delal na žive in mrtve, samo da si pribori svoj prostor. O, on noče postopati, noče se zadovoljiti s tem, da bi ostal samo neznani delavec, spoznati hoče stroje, pridobiti si znanje v vseh stvareh in poizkusiti še sam kaj izumiti. Samo pričeti mora in ne več čakati...

Ure in ure so hodili po gozdovih, trkali na vrata samotnih hiš in povpraševali po neznancu, a nihče jim ni vedel dati odgovora. Šele proti jutru so se vrnili utrujeni, ker so iskali zaman.

Na Štefanovo pa sta se pri županu pojavila dva orožnika. Pred hišo se je zbrala množica radovednežev in preplašencev, saj so bili orožniki v teh krajih zelo redka prikazen. Otroci so se tiščali mater in iztegovali vratove, da bi tudi oni zagledali nekaj posebnega, kar je tako dražilo odrastle, ki so skoro popolnoma zastražili glavna vrata in bolj prisluškovali kot gledali, kaj se godi v županovi veži. Čez nekaj časa se je med tiste, ki so stali bolj zadaj, raznesla govorica, ki so si jo šepetaje in s prestrašenimi obrazi pripovedovali: baje je tujca nekdo — ubil!

Slednjič sta stopila orožnika iz veže v spremstvu gostilničarja in njegove žene in zavila po rebri v spodnjo vas.

»Da so ga ubili?! Kaj pa sta povedala? Tak povejte no! Pa kdo ga je?« Vsevprek so letela vprašanja na gostilničarja, ki je bil videti hudo resen in zaskrbljen.

»Pojdite, pojdite... Ubili? Kdo pa je to rekel? Orožnika sta samo prinesla klobuk in spraševala,

čigav je. Da, klobuk je njegov. V tokavi sta ga našla in še nekaj sledov, pa še pasje stopinje. Nov sneg pa je nadaljnjo sled pošteno zamedel, da si ne moreš pomagati. Nemara ga je tudi kdo ubil? Dandanes je vse mogoče.«

Množica pa se ni dala odpraviti s temi skopimi besedami. Kdo ve, odkod je nenadoma padla beseda o hlapčiču — Petru. Pol ure pozneje se je že raznesla vest, da je bil neznanec ubit, ubil pa da ga je menda tisti Peter, ki da se mu že na obrazu pozna, da ni nič prida. Beseda o Petru je prišla orožnikoma na ušesa in proti poldnevu sta varuha javne varnosti stopila pogledat k posestniku, tistemu staremu skopuhu, pri katerem je otepal Peter tenke grižljaje črnega kruha in prejemal tolikrat nezaslužene udarce. Posestnik je čmerno gledal predse, kaj da mu orožnika hočeta, ko se vendar še nikoli ni pregrešil zoper nobeno postavo. Ko pa sta mu moža omenila Petra in ga vprašala po njem, se je gospodarju lice spačilo v grdem škodoželju in kakor da se mu je odvalil kamen s srca, je hitel govoriti:

»Ah, saj se mi je zdelo. Tistega fanta iščete? Joj, meni, da sem bil tako neumno dober in vzel k sebi takega potepuha. Tak njega iščete? Kaj pa je storil? Pa menda ni kaj izmaknil? Takemu potuhnjenecu bi tudi to prisodil...«

»Kaj ste prepričani, da je nagnjen h kraji?« je vprašal orožnik.

Skopi gospodar se je malo popraskal za ušesi: »Pa-glavec, ki nima doma, ne more biti dosti prida...«

Zdaj je prišla iz kuhinje njegova žena.

»Na, lepa reč,« se je oglasil posestnik, »na, zdaj pa imaš. Kakšne sitnosti! Zaradi tistega tvojega hlapca sta prišla gospoda... Zmeraj ga zagovarjaš, kadar ga

primem trdo. No, lepa reč. Še premalo sem ga premikastil...«

Mož bi žlobudral še in še, da ga nista orožnika naprosila, naj jima pokaže njegovo bivališče. Vsi trije so šli proti hlevu. V zatohlem, temačnem prostoru z dvema s pajčevinami zapredenima linama, skozi katere je komaj dohajal zrak, da se je vsakomur moralo zasmiliti dvoje glav goveje živine, je bilo v kotu kup vlažnega listja in slame — hlapčkovo ležišče. Ležišče pa je bilo prazno, prav tako tudi zaboj za obleko. Orožnika sta z gospodarjevo pomočjo prebrskala vse kote in kraje, kjer bi utegnila biti kaka sled, pa vse zaman... Tudi gospodinja je brez uspeha klicala hlapčiča. Gospodar se je raztogotil nad ženo: »Lepa reč... To je red. Namesto, da bi bil fant doma, pa se klati spet okrog...«

»Spet,« je žena odvrnila nejevoljno, »kako spet? Fantu ne moreš očitati, da bi se klatil. Ali ni vedno doma? Še toliko prostosti mu ne dovoliš, kolikor je sme zahtevati vsako bitje. Pojdi, pojdi, saj nič ne rečem, toda pravičen mu pa le bodi...«

»Tiho,« je menil gospodar, »tako ga bom premikastil, ko mi pride v roke, da bo pomnil vse žive dni, falot nemarni.«

»Hm, hm,« sta dejala orožnika in se spogledala. Prvi je spregovoril s suhim glasom: »Da ga ni? Od kedaj ga pogrešate?«

Od kedaj? Nemara ga vso noč že ni bilo domov. Seveda ne, saj se vidi, da to noč ležišča sploh ni uporabil. Kje je tedaj spal? Kod se je potepal? Pa to vendar ni bila njegova navada. Sem in tja sta ugrabala mož in žena, vmes pa je orožnik izustil svojemu tovarišu kako besedico, s katero je izrazil svoj sum.

»Pa zakaj ga prav za prav iščete?« je naposled vprašala žena.

In v napeto tišino je orožnik suho dejal: »Baje je nekoga umoril.«

Žena je prebledela, mož je zardel. Njun hlapec osumljen umora. Nad kom? Orožnika nista dosti govorila. Spraševala sta malenkosti iz dosedanjega Petrovega življenja: o bedi, v kateri so živeli njegovi starši s številno družino, o Petrovi nenasitni vedoželjnosti, o njegovem sanjarjenju in o zakrknjenosti in molčečnosti — in vse te drobne poteze njegovega značaja so le še okrepile sum v njegovo krivdo.

»Če se fant povrne, ga primite in takoj pošljite koga po nas.«

Kmalu potem, ko sta orožnika odšla, je že vsa vas govorila o Petru kot morilcu. Strašna vest je zlasti Hrastarjeve močno pretresla. Stari Hrastar je bil kar divji. Mrk je poklical svojega sina, ki je imel opravka s pripravljanjem treh kraljev za bližnji praznik, da jih pritrdi v vrsto pastirjev, ki bi prikorakali ob zvokih pesmi o Svetih treh kraljih pred hlevček. Sin, ki mu je bil očetov poziv vedno nekaj, čemur se je takoj odzval, je osupnil, ko je zagledal pred seboj jezni očetov obraz.

»Si slišal?«

»Kaj?«

»Kaj? Kaj?« je vpil oče. »Vsa vas že govori, ti pa se delaš nevednega. No, lepega prijatelja imaš! Sram me je, da sem tvoj oče! Tak z razbojniki se pajdašiš!«

Andrej je odrevenel. Debelo je gledal predse. Ničesar ni razumel.

»Molčiš? Za božjo voljo! Ali si tudi...? Ne, ne. Govóri, govóri! Pa ne, da bi kaj vedel? Reci, da ničesar ne veš. Govóri! Prosim te!«

Andrej še vedno ni razumel. Oče ga je meril in tehtal s pogledi, ki jih je sin komaj vzdržal.

»Vprašajte, vse vam povem, kaj naj vam prikri-
vam?« je zaprosil Andrej, ki še vedno ni mogel ra-
zumeti očetovega vedenja.

»Petra poznaš, še predobro,« je zdaj dejal oče s
trdimi besedami, odsekano izgovarjaje vsak zlog,
kakor bi hotel posebej poudariti vso težo vsake
besedice. »Tega Petra, ki je neznankam izginil,
iščejo zdaj orožniki, ker je osumljen, da je umoril
tistega umetnika...«

»Oče!« je kriknil Andrej. Strašna vest ga je tako
pretresla, da mu je zmanjkalo nadaljnjih besed.

»Tako je, Andrej. In zdaj zahtevam samo to, da mi
po pravici in po resnici kakor pred živim Bogom v
spovednici poveš resnico o Petru. Vse, kar veš o njem.
Ti si bil z njim predvčerajšnjim, ko so iskali gospoda
po gozdovih. Ti moraš vedeti resnico o Petru!«

»Verujte mi, oče, Peter je nedolžen. Groza me je,
če pomislim, da njega sumničijo. Zakaj ravno njega?
Ker je ubog, od vseh preziran človek? In vendar ga
ne poznam, ki bi želel bolj vroče kot on, živeti člo-
veka vredno življenje. Toda njemu ni usojeno, ker se
ni nikdo zavzel zanj in ker ni bil rojen v ugledni
hiši...«

»Ha, ha, ha,« je udaril oče z roko po mizi, »kdo pa
te je naučil takih pesmic? So že menda tudi tebe
zmešale tiste Petrove pisarije. Zdaj pa te vnovič vpra-
šam: Kako veš, da je Peter pri tej črni stvari ne-
dolžen? Zakaj pa je potem tako čez noč izginil? Fant,
daj si vendar dopovedati, da sodišče ne pozna šale,
in da lahko pošteno plačamo vsi skupaj. Tvoja dolž-
nost je natanko povedati vse, kar lahko razbremeniti
tebe in našo hišo...«

»Saj vam pravim, nedolžen je. Veste, da smo šli
v gozd iskat nesrečnega človeka. Z menoj je bil tudi
Peter. Kako bi vendar mogel Peter kaj zla storiti

pogrešanemu gospodu, pa se še vrniti domov in počakati, da se izve o strašni najdbi... Sicer pa, kdo pa trdi, da se je izvršil umor? Orožnika sta našla samo klobuk, trupla pa nikjer...«

Oče je molčal in čemerno gledal v tla. Sin je nadaljeval: »Sicer pa sam ne vem, kdaj je prav za prav Peter zapustil dom...«

Oče je opazil, da je sin, ki ni bil vajen laži, komaj zaznavno zardel. Laže, je prešinilo očeta.

»Andrej, jaz in vsi vemo, da se Peter ni vrnil več z vami. Ti pa trdiš, da ne veš, kdaj je zapustil dom. Takrat, ko je Peter odhajal z vami, je nesel s seboj tudi obleko. Nemara se je že takrat preoblekel v nedeljsko obleko. In ti, ki si šel z njim, si moral o tem vedeti. Ti nekaj prikrivaš.«

Andrej je molčal. Trenutki premolka med obema so bili za oba neznosni. Mrko tišino je prvi presekal oče: »Tako ti povem, dokler si ne bova na jasnem, te ne poznam več. Razumeš?«

To je bil za Andreja najhujši udarec. Pod temi težkimi besedami je kar vztrepetal in povesil glavo. Oče pa je, ne da bi se še ozrl na sina, odšel s trdimi koraki iz kamre in jezno zaloputnil vrata za seboj.

*

Zvečer je stopil v hišo sosed. »Ali že veste, da so Petru na sledi?« je povedal. »Kmetje iz Zaseke so mi pravili, da je bil včeraj pri Furmanu mlad fant, ki si je naročil bogato kosilo in plačal s stotakom. Imel je pri sebi še več denarja. Krčmarju se je kar čudno zdelo, odkod ima fant denar, pa je naposled bil kar tiho, posebno, ker so mu drugi povedali, da je to Cerarjev Peter, hlapec iz naše vasi. Kako pa je možak debelo pogledal, ko je nekaj ur pozneje izvedel, da so prav temu fantu orožniki za petami... Vse tako

kaže, da ima fant vendarle tistega mestnega človeka na vesti. Kje bi drugače dobil stotake...«

»Bog nas varuj!« je prva vzkliknila Hrastarica. »Taka sramota! Krivi pa so tudi drugi ljudje, če je fant znorel. Kakor je delal z njim tisti skopuh, ki mu ni privoščil človeškega življenja, je pravi vnebovpijoči greh...«

Oče se je pomenljivo ozrl na Andreja in vprašal soseda: »Pa kje bo neki zdaj ta zločinec?«

»Zdaj? Do vlaka je lahko prišel že včeraj. In če je imel srečo, je danes že v Ljubljani, če ne že kje naprej; morda jo je pa že urezal čez mejo...«

»Na...«

Tedaj se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Andrej, ki je doslej mirno poslušal, je vstal: »Če je tisti denar, ki so ga videli pri Petru, dokaz, da je Peter morilec, tedaj lahko tukaj spričo vas vseh na glas povem, da je Peter nedolžen. Tisti denar sem mu dal jaz! Jaz sem mu podaril o sv. Štefanu natanko dva stotaka. Denar je bil moj, pošten denar... Želim, da me o tem zaslišijo orožniki!«

Vsi za mizo so odreveneli. Andrej pa se je oblekel v zimski suknjič in suho dejal: »Grem v vas na orožniško postajo...« In ne da bi še čakal odgovora, odprl vrata in stopil v noč.

VIII.

TIHOTAPCI

Tisto uro, ko je Andrej odšel na orožniško postajo, se je Peter vozil v vlaku državni meji nasproti. Težko mu je bilo pri srcu, saj se je pred njim, ki je doslej čumel vedno v ozki gorski tesnini in samo sanjal, odpirala prostrana širjava življenja, ki mu je bilo tako

neznano, da bi v teh trenutkih omagal, če ne bi imel silne vere vase. Toda, kaj bi dejal, če bi le slutil, nikar šele vedel, da je osumljen umora, in da ga iščejo orožniki. Usoda mu je prihranila tako hudo razočaranje nad svetom, kakor da bi mu na pot ne hotela nasuti še več trnja. Če se je oziral nazaj, je bilo njegovo življenje tako žalostno, da bi se zjokal nad samim seboj. Edino svetel človek, ki mu je bil dober s prijazno besedo, je bil gruntarjev sin Andrej. Do smrti ga bo ohranil v spominu in prej ali slej mu bo z obrestmi povrnil dolg. Saj ne gre za tista dva stotaka, ki pomenita zanj seveda bogato dediščino, gre za tovariško dušo, ki mu jo je Andrej daroval, ko mu je na križpotju priskočil na pomoč in s tem nemara usodno posegel v Petrovo nadaljnje življenje. Kako se je prav za prav zgodilo? Peter še sanjal ni, da bo tako hitro uresničil svojo najdrznejšo zamisel. Saj že samemu sebi ni več verjel, da se bo sploh kdaj premaknil z mrtve točke in da bo morda res vse do žalostne smrti garal v tistem hlevu, ki je bil zanj prava ječa. Je že res, da mu je bil doslej vsak pogovor z Andrejem kakor živa voda nebeške tolažbe, ki je drugače ni dobil od nikoder, toda vedel je, da bo prej ali slej tudi tovarštva z Andrejem konec, kajti Andrej bo postal gospodar trdnega grunta, se bo oženil in se uvrstil med druge kmete, ki nimajo več časa ne smisla uhajati iz struge natančno določenega življenja. Je že res, da je kazal tudi Andrej znake uskoštva, saj so bile njegove jaslice dovolj glasno spričevalo njegovega vzletavanja nad zemljo, toda Andrej je bil preveč zaverovan v kmečke postave, da bi se upal prestopiti začarani ris. Drugi, ki je Petru posvetil v temo njegovega životarjenja, je bil tisti skrivnostni človek od bog ve kod? Umetnik? Umetnik. Peter prav za prav niti vedel ni, kaj

naj si predstavlja pod umetnikom. Ta človek je bil kot čudežna luč, ki je za trenutke razsvetlila trdo, mrzlo temo. To je bila zvezda repatica, ki je napovedala nekaj doslej neznanega, nekaj novega, kar se mora zgoditi, da se neki neznani, nebogljeni, nikjer priznani, nikjer ljubljeni človeček Peter Cerar reši duševne in telesne smrti.

Težko je bilo prijateljema ob razstanku. Poslovila sta se v beli tihoti zasnežene gozdne globeli. Tistih dve sto dinarjev, ki mu jih je Andrej izročil, je bil dar iz čistega srca, saj je bil to prvi in edini denar, ki si ga je bil Andrej zaslužil s svojo — umetnostjo.

Na vse to je zdaj mislil Peter, ki ga je udarjanje železnih koles na tračnice uspavalo v neko posebno lagodno opojnost, ki jo doživlja tisti, ki je bil čez noč iztrgan iz enomernega dela iz dneva v dan. V taki prijetni lenobnosti, v katere so se utapljale vse skrbi za prihodnje dni, je nenadoma začutil, da leži na njem oster pogled. Nagonsko se je zdrznil in se boječe ozrl okrog sebe. V kotu oddelka, sebi nasproti kraj okna, je zagledal lepo oblečenega starejšega gospoda z naočniki, ki se je delal, kakor da dremlje, pa je le s priprtimi očmi opazoval svojo okolico. Peter je ves preplašen začutil na sebi oster tujčev pogled. Njegovi pazljivosti tudi ni ušla kretnja, s katero je sosed, mlajši človek z rjavo čepico na glavi in po obleki podoben šoferju, opozoril tistega gospoda na Petra. Še preden je Peter utegnil zbrati svoje misli, ga je neznanec z naočniki sumljivo prijazno ogovoril: »Kam pa potujete, mladi mož? Utrujeni ste videti Menda se ne boste branili založaja?« Po takem nagovoru je potegnil iz aktovke kruh z mesnim narezkom in ga ponudil Petru, ki se ni dolgo branil, saj ga je lakota že precej zdelavala. Jedel je s takšno slastjo, da mu je prijazni sosed ponudil še en prigrizek.

»Ni jedače brez pijače,« je menil gospod, natočil v kositrno čašico izvrstnega vina iz ozke zelene steklenice in ponudil Petru. Po izdatnem požirku je bil Peter kar prerojen. Začetek je dober, si je mislil, če bo šlo le tako dalje, potem se mi bodo vrata v življenje odpirala kar na stežaj.

»No, tako, zdaj pa se kaj pogovoriva,« je dejal gospod s sladkobnim glasom in spravljal steklenico s čašo v aktovko. »Kmalu bomo na meji. Ali se peljete v Italijo?«

»V Italijo?« je zastrmel Peter, ki je bil plačal vozni listek do Rakeka. Gospod je moral takoj spoznati, če še ni, da ima pred seboj neizkušnega fanta, ki je na precej čudaški poti. Skrivaj je pomignil sopotniku, tistemu šoferju podobnemu človeku z rjavo čepico, ki je malomarno puhal dim iz cigarete. Zdaj se je oglašil dozdevni šofer s predrznim posmehom:

»Dragi moj fantič, ti sploh menda ne veš, kam se voziš. No, pa povej, če ni res?«

Petra je tesno obšlo ob teh besedah. Zaman se je boril, da bi se iznebil občutka strahu. Nekaj trenutkov je molčal, potem pa se je vendar ojunačil in se odrezal z navidezno mirnostjo: »Zakaj pa sprašujete?«

Oni predrznež pa se ni dal ugnati, ampak je brezbrizno besedičil: »Kaj boš skrival! Saj vem kako je s teboj. Samo rečem ti, pazi se!« Ozrl se je okrog sebe, kakor da išče koga, ker pa ni bilo v oddelku nobenega potnika, je dejal glasneje in s posebnim poudarkom: »Potnega lista za čez mejo nimaš, torej boš izstopil kvečjemu na Rakeku. Mislim, da si izmed tistih ptičev, ki so prezgodaj sfrfotali iz gnezda. Ampak nič ne de, pogumen dečko si, čeprav še precej neroden. No, vsak začetek je težak...« Umolknil je, da bi videl, kako bodo na zbeganega fanta vplivale te besede.

Zdaj se je oglasil gospod z naočniki, kakor da hoče fanta potolažiti:

»Nič ne maraj, saj ne misli tako hudo... Vse se da še urediti. Kaj ne?«

Pogledal je Petra tako prijazno, da se je pobegli hlapčič, ki si ni znal več pomagati, ker se je čutil popolnoma razkrinkanega, razjokal in začel prositi pomoči, češ, naj mu ne store nič hudega, in da jim bo od konca do kraja povedal vso žalostno povest svojega življenja.

»Hm,« ga je prekinil šoferju podobni potnik, »ali nisem zadel pravo? Take ptiče poznamo že po perju. Ti boš moral šele v šolo hoditi, pa v drugačno kot si bil doslej.«

»Usmilite se me, vse vam povem,« je Peter milo zaprosil. Ona dva potnika, ki sta pričakovala, da bo nesrečni fant začel priznavati kake tatvine ali druge grdobije, pa sta zamahnila z rokama. »Zdaj ti ne bomo spraševali vesti! O tem boš nam pripovedoval pozneje,« je dejal mož z rjavo čepico. Njegov sosed pa: »Saj nismo tako hudi. Nasprotno, vse ti odpuščamo. Zdaj imaš priliko kot še ne zlepa, da se lahko po ceni izviješ iz pasti, ki si si jo sam nastavil. Ali me hočeš ubogati?«

»Lepo vas prosim, če ste tako dobri, pomagajte mi. Nimam človeka, ki bi ga mogel prositi pomoči. Vse vam povem...«

»Ali greš z nama?«

Peter je debelo pogledal. V trenutku mu je zavest preblisnila misel, da ne sme oklevati. Doma itak nima nikjer. Kam naj se povrne? Morda k tistemu skopuhu, ki ga je mučil leta in leta? Naj velja kar hoče, slabše se mu ne more goditi, kot se mu je doslej. Ali naj pade orožnikom v roke? Tedaj je izgubljen. Kot potepuha, pa še mladoletnega, ga bodo privedli v domačo

vas, odtam pa dali v kakšno zavetišče, kjer se bodo vsi njegovi smeli upi v bodočnost razpršili v prazno temo. Tako je ugibal in se odločil, da stori kar koli mu bosta ukazala ta dva čudna potnika, o katerih si ni bil na jasnem.

Vlak se je že bližal Logatcu. Potnika sta postajala nestrpna in se ozirala zdaj v Petra, zdaj proti oknu na bežeče gozdove ob progi. Peter ju je gledal z žalostnimi očmi, v katerih se je razodevala brezmejna zapuščenost mladega človeka, ki je osamljen sredi vsega širokega sveta.

»Torej velja? Greš z nama? Pameten bodi in se odloči. Nočem te siliti, in obljubim ti, da se ti bo dobro godilo...«

Čudno sumljiva je bila ta ponudba, saj Peter ni bil vajen, da bi se mu dobrote ponujale kar same od sebe...

Gospod pa je nadaljeval: »Če pa nočeš tudi prav, ampak potem ne morem jamčiti za tvojo varnost. Mlad si še, še svojih let nimaš, kaj ne. In moja dolžnost je, da te oddam prvemu orožniku v varstvo.«

»Lepo vas prosim, ne storite tega. Nikomur nisem nič storil. Pobegnil sem, ker so z menoj grdo ravnali.«

»Dobro, dobro, ne zanima me. Kako ti je ime?«

»Peter Cerar...«

»Dobro. Odslej boš nosil ime Postrešček. Zapomni si: Postrešček. To je važno. Imaš kaj denarja?«

Peter se je obotavljal povedati.

»Povej po pravici.«

»Stotak. Podarili so mi ga. Dober tovariš mi ga je dal...«

»Že prav, že prav, saj nisem vprašal odkod je,« se je smehljal gospod z naočniki, ki je bil prepričan, da ima Peter — ukraden denar. Nadaljeval je:

»Pri nas se ti ne bo godilo slabo, če boš spreten in bister. Imel boš obleke, stanovanje in hrano, pa še

denarja kot ga nisi svoj živ dan videl. Pošteno zaslu-
ženo, ne nakradeno, razumeš?»

Vlak je vozil počasneje. Že se je bližal postaji.

»In zdaj se pripravi, z nama pojdeš!« je velel mož s čepico. Peter je bil brez svoje volje. Ves v oblasti neznanih tujcev bi menda še skoz okno skočil, če bi zahtevali. V Logatcu so vsi trije izstopili. Za kolodvo-
rom jih je čakal že avto — kakor da so domenjeni. Pe-
tra so kar porinili v voz, ki je z največjo naglico oddr-
dral po cesti. Vozili so se komaj kake pol ure, ko se
je avto nenadoma ustavil pred nizko hišico na samem
na robu gozda. Toliko, da so skočili v hišo in je go-
spod z naočniki pošepetal nekaj besed vozniku, je
avto oddrdral naprej.

Vsi trije so stopili v nizko, dokaj zanemarjeno sobo,
ki je nalikovala gostilniškemu prostoru, čeprav hiša
ni bila gostilna. Petrova spremljevalca sta se mogočno
vsedla za mizo in zelo trdo govorila s čokatim možič-
kom, ki je pred njima krivil hrbet v slepi pokorščini.
Možiček je za nekaj trenutkov izginil v kamro, med-
tem pa sta se oba gospoda pritajeno pogovarjala.

Ko so se vrata v kamro odprla, je možiček privlekel
z največjim naporom tri vreče in jih prislonil na zid.
Starejši gospod je stopil k vrečam in jih natančno
pregledal. Peter ni mogel videti, kaj je v teh skriv-
nostnih vrečah. Kako je osupnil, ko je gospod z na-
očniki potegnil iz žepa listnico, nabito polno tisočakov
in jih cel šop izročil čokatemu možičku. Toliko de-
narja Peter svoj živ dan ni videl, saj je komaj vedel,
da so na svetu tisočaki. Ko je hišni gospodar odnesel
bankovce na varen kraj in se vrnil, se je gospod z
naočniki obrnil k Petru in mu dejal na glas, kakor
da veljajo njegove besede tudi drugim za mizo: »De-
belo gledaš kaj ne, fant. Če boš pokazal dovolj pa-
meti in kadar boš imel za seboj življenjsko šolo, kakor

jo imamo mi, boš tudi ti lahko štel težke tisočake. Torej pazi: nekaj dni ostaneš v tej hiši. Glej, da boš ubogal, kar ti bo ukazal tvoj novi gospodar,« pri teh besedah je s prstom pokazal proti čokatemu možičku, ki je bil podoben na pol kmetu, na pol delavcu. »On že pozna naše želje. Jesti boš imel dovolj. Če se bom prihodnjič prepričal, da si pripraven za našo stvar, ti obljubim, da boš hitro napredoval. Torej, pazi se!«

»Bom,« je plašno odvrnil Peter, »ampak kaj naj tukaj delam?«

Gospod z naočniki je preslišal Petrovo vprašanje in pogledal na uro. Kmalu za tem so vsi trije stopili v vežo in pustili Petra samega. Pri oknu je videl, kako so izginili proti gozdu, odkoder se je začulo drdranje avtomobila. Potem se je vrnil v hišo tisti možiček, ki naj bi bil odslej Petrov zapovednik.

Ko si je Peter ogledal svojega novega gospodarja поблиže, se je zganilo v njem čustvo zaupanja. Samotarski mož ni bil videti napačen. Na obrazu si mu lahko bral, da se mu zbegani fant resnično smili. Odrezal mu je velik kos kruha, vzel iz omarice kos klobase, in oboje porinil pred fanta: »Na, da mi ne boš jokalo. Kje si se pa vzel?«

Fant je začel pripovedovati možu, kako se je seznanil z »bogatima gospodoma,« ki sta bila tako »dobrega srca,« da sta ga vzela s seboj. Bolj ko ga je mož poslušal, vneteje je izgubljenec pripovedoval, dokler se ni gospodarju ves izpovedal, kakor morda še nikomur v življenju. Moža je očitno ganila fantova zaupnost in ta povest ga je močno prevzela.

»Hm, hm,« je zamajal glavó zamišljeno in si znova prižgal pipo, ki mu je med poslušanjem ugasnila.

»Veš, dosti sem bil po svetu, izkusil več slabega kot dobrega, trikrat sem preromal veliko lužo, vse narode sem spoznal, in tudi take nesrečneže sem že poslušal

kakršen si ti. Ampak tole ti rečem: iz te moke ne bo kruha... Kaj me tako začudeno gledaš? Le poslušaj me, ne bo ti žal mojega sveta: če si šel v svet s takimi nameni, tedaj je bolje, da že danes obrneš hrbet poslu, ki se ti tu ponuja. To ni zate. Po očeh te poznam, dober deček si. Žal mi je tebe. Prav zato, ker sem že izkusil vse gorje tega sveta in ker sem že prestar, da bi mogel iz svojega kolovoza, te svarim. Mlad si še, življenje je še pred teboj. Ne zavrzi se! Boječ si. Tákšno življenje pa bi tebe zmlelo, to ti rečem. Če hočeš ostani dva, tri dni pri meni, potem pa...»

Mož je skomignil z rameni in se ozrl proti oknu: »No, bomo videli.«

Petra so take besede hudo potrle. Toda v tem trenutku sploh ni hotel misliti naprej, saj je bil že zadovoljen, da se bo vendar že spet mirno naspal v tej hiši, kjer se je čutil varnega in domačega, prvič v življenju, kar ni bil več pri materi.

Naslednje dni se ni pripetilo nič takega, kar bi posebno pozanimalo Petra. Kdaj pa kdaj je potrkalo na vedno zaklenjena vrata in gospodar je previdno odpiral, ko se je prepričal, da je vse varno. Vstopil je kmečki fant z vrečo na hrbtu, ki jo je moral Peter zavleči v klet v poseben skrit prostor. Nikoli ni vedel — kaj nosi v vreči. Ti obiski so bili zelo skrivnostni in gospodar jih ni nikoli pojasnjeval Petru. Zvečer sta besedovala o tem in onem. Peter je z veliko vnemo poslušal moža, kadar mu je pripovedoval o tovarnah in rudnikih v Ameriki. Zlasti se je zanimal za stroje vseh vrst.

Nekega dne — bilo je dva tedna, odkar je Peter živel tu v negotovosti, čeprav se mu ni slabo go-dilo, mu je izkušeni mož dejal:

»Veš kaj fant, mislim, da sem staknil nekaj, kar bi bilo zate. Nekaj naših« — kdo so ti »naši« si Peter ni mogel misliti — »se jutri pelje s tovrnim avtom

na Sušak. Tam je morje, morda te čaka sreča... Če hočeš, te vzamejo s seboj!«

Sušak, pristanišče, ladje, morje! V Petru je srce kar poskočilo! Na mah bi planil k dobremu možu in ga objel kot očeta. Morje, morje, morje! Vročična domišljija mu je pričarala pred oči sto in sto prizorov in dogodkov, ki jih je obdržal njegov spomin iz potopisov in povesti. Vso noč ni zatisnil oči. Pol bdeč, pol sanjajoč se je premetaval na bornem ležišču, pričakujoč jutra, ki mu bo prineslo nove doživljaje. Ko se je zdanilo, je poprosil moža za papir. Napisal je pismo svojemu edinemu prijatelju — Andreju Hrastarju. Toda nekaj ur pozneje, ko je Peter že ves srečen pričakoval odrešilne minute, da se bo odpeljal v široko prihodnost, se je zgodilo nekaj, kar je pomnil vse žive dni. Pismo je bil že oddal, svoje stvari, ki mu jih je bil podaril dobri mož, je že pospravil in zvezal v culo, tovarnega avta pa ni bilo od nikoder. Nestrpno je hodil po sobi sem in tja. Dan je bil nenavadno mračen in žalosten. Na zemljo se je vlegala zaspanost, da si mislil, da se bo zdaj zdaj znočilo. Mrtvaška tišina je pritiskala gozdno pokrajino v svinčen molk. Tedaj se je zaslišalo trobljenje. Kmalu za tem je pred hišo obstal avto, iz katerega je izstopil — gospod z naočniki. Peter in gospodar sta se nehote zdrznila. Gospod z naočniki je naglo vstopil v sobo in pošepnil gospodarju, ki je bil ves plah pred njim, nekaj dozdevno zelo važnih besed. Nato se je obrnil k Petru, ki je stal pred njim zbegan, s culico v roki, ne vedoč, kaj naj stori.

»No, kako gre, fanté. Kam pa?«

»Ne bom tu ostal...«

»Ne boš?!« Gospod z naočniki ga je ošinil s strupenim pogledom, hkrati pa z očmi vprašal ponižnega možička, kaj to pomeni.

»Kaj pa si delal doslej?«

Kočar je gospodu pojasnjeval, da je Peter prevzemal vreče, jih zanašal v kletno skrivališče in tehtal.

»Kaj to pomeni?« je gospod skoraj zavpil na preplašenega fanta, ki ni izpustil culice iz rok.

»Pravi, da bi šel rad svojo pot?« je pojasnjeval kočar.

»Ha, ha, ha! Zdaj, ko si je že marsikaj ogledal? Ne, ne, tako se pa spet nismo zmenili. Dragi moj, ti boš culico lepo odložil in ostal tu. Si razumel?« Po teh besedah je povedel kočarja v drugo sobo, fanta pa pustil samega.

Petra je obšla zla slutnja. Pritisnil se je k steni, da bi razložil, kaj ona dva govorita, kajti bila sta precej glasna, kakor da se prepirata. Pogovor je bil bolj in bolj podoben vpitju in slednjič je Peter prav natančno slišal kočarjev glas: »Meni je vseeno. Vas vse skupaj bom ovadil. Naj me zapro, kaj mi mar.«

Tedaj je zaropotalo, kakor da je nekaj težkega padlo na tla. V tistem hipu se mu je zazdelo, da sliši krike na pomoč. Ne da bi še kaj pomislil, je planil k vratom. Toda gorjé — vrata so bila zaklenjena. Peter, ki je z grozo zaslutil, da se za steno dogaja nekaj strašnega, se ni pomišljal. Z enim zamahom je skočil skozi okno in tekel po cesti. Prvega človeka, ki ga je srečal, nekega cestarja, je ustavil in mu ves zasopel pripovedoval, kaj se dogaja v hiši. V nekaj trenutkih se je nabrala trôpa ljudi. Nekdo je letel po orožnike. Ko so ljudje z orožniki nasilno vlomili v hišo in stopili v sobo, se jim je razodel grozen prizor: gospod z naočniki, bled kakor stena se je sklanjal nad ustreljenim kočarjem, ki je ležal ves v mlaki krvi kraj prevrnjene mize z razmetanimi bankovci. Gospod z naočniki, ki je bil po vsej priliki morilec, se ni dolgo branil. Orožnika sta ga imela kmalu v pesti in ga

trdno uklenila. Med vsemi temi ljudmi, ki so napolnili sobo in vežo je stal Peter tako sam, ločen od njih, ves prepaden zroč z velikimi vprašujočimi očmi. Bil je edina priča, ki bi mogla razvozljati skrivnost te hiše. Bilo mu je, kakor da se mu je težak kamen odvalil s srca, saj ga je vse dni in noči tlačilo čustvo strahu. Zdaj je kakor na dlani videl, da je bil tisti gospod z naočniki, ki ga je zvabil v svoje gnezdo, strašen človek in samo njegovo pošteno srce, ki se je uprlo življenju v takem okolju, ga je obvarovalo temne bodočnosti.

Kakor da se hoče maščevati za vso prevaranost in razočaranost, ki jo je moralo izkusiti mlado srcé, je stopil pogumno pred orožnika z uklenjenim morilcem in jima dejal: »Vzemite me s seboj. Priča sem bil temu dogodku. Morda vam edini lahko kaj pojasnim...«

Začudeni so se ljudje ozrli v tega neznatnega bledega fantička, ki zanj doslej nihče ni vedel.

»Pojdi z nama!« je velel orožnik. Množica se je molče razmahnila in dala prosto pot morilcu s spremstvom. Dva novo došla orožnika pa sta zastražila hišo.

IX.

PUŠČAVNIKOVA MODROST

Hrastarjev Andrej ni mogel verjeti svojim očem. Znova in znova je prebiral pismo, ki mu ga je prinesel sel s pošte v spodnji vasi. Pismo je bilo že precej staro, saj je romalo dva tedna. Bilo je tisto, ki mu ga je pisal Peter usodnega dne pred izjalovljenim potovanjem na morje.

Te vrstice so bile izrazi burnih pa radostnih čustev pričakovanja. Morje, sonce, daljne dežele, kraji, ki so jih prepotovali slavni raziskovalci, pokrajine divjih

zveri, veličastnih pragozdov, zamorskih rodov in Indijancev, — bodočnost, ki si jo more pričarati samo domišljija mladega človeka s prebujenimi čuti, zaprtega v molk in tesnobo. Kljuboval je in zmagal, je zapeklo Andreja, ni se ustrašil ovir, šel je svojo pot! Želja pokazati domačim, vsej vasi to pismo, ga je nenadoma zganila, da se je okrenil in odhitel domov.

Po kosilu je domačim pokazal in prečital pismo in jih vse ošinil s pogledom, češ, krivico ste mu delali. Oče ni rekel ničesar, samo zamomljal je: »No, no, no, počakaj, bomo videli...« Mati pa je menila: »Hvala Bogu, da je prišla resnica na dan...«

Da resnica o Petru! Andrej ni bil malo ponosen, da je tudi on pomagal ovreči grda sumničenja, ki so se takrat zgostila nad Petrovo glavo. S svojo moško izpovedjo pred orožniki je dokazal, da je on podaril Petru tistih usodnih dvesto dinarjev in s tem toliko razbremenil Petra, da je oblast že takoj ustavila vsako zasledovanje v tej smeri.

Andrej je kazal pismo očetu in materi in čakal nadaljnjih besed.

»Hm, skoraj bi pozabil. Zaradi jaslí mislim,« je dejal oče. Davi sem govoril z gospodom župnikom. Zvedel je, kako te je tisti umetnik pohvalil. Te dni pride k njemu neki fotograf, pa bo ob tej priliki fotografiral še tvoje jaslice za časopis. Boš jih pa tedaj znova postavil. Morda ti spet vržejo kak stotak...« Skopo je govoril oče, toda čutilo se je, da mu Andrejeva »igrača« le ni tako nevšečna, saj se da z njo celo nekaj zaslužiti.«

Andrej je molčal. Saj mu ni šlo za zaslužek, za radost mu je bilo, ki jo je čutil, kadar je izrezoval in oblikoval kipce. Navsezadnje je bila zanj v takem delu prav tako opojna radost, kot jo je nemara doživljal Peter, ko se je peljal proti morju. Toda An-

drej ne more ostati samo pri izdelovanju jaslic. Nekaj v srcu mu venomer pravi, da bi moral ves dan in vedno delati take stvari. Njegove spretne roke so kar žejne oblikovanja, ali saj nima nobene prilike, da bi se lotil zaresnega dela. Tudi svetovalca nima, ki bi ga poučil o teh stvareh. Ko je še tako premišljeval, mu je oče položil roko na ramo in dejal:

»Andrej, naprezi konja, v Ljubljano moram. Če hočeš, lahko prisedeš.

Očetov glas je bil nenavadno vabeč in mehak, da je še mati osupnila. Le kaj neki namerava, se je zamislila, ko je videla, da je prišel njen mož praznično oblečen iz zgornje sobe. Z veliko važnostjo je pregledal voz in opravo, popravil to in ono, potrepljal konja s prikrito nežnostjo in, ko je bilo treba že sesti, je še enkrat stopil k ženi in ji dejal: »Če se ne bi vrnila do noči, ne bodi v skrbah, prenočiva pri mojem bratrcu. No, povedati ti moram za kaj gre. Iz bolnišnice mi je poslal pismo tisti gospod, ki je bil pri nas za božične praznike. Piše mi, da mora z menoj govoriti zaradi Andreja. Na dolgo in široko piše. Ni, da bi tako priliko metal proč. Kdo ve, kako nam je lahko še v prid.«

Široko je pogledal Andrej, ki je stal ob strani in slišal očetove besede. Toliko, da ni zavrnil na ves glas. Kaj, umetnik se ga spominja? Umetnik živi? Še živi? To je vendar velik dogodek! Pa kako, da mu oče niti besedice ni črhnul o tem, kako, da po vasi nihče ne govori zdaj o umetniku, medtem, ko so prej, ko je tako nepričakovano izginil, brž pohiteli, da bi v nedolžnem hlapcu zasumili zločinca, morilca! Pa zdaj ni bilo časa za spraševanje. Oče se je naglo poslovil, potegnil sina s seboj na voz, udaril z bičem, da je konj živo poskočil, in — voz je oddrdral.

Kakšno presenečenje — umetnik ni izginil kot žrtev zločinskega napada, nasprotno živi, toda leži v bolnišnici. Kaj se je zgodilo z njim tisto skrivnostno božično noč? Preden odgovorimo radovednemu bralcu na to vprašanje, se moramo v duhu odpraviti štiri ure trde pešhoje po klancih, skozi goščave, čez težko prehodno gorsko sleme do čisto samotnega bivališča puščavnika Mraka, ki si je bil že pred mnogo leti napravil kolibo v skalni votlini. Ta kraj je bil pust in nepriljuden. Ozka soteska, ki so jo tesnile skoraj navpične skalne stene, je imela prehod preko gorskega grebena samo po ozki zapuščeni poti med goščavjem in robidovjem. Na tej poti so kdaj pa kdaj, dasi sila redko, srečavali ljudje moža nenavadne zunanjosti, spominjajočega na svetopisemske preroke: moža z dolgimi sivimi lasmi, ki so se mu na zatilniku vili v gostih valovih. Tudi močna brada je vzbujala neko spoštovanje do tega neznane človeka, čigar čudovito miren pogled sinjih oči je vzbujal hkrati zaupanje in začudenje. Ker mož ni nikomur storil zlega, pač pa že marsikateremu kmetu pomagal v težavah z dobrim svetom, znal preganjati boleznijo ljudi in živine, se ga ni nihče bal, pač pa se je o njem raznesla govorica, da je svet mož, celo čudodelnik, medtem ko so površni sodniki menili, da je mož čudak in malce duševno omejen. Naposled so se ga pa privadili in sploh niso več povpraševali, kdo je in odkod. Kakor je bil oče Mrak čudaški, takšen je bil tudi njegov dom. Skalna votlina, ki jo je s trdim delom tedne in tedne še razširil, mu je služila za glavni del bivališča, medtem ko je bil prednjo, odprto stran zaslonil s steno z desk, v katero je napravil okence in ozka vrata. V tej jazbini je imel mož skromno ležišče, preprosto mizico s stolom, kup povečini nabožnih knjig in hišico za velikega rjavega psa, ki je bil njegov neločljiv

prijatelj. Mož si je kuhal hrano sam. Užival je povečini zelišča, ki si jih je nabiral po gozdovih in travnikih. Ta samotar je v sveti noči doživel nekaj nenavadnega. Njegov mogočni čuvaj, pes bernardinec, ki ga je pogrešil že pred polnočjo, ga je proti jutru zbudil z močnim lajanjem. Pes je skakal in se zaganjal v vrata tako silno, da je samotar vstal in stopil pred kočo. Bila je čudovita božična noč, polna migljajočih zvezd. Samotar pa se nocoj ni utegnil z mirno dušo ozirati v veličastne višave, kajti lajajoč pes mu je takoj vzbudil sumnjo, da se je v bližini zgodila nesreča ali pa, da njemu samemu preti nevarnost. Zase se ni bal. Prepričan je bil, da ga žival kliče na pomoč. Ni se obotavljal. Oblekel se je v starinski zimski plašč, vzel s seboj močno palico-opiračo in se trikrat prekrižal. Pes je začutil gospodarjev sklep in se pomiril. Dvakrat je zaplesal okrog gospodarja, ki ga je pobožal, potem pa skočil na pot.

Nista hodila še pol ure navzdol, ko je psa pograbil nemir. Kakor bi se bal, da bosta prepozna, se je spet vzpenjal v moža in ga vlekel za roko. Zdaj sta dospela do roba ozke tokave na jaso. Pes je poskočil dvakrat, trikrat in obstal pri neki črni lisi. Samotar je pospešil korake in se zdrznil: pred seboj je zagledal zmrznjenega človeka. Bil je umetnik. Puščavnik se je sklonil ležečemu nad srce, ki je še utripalo.

Nesrečnik v snegu je tudi še rahlo dihal. Samotar ga je drgnil s snegom, mu nastavil pod nos odprto stekleničico, ki jo je bil vzel s seboj in skušal moža zbuditi. Po večkratnih poizkusih je ves vesel opazil, da se mož giblje. S slabotnim glasom je ponesrečenec šepnil: »Kje sem?« in se začudeno oziral okrog sebe. Samotar mu je pojasnjeval, da naj se ničesar ne boji, saj ga bo spravil v varno zavetje. S težavo je zadel neznanega človeka na rame, da bi ga nekaj časa nesel,

toda spotoma se je ponesrečenec toliko zavedel, da je poizkušal hoditi. Po dveurni naporni hoji je samaritan prispel z najdencem v svojo kočo.

Deset dni je preživel umetnik pri dobrem rešitelju proč od ljudi in sveta. Umetnik, ki je bil vaje velikega življenja med ljudmi, in ki ga je doživetje Božiča na kmetih tako prevzelo, pa je zdaj v najbornejšem bivališču in ob človeku, ki je popustil vse posvetno in se zatekel v samotarstvo, doživljal veliko, blagodejno, prerojevalno tišino.

»Vidite,« mu je govoril puščavnik, »ne bojim se smrti, ker mi ničesar več ne more vzeti. Samo ljudje, ki se samogoltno pehajo za bogastvom, slavo in oblastjo, trepečejo pred koncem vsega, kar je zapisano razpadu. Mnogo sem izkusil v življenju, preveč hudega, toliko, da bi marsikoga strlo. Imel sem dom, bogat in lep dom, družino in ugled. Toda srečo, ki sem jo užival, sem si nasiloma prilastil. Bil sem ode-ruh, bil sem neusmiljen do bližnjih, tuj prošnjam in solzam ubogih. Pa se je kruto maščevalo nad menoj. Neugodne razmere so mi razkopale bogastvo, da se je razpršilo kot listi v vetru. Toda to me je izmordilo. Začel sem premišljevati o sebi. Skrit plamen v srcu, ki ga je tlačila sebičnost, se je spet vnel, davna materinska beseda se je spet oglasila. Pustil sem svet in se odpravil v samoto. V samoti sem našel skrite zaklade ...«

»O, skriti zakladi!« je vzkliknil umetnik. »Koliko jih je, samo človek je slep, pa jih ne vidi... Vse življenje iščemo, in ko menimo, da smo že našli, se zavemo, da nam manjka še to in ono in tretje, in znova iščemo vse do smrti ...«

»Prav ste povedali,« mu je pritrdil samotar, »ali če smo šli po pravi poti, se nam odkrije, da je najskritejši zaklad preprostost in odkritosrčnost. Težka je in dolga ta pot, toda na koncu te poti nas čaka mir in globoka večnost. Glejte, v tej samoti sem odkril čudovite stvari, odkril sem povezanost vsega sveta med seboj: ljudi in živali, rastlin in zvezd, in s svetim Frančiškom bi želel zapeti sončno pesem in hvalnico vsem po Bogu ustvarjenim bitjem. In v tej ljubezni mi je stvarstvo začelo odkrivati svoje zaklade. Gledam v duše, berem iz njih usode kot bralec iz knjige doživlja. V očeh ljudi berem njihovo bodočnost, saj vem, da je globoka resnica v izreku, da je vsakdo svoje sreče kovač. In vi, glasbenik, vi ste tudi na tej poti, kot vam berem iz oči, kajti vaše poslanstvo je še večje od tistega, ki ste ga ljudem oznanjali s svojo glasbo. Razodeli ste mi svoje življenje. Klic po materi vas je privedel iz tujine v domače kraje. Ali jo boste našli še živo, ali samo njen neznani, morda neoskrbovani grob? Duh matere vas vodi, in blagodejna moč tega duha se že javlja v vas. Pripovedovali ste mi, da ste odkrili mlada srca, ki koprne iz nižin v višave, pod sonce. Pripovedovali ste mi o Andreju in njegovih jaslicah, pa o Petru in njegovi želji, da bi odkrival svetove in izumljal. O, koliko je po svetu takih Andrejev in Petrov, ki jih nihče ne obišče, nihče ne usliši.

Tudi ta mlada, zatirana srca so skriti zakladi, ki jih mora človek dvigniti iz teme, da se bodo razžarela in zasvetila človeštvu. Vse kar imate, razdajte v prid tem ponižanim in tlačnim in obilo vam bo povrnjeno...« Tako in podobno je govoril stari puščavnik. Umetnik se je zamislil. Vsak dan je bil bolj zamišljen, zakaj opazil je nekaj, kar ga je navdalo s strahom. Njegove — roke, tiste roke, ki so bile izvor njegove slave, sred-

stvo, po katerem se je razodevala moč njegove darovitosti, te bele roke s tankimi prsti, ki so tolikrat drseli po tipkah klavirja in izvabljali strunam najmilejše in najviharnejše glasove, te roke so — umirale. V tisti noči, v sveti noči, ko se je v njem spočela najlepša melodija, ki bi jo kdaj želel zaigrati na klavir pred tisoči in tisoči, v tisti noči najvišjega obiskovanja glasbenega duha, so mu roke — omrznile. Zdaj jih je imel obvezane z raševinastimi krpami, ki so zakrivale grde gnojne rane.

Umetnik je bolj in bolj spoznaval, da se njegove roke najbrž ne bodo nikoli več mogle igrati s strunami. Ali pod vplivom tolažilnih besed modrega puščavnika se je sprijaznil z usodo in z vdanostjo šel novi bodočnosti nasproti.

»Vidite,« je menil samotar, »glasba je velik dar človeštvu, glasba tolaži, vnema, uspava, bodri, navdušuje in navdihuje, toda še večja je ljubezen. Ljubezen do bližnjega ne potrebuje učenosti, ne bistrosti. Sleherni jo razume, učenci kakor preprosti, ker je sleherni željan in potreben. Dajmo jo ljudem, bodimo z njo zapravljivi, slepo jo darujmo vsakomur, saj ne moremo biti sodniki. Ne tehtajmo, ampak ljubimo!«

Tako in podobno sta se moža pogovarjala marsikak večer.

Ko pa se je glasbenik toliko popravil, da je mogel na pot, in ko se je vreme toliko zboljšalo, da so bile poti pripravne za hojo, se je poslovil od skrivnostnega rešitelja in se napotil v dolino, odkoder se je odpehljal v Ljubljano. Bolnišnica je bila zdaj njegov novi začasni dom.

Zdravniki so pregledali roke in izrazili upanje, da so ozdravljive. Umetnik pa se je nasmehnil prazni tolažbi, saj je čutil, da ne bodo njegovi prsti nikoli več gibčni. Ali luč, ki mu jo je v srcu prižgal modri

iz skalne votline, je že gorela z velikim plamenom. In tedaj se je odločil, da napiše pismo Hrastarjevima za Andreja.

*

Bolniški vrt je bil to popoldne ves živ. Obiskovalcev je bilo toliko, da so bile vse klopi zasedene. Andrej in njegov oče sta že dvakrat iskala glasbenika v sobi, a ker jima je bolniška sestra povedala, da se po kosilu ponavadi sprehaja po vrtu, sta znova in znova šla okrog in okrog, da bi ga našla. V bolniški halji pa je človek tako spremenjen, da še svojca ne bi skoraj poznal, nikar tujca, ki si ga videl le nekajkrat. Tedaj se je iz gruče obiskovalcev odtrgal neki bolnik in pristopil k njima. Bil je glasbenik.

»Pozdravljena!« je vzkliknil in jima prožil levico. Desnico je imel vso v obvezi. »Vidite,« se je obrnil k gruči, »to sta dva izmed mojih znancev od tam, kot sem vam že pravil. Ta pa je Andrej, bodoči slikar ali kipar. No, Andrej, pred vami stoji velik slikar, le oglejte si ga. On vas vzame v svoje varstvo.«

Po prvih pozdravih z novo družbo so pokramljali še nekaj časa, nato so se obiskovalci poslovili in glasbenik je ostal s Hrastarjevima sam.

»Da vama na kratko povem: z menoj je tako, da sem se moral za vedno posloviti od desnice...« Pomolil jima je skrajšano roko brez prstov.

»Ne strašita se. Zvonjenje po toči ne pomaga. Hudo je bilo, toda kaj bi vama o tem govoril.« Ko pa sta ga le spraševala o njegovi nesreči in mu povedala, kako so ga vso noč iskali, ga je ta pozornost ganila in jima je povedal, kako ga je rešil puščavnikov pes in kako ga je zdravil gorski samotar. Kako pa ga je zadelo, ko je zvedel, da bi zaradi njegove nesreče kmalu prijeli kravarja Petra, ki so ga bili osumničili zločina.

»Ni mogoče!« se je glasbenik razburil, »tega dobrega fanta so sumničili. Poglejte, česa je zmožen ta mladi junak. Prav danes sem bral v časniku.«

Iz žepa je potegnil dnevnik in jima pokazal poročilo pod naslovom: »Brezposelni delavec razkril tihotapsko družbo.« Iz tega poročila je strmeči Andrej, ki je že menil, da je njegov tovariš bog ve kje onkraj morja, zvedel, kako so Petra tihotapci z obljubami prevarili in hoteli zaslužniti zase, kako je odkril strašen umor, pri čemer je padel oblasti v roke eden najdrznejših vlomilcev in roparjev.

»Za božjo voljo, ta fant ima nesrečo in srečo,« je dejal Hrastarjev oče.

»Škoda ga je...«

»Izkazal se je,« je pripomnil glasbenik, »ni pokvarjen. Naša dolžnost je, da ga rešimo. Kot sem bral v listih, ga nameravajo, ker ni polnoleten in ker je brez nadzorstva, dati v zavetišče. Poskrbel bom, da se bo fant izšolal. Brž ko ozdravim, ga obiščem. Fant je izmed tistih, ki gredo z glavo naprej. Dobrega srca je, samo vodnika nima pravega. Kar pa se tiče vašega Andreja, bomo pa ukrenili tako, da boste zadovoljni vsi.« Moja misel, ki sem jo dobro pretehtal je tale...«

Glasbenik ni utegnil spregovoriti besede do konca, kajti kakor bi okamenel, se je onepremičil in se zagledal v eno smer. Andrej in njegov oče sta osupnila, saj nista videla okrog sebe nič takega, kar bi moralo človekovo pozornost pritegniti nase. Glasbenik pa je široko razprl oči, zrl v gručo ljudi, zrl v eno samo določeno smer in šepetal kakor, da ga je obšla blaznost:

»Ali je res... ali sanjam... ni res... ni mogoče... pustita me... oprostita mi... drugič se vidimo...« In ne da bi se še brigal za svoja osupla obiskovalca,

je vstal, šel z velikimi koraki proti klopici pod veliko platano, kjer je v gneči sprehajalcev izginil očem.

»Na, tu imaš svojega umetnika,« je menil Hrastar. »Pa se zanesi na te ljudi... Bolan je. Meša se mu... Pojdi, pojdiva... v vse to, kar nama obljublja prav malo verujem...«

Andrej je ves otožen nekaj trenutkov še iskal z očmi svojega duhovnega varuha, potem pa potrto odšel za očetom, ki je mrmraje zapustil bolnišnico.

»Saj pravim, samo stroške sem si napravil s tem obiskom. Pravega pa ni nič povedal...«

X.

MATI

Obiskovalci in bolniki so se ustavljali in ginjeni gledali prizor, ki se je kazal njihovim očem na bolniškem vrtu: odrastli mož-bolnik je objemal staro ženo, ki mu je bila, kot so izvedeli iz njegovih vzklikov — mati. Drug o drugem nista vedela kaj in kako, drug drugega sta imela morda že za mrtva, zasanjana v davne, bolešno lepe spomine na lepše čase.

Glasbenik ni mogel verjeti. Znova in znova se je prepričeval, ali je res, kar vidi in sliši, ali je samo tolažilni privid koprnečega sina, da bi še kedaj videl njo, ki mu je dala življenje in ga podpirala z razumevajočo ljubeznijo na njegovi strmi poti do umetnosti in lepote.

»Mama, ali si res ti?... Ali si res?« je drhtel, ko je stiskal velo roko trudne žene, ki je nema zrla v svojega sina. »Povsod sem te iskal, dežele sem prehodil, da bi te srečal, s pesmijo sem te vabil in kadar koli sem kje nastopil na koncertu, vedno sem si domišljal, da si skrita med poslušalci ti, ki boš nenadoma sto-

pila predme in me s svojim pogledom bolj nagradila za mojo pesem kot vsi tisoči in tisoči, ki so se mi s ploskanjem zahvaljevali za glasbeni užitek. Tebi sem povsod in vedno igral...«

»In jaz sem te slišala...« je mati odvrnila s slabotnim glasom. Bila je tako slabotna, da ji je moral sin pomagati, da je sedla na bližnjo klop.

»Ti si me slišala? Kdaj? Kje?« je kriknil ves začuden.

»Tistikrat, ko si prvič nastopil pri nas. Takrat, ko si igral ‚Siroto Jerico‘. Drugi so mi povedali, kaj igraš. Tako slabo že vidim, da ne morem več brati. Ali tebe sem spoznala. Iz megle si stopil, moja želja te je napravila vidnega in zvoki iz tvojega klavirja so mi povedali, da si ti, da si pravi...«

»Slišala si me in nisi dala znaka življenja? O, zakaj si me tako mučila?«

»Ali ni dovolj, da sem te slišala in da sem se preverila, da živiš, da si srečen, da si slaven. Dosegel si, kar si želel iz vsega svojega srca, uresničilo se je, za kar sem tolikrat na tihem molila. Ali me ni Bog bogato poplačal za vse trpljenje, ki mi ga je delilo življenje s tem, da mi je dal dočakati tvoje vstajenje in tvojo zmago. Česa naj bi še želela?«

»Mama, kako govoriš. Zakaj si se mi skrila, ko si me spet našla?«

»Zakaj? Sprašuješ? Ali naj stopim pred te, ki si ves v zarji slave — beračica, katero odganjajo vrtarji?«

»Beračica?!« Razvnel se je od bolečine, ki mu jo je prizadela njena kruta beseda.

»Beračica? Kdo je bil tisti podlež, ki te je tako strašno užalil.«

»Pomiri se, Ivan. Čemu se vendar razburjaš? Mar ne poznaš sveta? Za preganjano starko, ki se vlačí

iz kraja v kraj, ni prostora v blestečih dvoranih in v svetli družbi. Ali sem sploh še važna in potrebna? Komu neki? Kar sem imela, sem dala svetu, in če sem še želela živeti, mi je to željo netilo hrepenenje najti tebe, zvedeti, da si postal to, kar je bila tvoja usoda. In če sva se zdaj našla, je to višje znamenje, da se mi bliža smrt. Ivan, kaj vidim! Tvoja roka! Tvoja desnica!«

»Da, moja roka. Zahvaljena usoda za to izgubo! Dolga je moja povest in polna skrivnih znamenj. Eno takih znamenj je moja roka.«

»Kaj se ti je zgodilo? Kaj so ti storili?«

»To je bil tvoj klic, mama, klic, ki me je sredi samotne božične noči vrgel na tla, da sem poljubil zemljo, mater, ki me je klicala iz meglenih višav, iz daljnih daljav k sebi, da se odpočijem od dolgega, brezdomskega romanja. Moja iznakažena roka, moji odrezani prsti so me privedli do tebe. Roko sem moral dati, da sem te našel. Pesem je morala utihniti, da sem zagledal tvoj obraz. Zdaj razumeš? O, zdaj šele vem, kako čudno pomembna so pota usode. Zdaj je morda tudi moje hrepenenje izpeto in poslej ne bom več opajal ljudi z melodijami...«

Pripovedoval ji je vse svoje doživljaje po širokem svetu, vse do tiste ure, ko je stopil v samotno kočo brezdomca Prevca. Tedaj pa je utihnil. Videl je, da si je mati pokrila obraz z rokama. Prijel jo je za roko in jo poljubil. O, materina roka, vsa raskava, uvela in trudna.

»Z rokami sem se preživljala kakor ti s svojimi, ko pa me roke niso več ubogale, sem živela samo še od miloščine. Pa ne obtožujem. Oh, zaslužili smo bedo. Takrat si bil še premlad, ko ti je oče umrl, da bi ti mogla razodeti skrivnost njegove smrti. Ni pošteno pridobil denarja. Zaradi njegove podjetnosti je pognal

v pogin premnogo družin. Njegova brezobzirna volja dosega uspehe v podjetju ni poznala usmiljenja. Denar mu je bil v propast. In če sem morala na stara leta hoditi skoraj od hiše do hiše, sem sprejela to trpljenje kot kazen za krivdo, saj smo tudi mi živeli na tuj račun. In če nisem nič drugega dosegla v življenju kot to, da je moj sin našel pesem, ki sem jo morala jaz zavreči, moram reči, da moje življenje ni bilo zaman. Ne, ni bilo zaman. Ko pa me je naposled sprejel pod svoj krov brezposelni delavec Prevc, sem se čutila olajšano, saj mi je bilo, kot da se me je samo nebo usmililo: krivda je poplačana, tisti, ki so zaradi nas morali trpeti pomanjkanje, sprejemajo mene s sočutnimi rokami. In potem, ko sem šla spet izpod tiste gostoljubne strehe na cesto, sem imela samo še eno željo: videti tebe. In ko sem te videla od daleč in slišala tvojo melodijo, sem sklenila svoje življenje. Zdaj lahko umrem, sem si rekla, in od tedaj sem samo še čakala, kdaj se me usmili smrt...«

*

Srečanje s sinom je na betežno, staro ženo vplivalo kot najdražje zdravilo. Vsak dan je bila bolj sveža, kakor da se ji je obnovila kri. Proti koncu meseca je že lahko zapustila bolniško sobo.

»Veš kaj, mama,« ji je dejal sin, ko jo je prišel obiskat poslednji dan pred njenim odhodom, »zdaj se bova morala pošteno pomeniti, kje si ustanoviva dom. Mene ne veseli živeti v mestu. Dovolj mi je mest, dovolj imam tujine. Na kmečki zemlji bi rad živel, med preprostimi ljudmi, v samoti.«

»Res?« ga je mati pogledala veselo. »O, kolikrat sem zakoprnela po kraju, kjer sem se rodila, toda saj nisem imela denarja za pot, pozneje pa niti več moči, da bi mogla potovati. In tudi: ali naj se beračica

vrnem na nekdanji svoj dom. Bog ve, kdo zdaj tam gospodari, Bog ve, ali stoji še tista hišica, kjer sem toliko presanjala in pretrpela ... Oh, tako rada bi, če me popelješ tja!«

»Vidiš, tako bova napravila, mama, tja bova šla, tam bova ostala. Na koncertih ne bom več nastopal, morda je tudi prav tako, toda zdaj se je pričel zame čas skladanja. V meni kar vro glasbena doživetja. Tišine in zbranosti potrebujem, potem bom ustvaril dela, ki bodo ena sam slavospev domači zemlji in povezanosti z vsem stvarstvom. Toda še prej moram izvršiti še eno dolžnost. Za dva človeka moram poskrbeti ...«

Mati ga je radovedno pogledala.

»Za dva mlada človeka, ki prav tako koprnita po odrešenju, kot sem koprnel jaz. Toda jaz sem imel tebe, mama, ki si me razumela, medtem ko ta dva nimata nikogar. Šele jaz sem bil tisti, ob katerem sta se zavedla svojega poklica. Spoznala ju boš, saj sta iz tvoje vasi in morda sta prav tako pastorka življenja, kot si bila sirota pri hudi mačehi. Pa saj bova to in še vse drugo uredila, ko bo bolnišnica za nama, ko bova imela za seboj vso pot iskanja in tavanja. O, kako vneto mislim na tisto blaženo uro, ko bom prvič v življenju legel počivat pod streho svojega doma, sam svoj gospodar.«

Uro pred odhodom pa se je še nekaj pripetilo, kar je vredno omeniti. Pred izhodom so stali trije možje delavske vnanjosti. Oblečeni v zakrpane, že davno obnošene obleke, močnih postav in glasnih besed, so se prepirali že dalj časa, dokler ni stopil med nje bolniški strežaj in jih vprašal, česa hočejo.

»Danes sem jaz na vrsti,« se oglasi prvi, črnogled korenjak, »da dam kri. Ta dva sta pozvana za drugi teden.«

»A tako?« meni strežaj in gre svojo pot.

Medtem pa pride mimo zdravnik. Smehljaje se pogleda te dobrotnike bolnikov, ki so si bili v laseh, kdo od njih bo danes prodajal svojo kri.

»Gospod doktor,« se oglašajo drug za drugim, »mene vzemite. Že ves teden sem brez zaslužka, če me še tu odženete, tedaj ne vem, kako bo danes z mojim kosilom...«

Tedaj se ustavi pri gruči glasbenik, ki je prišel po svojo mater, da jo odpelje iz bolnišnice. Z zdravnikom se poznata. Spregovorita nekaj vljudnih besedi o materinem zdravju in o njegovi za vedno pokvarjeni roki.

Tisti trije dajalci svoje krvi pa še vedno vdano čakajo, koga od njih bo zdravnik povabil s seboj. Tedaj pa glasbenik, ki jih opazuje, zavzet vzklikne: »Kaj vidim? Ali niste vi Prevc?«

Mož krepke postave in črnih oči se zdrzne. Tudi njegova tovariša se ozreta na glasbenika.

Prevc se spomni, da je nekoč že videl tega človeka, toda ne more se domisliti, kje in kdaj se je že z njim srečal.

»No, kaj pa je z vašo hišico? Saj še stanujete v nji?«

Zdaj se je brezposelni spomnil. O, križani Bog! Njegov dobrotnik stoji pred njim! Ne meneč se za svoja tovariša, ki se že razgovarjata z zdravnikom, stopi k umetniku in radost mu dahne na obraz.

»Vi, gospod? Pa da ste me spoznali? O, kje bi sanjal, da vas bom še kdaj videl! S svojo krvjo si služim kruh. Trda je taka služba. Pa kaj hočem. Hišico sem prodal nekemu boljšemu delavcu iz tovarne za nekaj stotakov. Sam sem. Tudi žena mi je medtem umrla. Zdaj sem prost kot ptica v zraku... Nič kaj prijetno... Pa kaj hočem...«

Umetnik je povabil brezposelnega, naj gre z njim. Ko sta prišla do bolniškega oddelka, je odšel umetnik v dvorano, odkoder se je vrnil s svojo materjo. Kdo bi mogel opisati osuplost, s katero je sprejel delavec starko, ki je nekoč iskala pri njem gostoljubja. Ženica je bila od ginjenosti kar solzna in se ni mogla dovolj zahvaliti človeku, ki se je je nekoč usmilil, ko ji nihče ni dal kota.

Glasbenik pa je spregovoril: »Prevc, zdaj iščete vi gostoljubja. Odločite se. Potreboval bom hišnika, ki bi mi opravljal tudi vrtna dela. Poštenjak ste, rad bi vas vzel v službo. Ampak ne v mestu, mi bomo na kmetih živeli. Če vam je moja ponudba všeč, tedaj si sezimo v roko...«

Brezposelni delavec je obstrmel. Taka ponudba je zanj čudež. Beseda mu v grlu zastane, ne ve, kaj bi povedal. Slednjič iztisne iz sebe samo vzklik: »Hvala vam, gospod, vi ste moj rešitelj. In če na koga, zanesite se name, v vsem vam bom ustregel...«

»Tiho, tiho. Dolžnik sem vam, ki vam ne bom mogel nikoli poplačati dobrot, ki ste jih storili moji materi. Torej velja?«

»Oh, dobri gospod...«

»Torej velja!«

*

Te tri ljudi iz treh tako različnih slojev, vsakega s tako bogato preteklostjo, družijo vez medsebojne pomoči in zaupanja v novo pomlad obnavljajočega se življenja. Vrata bolnišnice so se za njimi zaprla. Pred njimi je šumeča svoboda vrvečega mesta, na obzorju pa planine, do katerih se širijo pokrajine s trgi in z vasicami, in v eni izmed njih bodo trije romarji našli svoj tihi dom.

XI.

PRVI VZLET

Naša povest pa po radostnem srečanju treh dobrih ljudi še ni končana, kajti vsakdo se mora po pravici vprašati: Kako pa se godi zdaj Petru in Andreju?

Peter je že poizkusil, kako nevarno je, če mladi človek brez poznanja življenja kar na vrat, na nos pobegne zdoma — pa če je ta dom še tako tesen ali mračen — in samo njegovo pošteno srce ga je obvarovalo, da se ni ves predal tihotapcem in njihovi nečedni obrti. Če na kratko povemo, kaj se je zgodilo s Petrom od tistega dne, ko je namesto na široko morje odromal kot priča z orožniki pred sodnike, moramo vsaj poudariti, da se je sodnikom ubogi fant pošteno zasmilil, in sklenili so, da dajo brezdomskega fanta v kako primerno zavetišče. Ali nemirni Peter bi ne bil Peter, če bi se dal kar tako na kratko odpraviti. Ko je slišal besedo o zavetišču, ga je kaj nemirno spreletelo. On pa že ne bo ždel stisnjen med dolgočasne stene tujih sob. Je pa pač rajši na kmetih pod širokim nebom, na planini ali na pašniku, kjer se da marsikatero uro tako lepo presanjati. Toda tudi sanjariti ni hotel več. Po dejanjih je koprnel, po svežem zraku gibanja, po obvladovanju življenja. Peter pa je bil preslaboten, da bi se mogel za sedaj upreti postavam družbe, ki ga je vtaknila v zavod za dečke brez doma. Za prvo silo so spoznali, da bi bil kar dober za krojača, in so mu dali za varuha mojstra, ki je imel pod seboj deset njemu podobnih tovarišev. Peter se je sprva uklonil, zanašajoč se na svojo dobro zvezdo, ki mu bo, če ne danes, pa jutri odprla pot navzgor.

Kakšna naj bi bila njegova pot navzgor, sicer ni vedel, saj se mu je prvi poizkus, posnemati slovite

potovalce okrog sveta, temeljito ponesrečil, toda v prsih je čutil vzgon, ki ga ni mogel zatreti, pa najsi bi si še tako prizadeval. O kako je zavidal dečkom bogatih družin, ki se jim izpolni lahko vsaka želja, medtem ko je moral on kloniti in se s kislim obrazom sprijazniti z neljubo resničnostjo. Tovariši, s katerimi je sedel za krojaško mizo od jutra do večera, mu niso bili pri srcu. Nekateri so se smejali njegovi molčečnosti, drugi so ga imeli za potuhnjenca. V tej stiski je pozno zvečer napisal dolgo pismo svojemu edinemu prijatelju Andreju.

Kako je osupnil Andrej, ko je prejel prijateljevo sporočilo iz zavoda, saj sploh ni vedel, kje Peter živi. Pismo je bilo žalostno.

Dragi Andrej!

Povem Ti, da nisem ne na širokem morju, še manj med ljudožrci, čeprav bi bil rajši med njimi kakor tu, kjer mi ni dosti bolje kot mi je bilo pri tistem skopuškem gruntarju. Ne vem, h komu naj se zatečem, zato prosim tebe, da mi pomagaš. Reci svojemu očetu dobro besedo zame. Gotovo si že slišal o tihotapcih, ki sem jih razkrinkal in privedel pred sodišče, da so prejeli zasluženno kazen. Če še nisi slišal, pa vprašaj koga v vasi, ki ima časnike, pa ti bo povedal o tem. Mislím, da sem si s tem dejanjem zaslužil zaupanje in glas, da nisem tak izgubljenec, kakor so doslej morda mislili o meni. Ali je tak greh, če želim postati kaj več kot samo kravar? Naj bo kravar tisti, ki nima sposobnosti in želje po drugačnem delu. Zdaj me hočejo napraviti za krojača, ko pa sam vem, da ne bom nikoli niti za silo, nikar še sposoben krojač. Čemu naj množim število krpačev, ko bi lahko bil kaj drugega, če bi mi mogel kdo pomagati s pravim

nasvetom in z denarjem. Ti me dobro poznaš. O, če bi bila midva skupaj, bi se do dna pomenila o vseh težavah, tako pa samo štejem ure in dneve, kdaj se bo zgodil čudež, ki me bo rešil tega čakanja. Še to sem se spomnil: o, da bi vedel, kaj je s tistim umetnikom, ki je živel v naši vasi nekaj dni. On bi mi pomagal, če sploh kdo. Pa je že tako, da revež nima sreče. Tistega umetnika je menda sam vrag odnesel, saj se je menda pogreznil v zemljo. Pa če je že morda spet kje od mrtvih vstal in če je prišel spet pogledat k vam, povej mu, kako hudo mi gre in ga prosi, naj mi pomaga.

V nočeh, ko ne morem spati, mislim na toliko stvari. Oh, kako bi se rad proslavil s kakim imenitnim, nenavadnim dejanjem. Glej: naša vas je brez vodnjaka, brez vode. Že kot otrok sem sanjal, da bi odkril studenec. Ljudje so se mi smejali, češ da iščem skrite zaklade. Ali bi ne bil največji zaklad za vas vse — vodnjak?

Pa veš na kaj tudi mislim, na aeroplane. O, da bi bil pilot, ki bi z letalom rezal zrak kot svobodna ptica!

Tisoč stvari bi hotel, toda kako začeti? Skladovnice papirja bi lahko popisal, samo komu v prid? Za zdaj naj Ti zadošča to pismo, da boš vedel, kako trda mi prede in kako vroče čakam Tvojega odgovora. Pomagaj ptiču brez kril, da bo vzletel v svobodo.

Tvoj

Peter.

Če bi Andrej bral to žalostno pismo v navadnih okoliščinah, bi bil hudo žalosten, zdaj pa je pohitel z njim naravnost k umetniku, ki je že nekaj časa prebival v vasi s svojo materjo in z delavcem Prevcem.

Vest, da namerava glasbenik za vedno ostati na vasi in si zgraditi hišo, je veselo presenetila vse vaščane. Glasbenik je stanoval v najetih dveh sobah in bil po večini doma. V tesni kmečki čumnati je za mizico pisal ure in ure. Lotil se je bil veličastnega dela: skladal je veliko glasbeno pesnitev za orkester in zbor, ki jo je naslovil: Skriti zakladi. Zdaj, ko je bil pri viru teh zakladov — domače zemlje, po kateri je izkoreninjenec koprnel kot bolnik po zdravju, se je čutil dovolj močnega, da zapoje hvalnico pravemu domu.

Dom njegove matere! Ko je po šestdesetih letih stara žena spet stopila na tista tla, na katerih je kot otrok spoznala toliko bridkosti že v rani mladosti, se je zjokala. Davni spomini so se ji vzbudili z novo močjo, tesnoba jo je prevzela, in v prvem navalu razburjenosti jo je že obšla želja, da bi se kar vrnila v mesto. Toda, kam? Njen dom je bil poslej tu, kamor jo je pripeljal sin ne kot beračico, marveč kot spoštovano mater.

Malo višje od njene rojstne hiše je sklenil postaviti nov dom. V prvih sončnih dneh so že prišli delavci in pričeli kopati tla novi stavbi.

Ali glasbenika ni samo zaposlila nova zgradba. Mislil je tudi na svoja mlada prijatelja, in kadar je utegnil, je prišel pogledat k Hrastarjevim.

»No, kaj nisem pravil,« je govoril Andrej svojemu očetu, »krivo ste ga sodili!«

Očeta, ki se je takrat v bolnišnici tako prezirljivo izrazil o mestni gospodi, je ta opazka nemilo zadela.

Glasbenik je našel Andreja zaposlenega na sadnem vrtu. Zajec je bil oglodal najlepša mlada drevesca, ki jih je bilo zdaj treba oviti s krpami in prevezati s slamo, da bi jih vsaj za prihodnje obvaroval škode.

»Takšna je moja umetnost,« je spregovoril na pol šaljivo, na pol trpko, ko je veliki glasbenik opazoval njegovo vrtno delo.

»No, vidiš, kar cel gospodar si,« ga je umetnik pohvalil.

»Ko pa moram biti.«

»Moraš biti? Občudujem te. Veruj mi, morda ni nihče v svetu tako srečen, kakor bi bil lahko ti na tej mirni domačiji, kjer je človek sam svoj gospod...«

»Ne govorite tako, ko vendar veste, da ne čutim do kmetovanja tistega nagnjenja, ki ga ima pravi kmetski človek. Komaj čakam, da si prikradem urico ali pa dve zase, in takrat — rišem. Pokazal vam bom zvezek risb, ki sem jih napravil zadnje tedne.«

»Glej ga, glej, tako resno tedaj misliš,« je dejal umetnik, »jaz pa sem menil, da si se že umiril...« Govoril je namenoma tako, da bi fanta preizkusil.

Andrej je razočaran pogledal in ni vedel, kaj naj odvrne.

»No, saj nisem tako hudo mislil, Andrej. Toda pravijo, da je dobro stokrat prespati, preden se odločiš za usoden korak v življenju.«

Andrej je še vedno molčal.

»Ne bodi hud. Slike mi boš pokazal, pa se bova potem pogovorila, kaj bova ukrenila.«

Drugi dan je imel glasbenik v rokah debelo mapo Andrejevih risb, ki so predstavljale hiše, drevesa, vrtove, hribe, celo človeške obraze. Ni se mogel dovolj načuditi darovitosti nešolanega samouka, ki je s svojimi prvenci dokazal, da mu je upodabljanje več kot samo zabava. Glasbenik je dolgo premišljeval. Sklenil je poslati risbe v pregled svojemu znancu, akademičnemu slikarju; če bi ta izrekel ugodno sodbo o njih in če bi se tudi Andrejev oče dal preprostiti, tedaj bi on rad pomagal fantu z denarjem. Mati ga je

nagovarjala, naj bo dečku kakor oče: »Glej, sama sem poizkusila, kako je mlademu človeku, ki nima zrelega prijatelja in vodnika. Ti si imel mene, a da ni bilo mene, Bog ve, če bi dosegel to, kar imaš danes...«

*

Razni opravki, zlasti pa pogovori s stavbenikom so glasbenika zadržali v mestu dva dni. Pred odhodom domov je stopil še v vzgojevališče, da bi zvedel, kako je s Petrom. Kako pa se je zavzel, ko so mu povedali, da je Peter izginil iz zavoda čez noč in da je vse poizvedovanje po njem brez uspeha.

To je gledal Andrej, ko mu je dobrotnik povedal, kaj je s Petrom. Ta fant je ali pokvarjenec, ali pa bo še postal nekaj posebnega, so menili vaščani. Kdaj se bo ugnal? Po materi se ni vrgel, saj uboga ženska gara kot črna živina, da bi si prislužila priboljške za ostale otroke, ki so razkropljeni po tujih družinah. Tudi skupno vzgojevališče ni za take fante, je menil glasbenik. Človek bi ga moral dobro opazovati, da bi odkril, kaj ga dela nemirnega.

Druga vest, ki jo je prinesel glasbenik iz mesta, pa je bila za Andreja zelo razveseljiva: akademični slikar mu je povedal, da je fant zares nenavadno nadarjen in da bi bilo škoda, če bi se odrekel svojemu poklicu. Slikar je nasvetoval, naj bi se Andrej čimprej oglasil pri njem v mestu.

*

Stari Hrastar se je ustavil pri zidarjih in si ogledoval že do polovice zgrajeno stavbo.

»No, Hrastar,« ga je ogovoril glasbenik, ki je prišel po hribu, »kako vam je všeč? Ali ne bo stavba v okras celi vasi? Če pa se mi posreči odkriti še studenček, tedaj bomo lahko rekli, da smo puščavo spre-

menili v poljano, ki bo vsem vaščanom v prid. Mestni gospod le ni prišel zaman na kmete, kaj menite?»

»Voda. Saj. Voda...« je pripomnil oče Hrastar. »Pa smo res čudni. Sto let že živimo na teh suhih tleh, godrnjamo in molimo, naredimo pa nič. Vi pa...«
»Kaj boste godrnjali in čakali, to vse ne zaleže. Pričeti je treba. Povem vam, jaz bom pričel in upam, da bomo tudi do vode prišli. Andrej tudi čaka in godrnja, pa...«
»Oh, Andrej ta mi dela skrbi! Odkar se je vrnil od tistega profesorja, je ves neumen. Saj je vendar prestar za take šole...«

»Kaj bo prestar, oče. Sloviti kipar Meštrovič, ki je danes ponos vse države, je bil ubog dalmatinski pastirček, že zdavnaj preko šolskih let, pa je le pričel in danes je slovit gospod. Saj vam pravim, fanta bom nekaj let že jaz vzdrževal, če vam je prav...«

Glasbenik je bil dobil izplačano zavarovalnino za pokvarjeno roko, in ta zavarovalnina je pomenila zanj celo premoženje, ki ga je sklenil polovico porabiti nadarjenim mladim ljudem v prid.

»Če je res tako in če mislite, da bo fant za kako drugo rabo bolj sposoben kot samo za oranje, pa bodi...«

»Vidite, oče, stvar je takšna: čemu siliti človeka v poklic, ki se mu upira. Andrej je priden fant, ali gospodarstvo mu ne diši. Ali ni bolje, da dom nima nobenega gospodarja kot pa slabega? Kmet ste in bolj poznate kakor jaz, kdo je za zemljo, kdo ne, povejte mi, ali bi bil Andrej res dober naslednik na vašem posestvu? Tri fante imate še doma, izbera pač ne bo težka. Kje pa je zapisano, da mora biti najstarejši tudi dedič, če ni pri volji?«

Oče Hrastar je uporno molčal. Malo čudno se mu je zdelo, da se kar tako na lepem rušijo nenapisane, a zato tembolj ukoreninjene stare postave, toda pre-

pričevalnost tega gospoda je bila tako zgovorna, da se ni mogel upirati. Še isti večer se je v Hrastarjevi družini odločila Andrejeva usoda. Andrej se je s solzami v očeh zahvaljeval dobrotniku, ki je uresničil njegove dolgoletne sanje.

»Kaj se mi boš zahvaljeval, Andrej. Počakaj, da prebrodiš prve težave, ki te čakajo na vseh oglih in koncih. Moral boš s podvojeno pridnostjo dohiteti, kar si zamudil. Če si pravi, boš zmagal, če pa ne, tedaj se pač vidi va spet doma in namesto slik mi boš razkazoval — krompir.«

*

Po prizadevanju uvidevnega glasbenika, je dobil Andrej stanovanje pri družini nekega profesorja, kjer je imel na razpolago za studij primerno okolje. Trikrat na teden je hodil k akademičnemu slikarju v uk, vse dneve pa je prebil ob risanju po vzorcih in po naravi, zraven pa se je izobraževal tudi v drugih predmetih, ki so bili kakor koli v zvezi z upodabljaljočo umetnostjo. Ure in ure se je mudil na razstavah slik in kipov, in spoštovanje, ki ga je čutil do plemenitih del človeškega umetniškega duha, ga je še bolj vzpodbujalo k vestnemu pripravljanju za sprejemni izpit, ki bi mu omogočil vstop v slikarsko šolo. Skratka: Andrej je bil na najboljši poti, da prej ali slej zaživi v poklicu, ki mu je bil, kakor se je zdaj zavedal, namenjen.

Drugačno pot pa je hodil Peter. Če je bila sled za njim spet zabrisana, in če se ni nihče preveč razburjal zaradi njega, pa on sam ni živel tako brezskrbno. Pomlad v polnem razmahu belega cvetja in rahlega zelenja ga je našla počivajočega kraj velike ceste, ki je bila že več dni njegov edini dom. Prenočeval je po hlevih in pod kozolci, usmiljeni kmetje so mu dajali hrane za sproti in za »božji lon«, in

bog ve, koliko časa bi kolovratil tako brez cilja, da ni spet posegel v njegovo življenje dogodek, ki je bil odločilne važnosti za njegovo poznejše življenje. Sicer je na tem križarjenju skozi trge in vasi marsikaj doživel, kar mu je izbilo iz glave tisto slepo, mladostno vero v čudeže. Volje pa mu le ni ubilo. Nasprotno: še bolj je postal gibčen in iznajdljiv, pogled za resničnost se mu je izostril, nešteto uporabnih domislic mu je šinilo v glavo, zlasti, če je premišljeval — in časa za to je imel na pretek — kako bi se dalo zboljšati to in ono. Dostikrat se je spomnil Andreja in se zamislil v njegovo veselje do upodabljanja. Tudi na njegove jaslice je mislil. Toda bolj in bolj je spoznaval, da zanj umetnost ni tisto veliko odrešenje kot za Andreja. Glasba, slikarstvo, knjige — to so bile prav lepe reči, toda brez njih bi človek tudi živel, medtem, ko bi brez — strojev moralo vse življenje zamreti. S kakšnim občudovanjem je zrl za bežečim brzovlakom, ki je švignil mimo njega pod nasipom, kako je zavidal šoferju v dirjajočem avtomobilu, in kako veličastno je bilo brnenje aeroplana, ki je brzel nad njim visoko v zraku. Najneznatnejši popravljavec koles v malem trgu se mu je zdel imenitna osebnost in kaj bi bil dal, ko bi ga kdo hotel sprejeti kot vajenca v kako mehanično delavnico. Toda povsod kjer koli je vprašal za delo, so ga hladno odslovili, nekateri še s prezirom in norčevanjem. Tisto majsko jutro, ko je sedel kraj ceste in použival kos priberačenega kruha, pa se je zgodilo nekaj, kar je pomnil vse življenje. Že nekaj časa je poslušal zamolklo brnenje izza gozda. Vseokrog je bila ravnina, ki so jo samo na obzorju zastirali griči in holmci. Prostor med nebom in zemljo se je kar tresel od prejarke svetlobe, v kateri so se daljave meglile. In iz tistih vid slepečih daljav je prihajalo čedalje močnejše

brnenje. Peter se je oziral okrog sebe, da bi dognal, odkod ta šum, ko ga je nenadoma prestrašil močan pok. V tistem trenutku je šele zagledal visoko nad seboj ogromno železno ptico, iz katere se je pokadil dim. Aeroplan se je poganjal v nenavadnih sunkih na levo in desno, padal s silno brzino navzdol, nenadoma pa se v loku zaokrenil spet navzgor in v drsečem letu splaval proti zemlji. Peter se je pognal kar so ga nesle noge v tisto smer, kjer je mislil, da bo aeroplan pristal. V nekaj sekundah je bil na kraju — nesreče. Prvi trenutek sploh ni vedel, kaj se je zgodilo. Pred seboj je ves upehan zagledal sivi trup letala z zlomljenimi kolesi, z repom visoko dvignjenim navzgor. Prednji del stroja s kabino se je dotikal zemlje, ena perot propelerja je bila zapičena v tla. Peter je pridržal sapo. Doslej neznan strah mu je zašibil kolena, šele zdaj se je motno zavedel, da je priča najbrž hude nesreče. Motor se je bil ustavil, ker ni bilo slišati nobenega brnenja več. Ta grobna tišina je vplivala vznemirjajoče. Žive duše ni bilo nikjer. Peter, ki mu je prvi hip strah branil stopiti korak bližje, se je opogumil in skočil k vratom kabine. Prav tedaj pa je bolj omahnil kot stopil iz letala pilot, ves bled v obraz in s prestrašenimi očmi.

Peter ga je nagonsko prestregel in se še sam zvrnil pod pilotovo težo na tla.

»Kje sem?« je bilo prvo vprašanje, s katerim se je plečat mož v pilotski obleki obrnil na Petra.

»Na varnem! Ali ste se kaj poškodovali? Vse bom storil, le da vam pomorem. Ali naj mar grem po koga?« Peter se je kar prehiteval, da bi dokazal uslužnost, saj je vedel, da tako čudežne prilike zanj ne bo več zlepa.

Pilotu se razen manjših poškodb ni nič hudega zgodilo. Udarci, ki jih je dobil zaradi sunkov po

rokah in telesu, so ga sicer hudo boleli, vendar se je rešil cel in zdrav, medtem ko je bilo videti lepo vozilo kakor ptič brez peroti. Kar pošastno je vplival pogled na mrtvo letalo, ki je še pravkar tako mogočno krožilo po zraku.

»Ali utegneš? Pomagal mi boš, da bova pregledala stroj?«

Petru ni bilo treba reči dvakrat. Urno in priročno kot ne bi nihče pričakoval, se je kretal okrog pilota, mu pomagal sprostiti zlomljeni propeler, postaviti letalo v vsaj zasilno lego in po navodilih zapreti in odpreti razne naprave pri stroju, česar pilot zaradi razbolene roke ni mogel storiti.

»Kako se mi smilite!« je vzklikal Peter, »kar mene boli, ko...«

»Hvala Bogu, da sem odnesel tako dober kup. Malo je manjkalo, pa bi ne bil več med živimi. Samo s spretnim manevriranjem sem zmanjšal let, da ni od vsega skupaj ostala le razvalina. Toda, ti si pa spreten dečko. Ali si se mar že ukvarjal s takimi rečmi? Po gibanju tvojih rok ti vidim, da si bil že v mehanični delavnici...«

Peter je kar poskočil od veselja, ko je začul to pohvalo.

»Res? Kaj pravite? Mehanična delavnica! O, to je moja najbolj vroča želja, toda kdo mi jo uteši, ko nimam pravega človeka. Ko bi le vedeli s kako vnemo bi se lotil dela! Vse, pa prav vse, kar bi zahtevali od mene, bi storil, samo, da bi nekoč... oh, saj se mi boste smejali...«

»No, pogum...«

»... da bi nekoč vodil aeroplan kakor vi...«

Pilot je fantiča debelo pogledal. Navzočnost in pomoč tega fanta, ki je bil edino živo bitje v bližini,

mu je bila tako v duševno okrepčilo, da se je čutil resnično hvaležnega in dolžnega izraziti mu priznanje. Fant se mu je zdel odkritega srca, zraven pa še kaj spreten in pripraven, zato mu je prijazno odgovoril:

»Tak takšen revež si? Pa odkod si?«

»Oh, da bi poznali moje življenje. Kako rad bi vam povedal, kako je z menoj. Vi bi me morda razumeli in mi pomagali. O, saj nočem denarja, le učil bi se rad, delal bi rad... Bil je nekdo, ki mi je že nudil roko, pa je po čudnem naključju izginil...« Bežno je Peter pripovedoval svoje življenje vedno bolj čudečemu se pilotu, ki ga je naposled prekinil: »Glej no, glej, nisi navaden fanté. Škoda bi te bilo. Morda bom mogel kaj ukreniti... Torej aeromehanik bi rad bil?«

»Aeromehanik?« Tuja beseda je zazvenela Petru kot najslajši zvok poln čarobne moči.

»Da veš, aeromehanik, to je imenitna osebnost. Poznati ti mora letalo do zadnje potankosti. On pripravi aeroplan v položaj, da ga pilot lahko mirno spusti v lèt. In pilot bi tudi rad bil? Zakaj ne? So primeri, ko je postal vojaški pilot človek, ki ga sploh niso hoteli vzeti v tako službo, ker ga stroga komisija ni potrdila. Ta pilot je že v mladih letih sanjal o tem, da bi kdaj vodil aeroplan; pozneje se je vadal in uril krmariti zračno vozilo. Nekoč ga je izkušeni pilot vzel za spremljevalca. Na vožnji se je pripetila nesreča, da je pilot zletel iz letala in pustil neizkušenega spremljevalca samega. Ta pa je ostal tako priseben, da je z vso drznostjo in osredotočenostjo naravnaval krmilo in naposled srečno pristal. Glas o njem je šel daleč naokrog in slednjič je prej zavrtnjeni prosilec postal eden najizvrstnejših vojaških pilotov...«

Peter je kar z odprtimi usti poslušal.

»Kar še ni, se lahko še zgodi, prijatelj moj mladi, in če me vsi upi ne varajo, boš morda še ti gledal

tedaj na današnji doživljaj kot na pričetek svojega poklica.«

V kramljanju o prigodah iz življenja letalcev je potekla cela ura.

»Veste kaj, gospod,« se je oglasil Peter, »skočim po ljudi, ali pa po orožnike, da vam zavarujejo aeroplan in da vam pridejo pomagat. Vi pa me počakate tu, saj bom prav gotovo čimprej našel takega voznika, ki vas popelje v bližnjo vas. Od tu ni več daleč do trga, kjer lahko potem pokličete po pomoč v Ljubljano. Še prej pa vas prosim, če bi vas smel pozneje kdaj obiskati na vašem stanovanju. Morda boste le rekli kako besedo zame... Ne zamerite mi, da vas tako naravnost prosim, toda prav tako sem na cesti in brez pomoči kot vi, ki vas je zaneslo na zemljo iz zraka...«

»Počakaj, tako poceni se ne bova ločila. Tvoj dolžnik sem in mi, piloti, znamo ceniti tovariša v nesreči. Ko se vrneš nazaj, te popeljem s seboj v Ljubljano. Tam pa se pomeniva, kaj bi se dalo storiti...«

Peter je bil v devetih nebesih, ko je slišal take besede. Na vso moč je hitel v bližnjo vas, poiskal orožnike in jih privedel na kraj nesreče.

*

Aeroplanska nesreča, pri kateri si je pilot, znani inženir Gaber tako srečno rešil življenje, je bila predmet obširnega opisa v vseh dnevnikih, in neki zgovorni poročevalec je popisu dodal še mično zgodbico o Petru. Tako je zvedel o Petru tudi glasbenik v gorski vasici, ki je dal dnevnik marsikateremu vaščanu v roke, sam pa takoj odposlal pismo inženirju Gabru, v katerem mu je Petra prav toplo priporočil in obljubil, da se bo še osebno zavzel zanj.

BÁJANICA

Bila je čudovita mesečna noč. Dolina in gozdovi, vode in gore so se kar kopale v hladni srebrni svetlobi, ki je dala vsej pokrajini podobo začaranosti. Ves svet je bil pogreznjen v tišino, ki so jo zmotili samo udarci stare ure v vaškem zvoniku v dolini. Dvanajstkrat je udarilo kladivo ob bron — polnoči. Ura prikazni, čaranja in skrivnosti. Kaj je zašelestelo v drevju? Odkod počasni koraki v zapuščenem gozdu?

Kdo prihaja? Tihotapec, skrivajoči se razbojnik, nemirni brezdomec? Bil je puščavnik Mrak. — Zdaj je stopil iz goščave na jaso in se razgledal okrog sebe. Mesečina mu je jasno občrtala častitljivo postavo, da je bil v tem trenutku podoben starim vedežem in prerokom. Skrivnostna je bila njegova pot. Posebno noč si je bil izbral za svoje nenavadno opravilo: noč velikega petka, noč, ko se je poveljčalo božje trpljenje na križu in je ves svet otemnel od groze, noč, ko se prebude celo neme sile veličastne prirode in zaječe od žalosti, ker je njihov Stvarnik umrl. Na to pot pa je samotarja poslal — glasbenik. Čisto preprosta zadeva: vodo je treba najti, odkriti je treba studenček, ki bi napajal suho pobočje s svežo vodo. Glasbenik si jo hoče napeljati v svoj dom, ki bo kmalu dograjen, pa tudi kmetje naj se okoristijo z vodnjakom, da jim ne bo treba več pošiljati po vodo ure in ure daleč v dolino po strmi rebri. Glasbenik se je obrnil na samotarja, da mu odkrije skriti vodni zaklad v zemlji. Prav posebni ljudje, izbranci z neznanimi silami v sebi, z živčno občutljivostjo, ki zaznamenuje vsako spremembo pod zemljo, lahko odkrijejo skrite vire. Takšen izbranec je ta samotar, o katerem je bil glasbenik zvedel, da je s čarodejno palico bajanico, ki jo

še marsikje uporabljajo za odkrivanje ležišč vodâ in rud, že večkrat odkril ležišča kovin. Samotar že davno ni več izzival prirode s svojim iskanjem in le na gorečo glasbenikovo prošnjo se je odločil spet preizkusiti svoje duhovne sile. Zdaj, sredi svete noči velikega petka, med polnočno in prvo jutranjo uro išče primerne šibe-bajanice, ki bo v njegovih rokah čudodelna kakor Mojzesova palica.

Puščavnik se s svetniško resnostjo približa leskovemu grmiču in obstane. Z obredno kretnjo dvigne roko, v kateri drži nož, se trikrat prikloni pred grmom, se okrene proti vzhodu, od koder se širi slabotno svetlikanje. In zdaj spregovori skrivnostni zagovor: »Plemenita leska, Bog bodi s teboj! Z Bogom Očetom te iščem, z Bogom Sinom te najdem, z Bogom sv. Duhom te odlomim?«

Po tej molitvi pritisne nož na viličasto šibico in jo odloči od veje. Potem, s čarobno paličico v rokah spet spregovori: »Zaklinjam te, palica-bajanica, pri najvišjem bitju, da mi pokažeš, kar ti bom velel, da mi boš odkrila vse po pravici in resnično, kakor je resnična prečista Devica, Mati božja, ki je rodila našega Gospoda Jezusa Kristusa. V imenu Boga Očeta in Sina in Sv. Duha, Amen.«

Puščavnik je umolknil. Bajanica je bila zdaj posvečena. Pričel se je drugi najtežji del: iskanje skritega studenca.

Mož se je odpravil po strmem gozdnem pobočju na črna polja. Na križpotju poleg starega znamenja se je ustavil in se obrnil proti vzhodu. Globoko je zadihal in zadržal nekaj trenutkov zrak v sebi, potem pa se počasi oddahnil. To umetno dihanje je ponovil večkrat zaporedoma, vsakikrat bolj počasi in premišljeno kakor po obrednih pravilih. Potem pa, ko se je še trikrat prekrižal, je prijel z desnico in levico za oba

konca leskovih vilic in razprožil roke vodoravno predse, da je vrh vilic molel naprej. Zdaj je oči lahko priprl in začel previdno stopati. Hodil je kot mesečnik. Prepustil se je neki neznani sili v sebi, da ga je vodila po samotnem polju. Če bi ga kdo skrivaj opazoval, bi se ga moral prestrašiti. Nekaj fantastičnega je bilo na tej črni postavi, ki se je pomikala dalje bolj podobna duhu kot človeku, zapuščajoč dolgo senco za seboj. Čarodej sploh ni več štel časa, njegove oči so bile osredotočene samo še na vodoravno ležeče lesene vilice v njegovih rokah, po ušesih mu je pelo valovanje razburjene krvi, nog sploh ni več čutil. Ali je hodil nekaj minut ali že celo uro ali še več, tega se ni zavedal. Nenadoma na kraju bukovega gozda, ga je spreletel lahen električen tresljaj od nog do glave, hkrati pa se mu je viličasta bájalica dvignila navpično, se zavrtela navzdol, se stresla in zanihala sem in tja. Mož-bajalec se je ustavil ves razburjen kakor po najhujšem telesnem naporu. Dosegel je. Pod njim v zemlji je — izvirek. Zapomnil si je kraj, ki ga je označila bájanica, zapičil v prst količek in šel dalje. Nekaj trenutkov se je oddihaval, vsedel se je na posekano deblo, saj je bil utrujen, da je komaj odganjal spanec. Toda, ko se je zbral, je spet vzel bájanico v roke in iskal še v drugih smereh. To noč je odkril ležišča vode na treh različnih krajih, oddaljenih drug od drugega uro hoda. Svitalo se je, ko se je vračal domov kakor stopen. Dva dni pozneje ga je obiskal glasbenik. Nihče ni zvedel, kaj sta govorila, ker je puščavnik hotel, da ostane njegovo bájanje z leskovo palico vaščanom prikrito. Toda kdo bi popisal začudenje ljudi, ko so zvedeli, da je glasbenik sporazumno z občino najel kopače, ki naj prevrtajo zemljo na treh določenih krajih. Posestniki so vest, da je voda odkrita, sprejeli z nepopisnim veseljem. Tisti dan, ko so

se najeti delavci, ki jih je nadziral Matija Prevc, nekdanji brezposelnik, bodoči vrtnar in hišnik pri glasbeniku, pričeli kopati, so se kmetje kar gnetli okrog kopačev, kakor da jim bo kdo delil francoske cekine. Ali pa ni bila voda zanje dražja od suhega zlata? Delo pa ni šlo hitro od rok. Več kot teden dni so kopali v nevarnosti, da jih zemlja podsuje.

Deseti dan so dočakali čudo. Delavec ki je bil v najglobljem rovu je zaklical: »Voda! Voda! Potegnite me kvišku, da me ne zalije!«

To je bil dan zmagoslavja in sreče. Glasbenik je postal dobrotnik, ki se je odslej tako priljubil ljudem, da so ga sprejeli v svoja srca kot najbolj svojega človeka. Dobil je domovinsko pravico v borni gorski vasici.

»Vse to je tvoje delo,« je slavljenec dejal zvečer svoji materi. »Sirota Jerica je mačehi povrnila sovraštvo z ljubeznijo.«

»Zdaj je prišel moj čas...« je starka odvrnila veselo ginjena.

»Zdaj moraš šele živeti! Glej, še mesec dni, pa bo najina hiša dograjena. Potem se tvoje delo šele prične, mamica. Nadzorovala boš vrt, skrbela boš za cvetlice, urejevala boš grede in zvečer boš z balkona gledala v dolino in se spominjala bridkih časov otroških let. Ali ti ni prav? Poglej to pokrajino v prvem luninem svitu. Poslušaj šelest dreves, ki so v njih pospali krilati pevčki, spomni se Andreja, ki obeta biti dober slikar, in Petra, ki se uči v letalski delavnici... in te uboge vaške trpine, ki si bodo v kratkem postavili vodnjake — ali to ni pesem? O, pesem, ki je lepše, ubranejše, bolj dobre ne bi mogel zaigrati nikoli v življenju. Česa še hočeš?«.

Iz daljave se je začulo fantovsko petje. Bliže in bliže so prihajali ubrani glasovi, plavali po mesečini,

lili v srca in uspavali v človeku vse zemeljske skrbi in težave, polneč ga z lepoto, ki po njej hrepenenje nikoli ne mine.

XIII.

DESET LET POZNEJE

Na vasi je zazvonilo avemarijo. Lep poletni dan se je nagibal v zaton. S polj so se vračali težko obloženi vozovi s klasjem. Glasbenik je stal na verandi svoje vile in gledal na pokrajino, ki je nanjo legla prva mračina. Sosedovi ne daleč od njegove hiše so napajali živino. Pred hlevom je stal vodnjak, iz katerega je močno zdravo dekle vleklo vedro vode. Kje so že časi, je pomislil glasbenik, ko so ti ubogi ljudje hodili z vozovi po vodo daleč v dolino.

Marsikaj se je spremenilo v teh desetih letih. Njegove matere ni več. Kmalu potem, ko sta si bila uredila dom, je legla in za vedno zatisnila trudne oči, kakor da ni mogla prenesti prevelike sreče. Zdaj je počivala pri Sv. Lovrencu v ograjenem in s cipresami obsajenem grobu z lepim marmornatim spomenikom. Da, preveč sreče je užila zadnja leta, kajti njeno srce je bilo vajeno samo trpljenja, in kar v pamet ji ni šlo, da ji je usoda tako bogato poplačala vse bridke dneve in noči brezdomstva in ponižanja. Kar preveč tiho in ubrano je bilo v novem vzornem bivališču.

Sobica zase je bila prostor s klavirjem. Glasbenik ga je sicer le malo uporabljal, saj mu je pri igranju služila samo levica. Kadar je skladal, je bežno pozkušal na klavirju zvočne like, le da se je prepričal o igravnosti in pevnosti glasbenih domislic. Povsod po stenah pa so visele najizbranejše slike slovenskih umetnikov, pokrajine in obrazi. V spalnici je nad posteljo visela velika slika njegove matere v črnem.

To sliko je napravil njegov varovanec Andrej, ki je v zadnjih letih zaslovel po vsej domovini s svojimi slikarskimi umetninami. Glasbenik se ni bil zmotil v tem fantu. Z žilavostjo se je Andrej prebijal leta in leta v tujini, kjer je večkrat v tednu bil tešče nego sit, samo da se je priboril do lepega položaja. Uspehi, ki jih je dosegel na razstavah, so mu prinesli tudi državno podporo, da se je lahko nadalje šolal po slovitih slikarskih središčih v tujini, odkoder je verno pošiljal pisma svojemu duševnemu očetu. Še eno sobo je imel glasbenik v svoji vili — tujsko. Tu je po navadi dajal dom svojim redkim prijateljem, ki so ga prišli obiskovat sèm na kmete. Tudi nocoj je pričakoval obiska — slikarja Andreja Hrastarja, ki mu je sporočil, da bo preživel teden dni pri njem...

Bilo je že pozno, ko mu je kuharica prišla naznaniti dragega gosta. Pred glasbenika je stopil visok, športno napravljen človek kakih tridesetih let z vedrim obrazom. Glasbenik se je gosta razveselil kot svojega sina. Ta večer je bil kar prekratek za razgovor, saj je moral slikar pripovedovati mnogo, mnogo, svoje doživljaje iz potovanja, ki ga je zaneslo daleč okrog po Evropi. Besede je ponazorjeval z risbami in fotoografskimi posnetki, ki jih je imel kar celo skladovnico map. Znancev je že štel lepo število, med njimi celo vplivnih osebnosti.

»Če pomislim,« je zaključil svojo pripoved in si prižgal cigareto, »je vse naše življenje in delo samo vračanje k zemlji. Ko sem bil še na kmetih, sem sanjal o sreči, ki me čaka tam za gorami in nisem prej miroval, dokler nisem šel na pot in pogledal, kaj neki je za obzorji, ki nas tako vabijo in vlečejo k sebi. Zdaj, ko imam za seboj že lep kos romanja po svetu, vem, da so potovanja le varljivo nadomestilo za — delo. Samo delo človeka rešuje in osrečuje. Toda delo

mora biti takšno, da ustreza veselju in nadarjenosti poedinca, ki si je znal izbrati svoj poklic. Morda so ljudje na svetu nesrečni samo zato, ker niso dovolj spoznali sami sebe, da bi vedeli, kakšno življenje jim najbolj ustreza, ki bi bilo hkrati njim in človeški družbi v prid...«

»Več kot pol resnice je v tej trditvi,« je pripomnil glasbenik, »cela pa le ne, zakaj, le prečesto so tudi okoliščine vzrok, da človek ne najde njemu pripravne struge. — Recimo, da bi...« je smehljaje poudaril z dvignjenim glasom, »recimo, da bi se midva — pa ne smete mi zameriti — nikoli ne videla, Bog vedi, če bi danes v moji spalnici visela tako draga mi slika pokojne matere, in če bi imel srečo razgovarjati se z mladim slikarjem, ki si je priboril sloves pravega umetnika v naši družbi...«

»Nemara imate prav in ne bom vam ponavljal, da sem vam do smrti dolžnik, in da me znova in znova vleče k vam...«

»Ne gre zato, o, napak ste me razumeli, toda nekaj drugega sem hotel reči: kaj mislite, ali bi vi postali to, kar ste, če bi ne bilo moje pomoči? Pa kaj bi. Trčiva v spomin preteklosti in na zdravje bodočnosti in od radosti, da se je vse tako srečno izteklo!«

Ko sta spet položila čaše na mizico, se je Andrej pomračil in vprašal s tišjim glasom: »Kaj pa je s Petrom? Ali se je res pred nekaj tedni smrtno nevarno ponesrečil?«

»Petrovo življenje je ena sama veriga borb, porazov in zmag. Z nadčloveškim naporom se je izšolal in izvežbal v najrazličnejših mehaničnih delavnicah in tovarnah, se kot samouk priboril do tehničnega vodje v neki tovarni za letala, kjer je poizkušal zgraditi posebne vrste aeroplan, ki bi se dvignil brez poleta od tal. Pri tem je denarni družbi naprtil ogromne

dolgove in moral zapustiti službo. Še pred sodišče so ga postavili. Ko pa se je izkazalo, da je v denarnih zadevah ostal neomadeževan, so ga sicer nehali preganjati, toda vsakdanji kruh si je moral služiti znova kot šofer, pozneje kot pilot. Kot pilot je dosegel izredne uspehe, saj mu je neka inozemska družba zaupala najbolj tvegane polete na velikanske razdalje. V Ameriki je stopil v službo neke tamkajšnje vojaške letalske družbe, toda zapletel se je bil v mreže zagonetne vohunske organizacije in prepeljal v aeroplanu tajne listine, ne da bi vedel za to. Zadnji hip se je preoblečen v delavca rešil na tovorniški parnik, ki ga je po pustolovski vožnji pripeljal v Evropo. Brez sredstev se je v Beogradu ponudil državi kot vojaški pilot. Spet se je začela dvigati njegova življenjska pot...«

»Moj Bog, saj to je prava pustolovska povest, kar mi pripovedujete o njem!« je vzkliknil Andrej.

»Povedal vam jo bo sam,« je odvrnil glasbenik z zagonetnim nasmehom, zroč proti vratom, ki so se zdaj odprla. V sobo je stopil — Peter sam.

Andrej je kar odrevenel. Pred njim je stal njegov davni tovariš, kakor bi zrastel nenadoma s tal.

Petrova pripoved je Andreja navdala z žalostjo.

»Kaj to! Treba je pričeti znova! Tudi strah in bolečine so minile. Boli pa me spoznanje, da so ljudje kakor volkovi. Celo izumi, ki bi naj bili vsemu človeštvu v prid, niso varni pred rokami grabežljivih izkoriščevalcev, ki hočejo vse samo vnovčevati...« je dejal Peter. »Toda ne smemo obupati. Kljub vsemu imejmo vero v boljšega človeka, ki bo prišel za nami in delal za zmago duha na bolj pošteni podlagi kot je sedanja!«

*

Bil je jasen poletni dan, ko sta se glasbenik in slikar Andrej ustavila na robu strmega pobočja. Že tri ure sta hodila, in želja po počitku je oba prisilila, da sta se ustavila na trati, odkoder je segal razgled daleč po dolini. Vasice so ždele kot igračice, hribi so se ponižali v krtine in samo daljne Julijske Alpe prav na obzorju so ohranile svojo mogočnost. Slikarju pa je bila bolj kot veličastni razgled vseč podoba, ki je vabila njegove oči z nasprotne strani: troje samotnih borov je sanjalo v sinje nebo, na katerem so počivali lahni beli oblaki.

»Vidite, to je moja pokrajina,« je vzkliknil slikar presrečen. »Široki razgledi morda mikajo oči turista, toda slikar se opaja z drobnimi izrezki iz narave. Ti trije bori na vrhu gorskega slemena, to sinje nebo z belimi ovčicami — to je pesem!«

»Razumem vas,« je dejal glasbenik, »kajti ena izmed skrivnosti umetnosti tiči v tem, da zna umetnik izbirati in da z najpreprostejšimi predmeti izrazi lepoto in skladnost v naturi, hkrati pa svoja čustva, ki mu jih je vzbudilo gledanje.«

Slikar, ki je imel s seboj papir in barvnike, si je poiskal primeren prostor in začel slikati.

Ko je bila slika dokončana, je dejal glasbenik: »Soncu se še ne mudi v zaton, tudi midva imava še nekaj dneva pred seboj. Obiščiva puščavnika Mraka, o katerem ste gotovo že kaj slišali?«

»Puščavnika? Tistega, ki smo se ga otroci tako bali? Stare žene so pravile, da je s samim peklenščkom v zvezi...«

»Seveda, toda kaj bi dejale, če bi vedele, da se moramo njemu zahvaliti, da pijemo zdravo vodo iz vodnjakov, ki jih svoj čas ta vas ni imela.«

Andrej ni razumel.

»Vodnjake ste nam vendar vi napravili.«

»Mislite? O, ne, če bi ne bilo puščavnika, bi ne imeli vode. Takrat me je samotar prosil, naj nikomur ne izdam skrivnosti, da jo je on pričaral iz skale. Danes, ko je preteklo že deset let od takrat, pa upam, da se ne bom pregrešil, če vam to skrivnost izdam...« in glasbenik je povedal slikarju, kako je samotar z bájanico v roki iskal vode.

»Mož je bil prve čase z menoj zelo prijazen, ko pa sem ga pozneje po materini smrti spet obiskal, je bil videti močno spremenjen, celo mrk in nepriljuden! Zdaj ga že dolgo nisem več videl. Sem mu pa večni dolžnik, saj me je rešil smrti v snegu. Prav bi biló, da ga obiščeva...«

Od tod do puščavnikove kočje je bilo dobre pol ure hoda. Ker sta si izbrala najkrajšo pot, sta morala včasih lezti kar po vseh štirih in se oprijemati dreves in grmov, da nista zdrsela po gladkih koreninastih gozdnih tleh v globoko tokavo. Od naporov prijetno utrujena, navžita sočnega zraka, sta precej pozno zagledala belo grmado, ki so jo zastirale goste veje. Vrata v kočjo so bila na stežaj odprta. Lahen vetrič se je poigraval z modro zaveso, ki je za silo zastirala edino okence.

»Kakor v davnih časih,« je vzkliknil slikar, ki mu je podoba tega kraja izzvala v domišljiji spomin na stare puščavnike in vso dozdevno milino in tišino samotarskega življenja. Hotel je še nekaj povedati, tedaj pa je glasbenik kriknil ves prevzet od groze. Na tleh celice je ležalo truplo starega samotarja. Vse je kazalo, da je moral mož umreti že pred nekaj dnevi, ker se je po izbi širil težak vzduh po razkroju.

»Tako morava obvestiti ljudi,« je menil Andrej in se že obrnil k izhodu. Glasbenik pa ga ni niti slišal. Njegove oči so bile uprte na mizico s knjigami in steklenicami zdravilnih pijač iz rož. Med njimi pa je

ležal velik kup popisanega papirja. Glasbenik je prijel prvi list v roko in bral. Nenadoma je kriknil in se mrtvaško bled sesedel na stol.

»Kaj vam je?« je vzkliknil Andrej in prijel moža za roko.

»Moj Bog, moj Bog,« je mrmral glasbenik kakor v vročici in kazal z roko na papir. Andreju ni bilo treba izpraševati. Ko je preletel z očmi naslovne vrstice, pisane z veliko pisavo, je vedel vse. Pisano pa je bilo: Povest mojega življenja. Zapisal, da bi potolažil svojo vest. V spomin mojemu sinu Ivanu, glasbeniku...

*

Samotar Mrak je bil torej glasbenikov oče, nekdANJI trgovec, ki je tako zagonetno izginil s sveta, da so ga imeli domači in drugi ljudje za mrtvega.

XIV.

EPILOG

Po pogrebu skrivnostnega starčka-samotarja, je povabil glasbenik na svoj dom Andreja, ki je edini poleg njega vedel za puščavnikovo tajnost, in je njemu in Petru razodel preteklost svojega pisanega življenja. Skoraj pošastno čudno so se zaokrožili dogodki v konec kakor, da bi neka neizprosna oblast naravnavala življenje, ne pa njegova osebna volja.

»Puščavnik je bil torej moj oče? Hude grehe je storil, kakor piše v svojih spominih in ki jih ne smem nikomur razodeti, toda tudi pokoriti se je znal, in s tem, da mi je rešil življenje, in da sem zaradi svoje nesreče prišel v bolnišnico, kjer sem našel svojo ljubljeno mater, je menda poplačal ves dolg. Zdaj razu-

mem, da ga je strašno bolelo, ko je zvedel, da živiva z materjo ne daleč od njegove samotnije. Zdaj razumem, zakaj me ni hotel več sprejemati. Dosmrtno kazen si je naložil, da ne sme več pogledati najbližjih, ki jim je storil toliko gorja in ponižanja. Bodi mu odpuščeno, kakor so mu gotovo tudi drugi odpustili, saj je mož vsa zadnja leta skušal ljudem delati dobro, kadar je le utegnil...«

Andrej in Peter sta prevzeta poslušala glasbenika in se čedalje bolj mračila.

»Pozabita na to zgodbo. Staram se, svoje sem opravil,« jima je dejal glasbenik. »Zdi se mi, da se bliža čas, ko bom želel pobud mladine, kajti samo mladina povede življenje naprej. Dvignimo čaše na zdravje novemu rodu, ki bo po svoje ohranjal življenje in odkrival še nove in nove zakopane zaklade!«

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS 0

00000441983

